

Piotr Derengowski

---

1 i 2 pułk piechoty Brygady Polskiej w wojskach Konfederacji 1861-1865 (14 i 15 pułk piechoty z Luizjany)

Przegląd Historyczno-Wojskowy 12 (63)/2 (235), 25-74

2011

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

PIOTR DERENGOWSKI

1 i 2 PUŁK PIECHOTY BRYGADY POLSKIEJ W WOJSKACH KONFEDERACJI 1861–1865 (14 i 15 PUŁK PIECHOTY Z LUIZJANY)

Polska emigracja polityczna na Południu, podobnie jak jej odpowiednik na Północy, także podjęła wysiłek utworzenia „polskich” oddziałów. Największą inicjatywą tego rodzaju była próba utworzenia Brygady Polskiej podjęta przez Kacpra Tochmana. Zanim jednak przedstawię losy samej jednostki, warto przybliżyć nieco sylwetkę Tochmana, który był jednym z najwybitniejszych przedstawicieli emigracji polistopadowej.

Urodzony 6 stycznia 1799 r. w Łętowni¹ (powiat leżajski, obwód rzeszowski), Kacper Tochman wychował się w Warszawie, gdzie po ukończeniu prawa na Uniwersytecie Warszawskim podjął praktykę adwokacką. Jeszcze przed wybuchem powstania listopadowego zaangażował się w działalność polityczną i związał się z Towarzystwem Patriotycznym. Od 24 stycznia 1831 r. był jego wiceprezesem. Jednocześnie Tochman odbywał służbę wojskową w 8 pułku piechoty liniowej. Po bitwie pod Białoleką został odznaczony złotym Krzyżem *Virtuti Militari*. Po upadku powstania wyemigrował do Francji. Osiadł w Awinionie, gdzie pełnił funkcję sekretarza Rady Polaków. Tochman, początkowo zbliżony ze środowiskiem Joachima Lelewela (był nawet członkiem Komitetu Narodowego Stałego), nawiązał kontakt

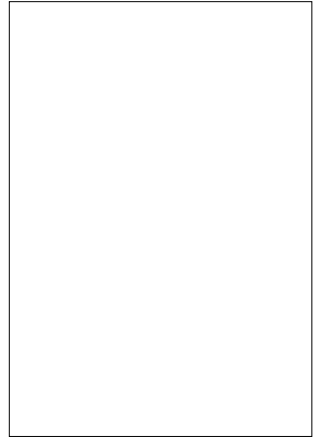
¹ W publikacjach traktujących o Kacprze Tochmanie pojawiają się bardzo różne daty jego urodzenia. Dwa oficjalne biogramy Tochmana zamieszczone w słowniku biograficznym adwokatów polskich oraz słowniku biograficznym studentów Uniwersytetu Warszawskiego podają rok 1797. Na tę samą datę wskazują w swoich pracach także Kunaszowski i Wytrwał, natomiast Ławrowski i Stasik – rok 1813, a miejsce urodzenia – Warszawę. Z kolei Kowalczyk oraz Mary i Martin Schallerowie twierdzą, że Tochman urodził się w roku 1795. Autorowi niniejszego artykułu udało się uzyskać, dzięki uprzejmości ks. kanonika Stefana Ludwika Śnieżka, proboszcza Parafii pw. św. Katarzyny w Łętowni, odpis świadectwa chrztu Kacpra Tochmana (nr dokumentu 41/2008), z którego wynika, że urodził się 6 stycznia 1799 i jeszcze tego samego dnia został ochrzczony. Istnieje bardzo duże prawdopodobieństwo, że wspomniany wyżej Kacper Tochman jest tożsamy z tym opisywanym przez niniejszy artykuł. E. L. Kowalczyk, *A Polish Family in the South*, „*Polish American Studies*” 1946, t. 3, nr 3–4, s. 105, przyp. 12; H. Kunaszowski, *Życiorysy uczestników powstania listopadowego zebrane na pamiątkę obchodu jubileuszowego pięćdziesięcioletniej rocznicy tego powstania*, Lwów 1880, s. 151; A. Ławrowski, *Polacy w dziejach Stanów Zjednoczonych*, Warszawa 1977, s. 25; R. Łyczewek, *Tochman*, w: *Słownik biograficzny adwokatów polskich*, t. 1, *Życiorysy adwokatów zmarłych do 1918 r.*, z. 4, Warszawa 1983, s. 441; M. W. Schaller, M. N. Schaller, *Soldiering for Glory. The Civil War Letters of Colonel Frank Schaller, Twenty-second Mississippi Infantry*, Columbia 2007, s. 37; F. Stasik, *Polska emigracja polityczna w Stanach Zjednoczonych Ameryki 1831–1864*, Warszawa 1973, s. 156, przyp. 92; J. A. Wytrwał, *The Poles in America*, Minneapolis 1969, s. 41; *Studenci Uniwersytetu Warszawskiego 1808–1831: słownik biograficzny*, Warszawa 1977, s. 219.

z przedstawicielami Hotelu Lambert. Próby pośredniczenia między tymi obozami zakończyły się niepowodzeniem. Sam Tochman popadł zaś w konflikt z Lelewelem i w 1837 r. zdecydował się na wyjazd do Stanów Zjednoczonych².

W Ameryce początkowo pracował jako nauczyciel języka francuskiego, a pod koniec 1840 r. rozpoczął szeroko zakrojoną akcję odczytową w sprawie polskiej. Major Tochman³ zainaugurował swoje wystąpienia 26 października 1840 r. w Marietta, w stanie Ohio. Do końca roku wygłosił jeszcze pięć odczytów na terenie tego stanu. Przez kolejne 3 lata wygłosił blisko 100 odczytów na terenie stanów Connecticut, Indiana, Kentucky, Maine, Maryland, Massachusetts, New Hampshire, New Jersey, Nowy Jork, Pensylwania, Ohio, Vermont oraz Wirginia⁴.

W czasie, gdy zajmował się rozślawianiem sprawy polskiej wśród społeczeństwa amerykańskiego, otrzymał obywatelstwo Stanów Zjednoczonych. Było to prawdopodobnie w roku 1843⁵. Dwa lata później Tochman uzyskał uprawnień adwokackie i zajął się pracą zawodową. Praktykował w Albany, Nowym Jorku i w Waszyngtonie, gdzie podjął współpracę z Reverdy Johnsonem (późniejszym prokuratorem generalnym w gabinecie Zachary'ego Taylora)⁶.

Jako prawnik, Tochman, zyskał rozgłos już w latach czterdziestych w związku ze sprawą spadku po Tadeuszu Kościuszcze. Z upoważnienia spadkobierców Kościuszki, których reprezentował Władysław Wańkowicz, prawnuk Naczelnika z bocznej linii, podjął starania o doprowadzenie tej sprawy do skutku. Działania Tochmana zaczął jednak torpedować ambasador rosyjski w Stanach Zjednoczonych, Alexander de Bodisco, odmawiając mu prawa do prowadzenia tej sprawy, ponieważ uważał go, jako uczestnika powstania listopadowego, za przestępcę. Poza tym Wańkowicz, który reprezentował spadkobierców Kościuszki, był poddanym cara rosyjskiego. Interwencja de Bodisco była na tyle skuteczna, że wkrótce

Kacper Tochman

² *Ibidem*; B. Grzeleński, I. Rusinowa, *Polacy w wojnach amerykańskich 1775–1783, 1861–1865*, Warszawa 1973, s. 168–169; H. Kunaszowski, *op. cit.*, s. 151; R. Łyczewek, *op. cit.*, s. 441.

³ Takim stopniem tytułował się Tochman po przybyciu do Stanów Zjednoczonych. Wiadomo jednak, że Virtuti Militari otrzymał będąc podporucznikiem. We Francji występował już w stopniu porucznika. Wiesław Fijałkowski przypuszcza, że polskie władze emigracyjne, które urzędowały jakiś czas w Paryżu w charakterze rządu, awansowały go w okresie przygotowań do wyprawy Zaliwskiego (1833). Są jednak i tacy badacze, którzy uważają, iż stopnia majora Tochman dosłużył już w czasie powstania (Haiman, Kowalczyk). Zob. W. Fijałkowski, *Polacy i ich potomkowie w historii Stanów Zjednoczonych Ameryki*, Warszawa 1978, s. 87; M. Haiman, *Historja udziału Polaków w amerykańskiej wojnie domowej*, Chicago 1928; E. L. Kowalczyk, *op. cit.*, s. 105, przyp. 12; F. Stasik, *op. cit.*, s. 157, przyp. 92.

⁴ Pełny wykaz odczytów wygłoszonych przez Kacpra Tochmana zob. K. Tochman, *Poland, Russia, and the policy of the latter towards the United States*, Baltimore 1844, s. 32–35.

⁵ Taką datę podają Ławrowski (*op. cit.*, s. 26), Grzeleński (*Polacy w Stanach Zjednoczonych Ameryki 1776–1865*, Warszawa 1976, s. 218), Stasik (*op. cit.*, s. 159), Uminski (*Two Polish Confederates*, „Polish American Studies” 1966, t. 23, nr 2, s. 66). Słownik biograficzny studentów Uniwersytetu Warszawskiego podaje (s. 219), że Tochman został naturalizowany w 1840 r., natomiast Kowalczyk (*op. cit.*, s. 105, przyp. 12) mówi o roku 1841. Pozostali autorzy nie wypowiadają się w tej kwestii.

⁶ E. L. Kowalczyk, *op. cit.*, s. 106, przyp. 12; S. H. Uminski, *op. cit.*, s. 66.

władze amerykańskie odebrały prowadzenie sprawy Tochmanowi i przekazały ją dwóm adwokatom amerykańskim wyznaczonym przez rosyjskiego ambasadora⁷.

Gdy ważyły się losy spadku Kościuszki, Tochman postanowił, wykorzystując swoją popularność w pewnych kręgach, dalej propagować polską historię i kulturę. W roku 1846 założył Polsko-Słowiańskie Stowarzyszenie Literackie (Polish Slavonian Literary Association), którego celem było propagowanie wśród Amerykanów historii, literatury i sztuki Słowian, ze szczególnym uwzględnieniem Polski. Wśród członków stowarzyszenia znaleźli się ludzie, których mogliśmy określić mianem ówczesnej elity politycznej, naukowej i literackiej Stanów Zjednoczonych, m.in.: William Seward (późniejszy sekretarz stanu w gabinecie Lincolna) i Reverdy Johnson (prokurator generalny w gabinecie Taylora)⁸. Stowarzyszenie zapewne nie przetrwało zbyt długo, brakuje bowiem jakichkolwiek śladów jego działalności.

Sam Tochman zarzucił pracę na rzecz propagowania sprawy polskiej i w roku 1852 przeprowadził się do Wirginii, gdzie zajął się pracą zawodową. Dzięki temu jego sytuacja finansowa ustabilizowała się na dość wysokim poziomie⁹. Jednocześnie zaangażował się w życie polityczne. Wówczas to zaprzyjaźnił się m.in. z późniejszym prezydentem Konfederacji, Jeffersonem Davisem. W wyborach prezydenckich roku 1860 Tochman, jak większość demokratów z Północy, popierał kandydaturę Stephena Douglasa. O pozycji Tochmana najdobitniej świadczy to, że został on delegatem na konwencję demokratów w stanie Wirginia, więc, był jednym z elektorów stanowych¹⁰.

Organizacja Brygady Polskiej

Po wyborze Abrahama Lincolna na prezydenta Tochman dołączył do grupy, która zaofiarowała swoją pomoc w negocjowaniu kompromisu w sprawie niewolnictwa między Północą i Południem. Jednocześnie prosił sekretarza stanu Sewarda o przyznanie mu stanowiska amerykańskiego konsula w Paryżu, gdzie chciał udać się z misją przekonania rządu francuskiego, by ten nie uznał powstania Skonfederowanych Stanów Ameryki. Gdy 15 kwietnia 1861 r. Lincoln wydał proklamację wzywającą pod broń 75 000 żołnierzy w celu zdławienia

⁷ *Ibidem*, s. 66–69; B. Grzełoński, I. Rusinowa, *op. cit.*, s. 173–174; R. Łyczywek, *op. cit.*, s. 441–442; F. Stasik, *op. cit.*, s. 159–160. Szerzej o sprawie zob. M. Haiman, *Z przeszłości polskiej w Ameryce. Szkice historyczne*, Buffalo 1927, s. 125–147.

⁸ *Ibidem*, s. 258; B. Grzełoński, I. Rusinowa, *op. cit.*, s. 174–175; R. Łyczywek, *op. cit.*, s. 442; F. Stasik, *op. cit.*, s. 160–161; S. H. Uminski, *op. cit.*, s. 69–71.

⁹ Jeden z emigrantów polskich, donosząc w 1854 r. Leleleweli o położeniu Polaków w Stanach Zjednoczonych wspomina: *Tochman jest tu mecenasem najwyższego sądu. Żona jego jest to owa sławna z kampanii węgierskiej heroina, panna Jagiełło znana mi jeszcze z kraju. Bardzo tu eleganckie życie prowadzi i mają śliczną fermę pod Waszyngtonem*. Cyt. za: B. Grzełoński, I. Rusinowa, *op. cit.*, s. 176. Wspomniana Apollonia Jagiełło (1825–1866) walczyła jako żołnierz w powstaniu krakowskim (1846) oraz w Wiośnie Ludów na Węgrzech (1848), gdzie dosłużyła się stopnia porucznika. W 1849 wyemigrowała do Stanów Zjednoczonych, gdzie w 1851 r. poślubiła Kacpra Tochmana. Zob. E. L. Kowalczyk, *op. cit.*, s. 106, przyp. 13.

¹⁰ Grzełoński i Rusinowa, jak również Uminski podają, że Tochman został jednym z 10 elektorów, natomiast Neely jr twierdzi, iż w wyborach w roku 1860 w stanie Wirginia kolegium elektorów liczyło 15 osób. Co ciekawe, wszystkie głosy elektorów w stanie Wirginia oddano na kandydata Partii Unii Konstytucyjnej (Constitutional Union Party) Johna Bella. Świadczy to o tym, iż Tochman został w jakiś sposób przekonany do zmiany swoich poglądów bądź też świadomie poparł innego kandydata niż uprzednio deklarował. B. Grzełoński, I. Rusinowa, *op. cit.*, s. 176; M. E. Neely jr, *Konflikt regionalny 1848–1861*, w: *Historia Stanów Zjednoczonych Ameryki*, t. 3, 1848–1917, Warszawa 1995, s. 32; S. H. Uminski, *op. cit.*, s. 71.

rebelii, Tochman porzucił szeregi Unii i 1 maja wysłał list do Jeffersona Davisa, oferując swoją służbę dla Konfederacji¹¹.

Przejście Tochmana na stronę Południa odbiło się szerokim echem w polskich kręgach emigracyjnych w Europie. Dlatego też Towarzystwo Demokratyczne Polskie w Anglii i Francji uchwaliło wspólną rezolucję domagającą się wyjaśnienia jego decyzji.

Tochman odpowiedział 26 grudnia 1861 r., argumentując decyzję: *Stan Wirginia, którego byłem obywatelem przed zerwaniem Unii, jest obecnie członkiem tej nowej Republiki; i wobec powyższego jestem obecnie obywatelem Konfederacji. (...) Ponieważ złożyłem przysięgę naturalizacyjną by podtrzymywać konstytucję Stanów Zjednoczonych, nie mógłbym świadomie przyłączyć się do krucjaty przeciwko tym stanom, które stoją przy jej zasadach. (...) Ocalenie tych zasad, które leżą u podstaw konstytucji Stanów Zjednoczonych, kiedy Unia nie może być już uratowana, jest obecnie, jak wierzę, obowiązkiem wszystkich przyjaciół wolności i ludzkości; gdyż, kiedy te zasady zostaną ocalone rozwiną się one i rozszerzą, jak wszystkie rzeczy w naturze, kiedy ocalone zostanie ziarno. Skonfederowane Stany, w tym konflikcie, podtrzymują właśnie to prawo natury; walczą by ocalić te zasady od zniszczenia w dzielnicowym centralizmie. (...) i z nimi zwyciężę lub polegę¹².*

Kierując się wymienionymi motywami, udał się bez chwili zwłoki do Montgomery, gdzie zaproponował, że utworzy 10 kompanii złożonych całkowicie z obcokrajowców, które będą stanowić Polski Regiment. 11 maja 1861 r. Tochman został awansowany do stopnia pułkownika, a 20 maja otrzymał pozwolenie na zaciąg 10 lub, o ile to możliwe, 20 kompanii, by zorganizować je w Polską Brygadę. Tochman doskonale zdawał sobie sprawę z tego, że dopiero ewentualne utworzenie 2-pułkowej brygady mogło zapewnić mu szarżę generała brygady¹³. Jednocześnie Tochman podjął starania, by ominąć rządowe rozporządzenie zezwalające na zaciąg do brygady tylko obcokrajowców¹⁴.

W celu zorganizowania jednostki Tochman udał się do Nowego Orleanu, liczył bowiem na tamtejszą Polonię, a także na możliwość zaciągu Polaków z sąsiedniego Teksasu, gdzie od początku lat pięćdziesiątych powstawały pierwsze polskie osady. Chcąc dotrzeć do jak największej grupy rodaków – i nie tylko – rozesłał on ze swojej kwatery przy 57 St. Charles Street w Nowym Orleanie odezwę do „Towarzyszy Rodaków ze Starego Świata”¹⁵.

¹¹ *Dr. Tochman's Letter to the Polish Democratic Societies, Southern Literary Messenger. A magazine devoted to literature, science and art*, t. 34, z. 5, Richmond 1862, s. 326; B. Grzeloński, I. Rusinowa, *op. cit.*, s. 177–178; M. Haiman, *Historja udziału Polaków...*, s. 121–123; E. Lonn, *Foreigners in the Confederacy*, Chapel Hill–Londyn 2002 (wyd. 1, 1940), s. 160; S. H. Uminski, *op. cit.*, s. 71. Wprawdzie Ella Lonn podaje, że list ten został wysłany 11 maja, ale prawdopodobnie jest to błąd drukarski. Pozostali badacze zgodnie podają 1 V.

¹² *Dr. Tochman's Letter to the Polish Democratic Societies...*, s. 325. Dziwić może, że Tochman dopiero w grudniu 1861 r. tłumaczył się z przejścia na stronę Konfederacji, które miało miejsce ponad 6 miesięcy wcześniej. Wyjaśnienie jest bardzo proste, o czym Tochman pisze w liście do przedstawicieli TDP. Rezolucja wzywająca go do złożenia wyjaśnień (datowana na 27 VIII 1861 r.) dotarła do adresata, znajdującego się wówczas w Nashville w stanie Tennessee, dopiero w połowie grudnia 1861 r. Należy podkreślić, że Tochman, pisząc ten list, całkowicie wycofał się już z czynnej służby dla Konfederacji. Zob. *Ibidem*, s. 321, 325–326.

¹³ E. Lonn, *op. cit.*, s. 160; M. W. Schaller, M. N. Schaller, *op. cit.*, s. 38.

¹⁴ Tochman utrzymywał później, że jego kompetencje w tej kwestii zostały ustalone w kontaktach z sekretarzem wojny Leroyem P. Walkerem. E. Lonn, *op. cit.*, s. 160–161.

¹⁵ *Ibidem*, s. 161.

Na efekty nie trzeba było długo czekać. W niespełna 6 tygodni Tochman zebrał pod swoją komendą 1415 cudzoziemców i 285 Amerykanów¹⁶. W tej grupie znalazło się także 4 oficerów mających wykształcenie wojskowe i służących w europejskich armiach¹⁷.

Oba regimenty Brygady Polskiej zostały 16 czerwca 1861 r. skierowane na przeszkolenie do Camp Pulaski koło Amite, 50 mil na północ od Nowego Orleanu. W tym czasie Tochman, który zorganizował brygadę własnym sumptem, chciał jak najszybciej załatwić jej formalne przejście na służbę, a właściwie na żołd Konfederacji. W tym celu udał się do nowej stolicy Południa, Richmond. Jednocześnie oczekiwał, obiecane mu przez sekretarza wojny, awansu do stopnia generała brygady. Wówczas to zaczęły się pierwsze nieporozumienia z prezydentem Davisem, gdy ten odmówił mu stopnia generalskiego. John Beauchamp Jones, jeden z pracowników Departamentu Wojny, pod datą 12 sierpnia 1861 r. napisał: *Jest problem z panem Tochmanem, który został upoważniony do zaciągu jednego lub dwóch regimentów obcokrajowców w Luizjanie. Jednostki zostały nazwane (przez kogo?) Brygadą Polską, choć może nawet setki Polaków w nich nie ma. Major Tochman tytułowany przez „wszystkich” generałem Tochmanem dał do zrozumienia prezydentowi, że spodziewa się nominacji na brigadier. Prezydent, ze swej strony, natychmiast i dobitnie, jak to czasem ma w zwyczaj, oświadczył, że nie ma zamiaru przyznania mu tej nominacji. Nigdy, nawet przez chwilę, nie myślał bowiem, by uczynić go kimś więcej, jak pułkownikiem. Na to major sprzeciwia się i przedstawia obszerną korespondencję, by udowodnić, że jego roszczenia do stanowiska generała brygady zostały uznane przez sekretarza wojny*¹⁸.

¹⁶ B. Grzeloński pisał, że Tochman (...) w sześć tygodni, około 20 czerwca, miał już pod swoją komendą 1415 cudzoziemców i 285 Polaków. W oryginale, tj. w pracy Lonn czytamy: *By June 20, in less than six weeks, he had raised 1,415 foreigners, exclusive of 285 natives*. Grzeloński prawdopodobnie błędnie przetłumaczył słowo „natives”, uznając, że odnosi się do Polaków. Ponieważ Lonn pisała wcześniej o próbach ominięcia przez Tochmana restrykcji rządowych dotyczących powołania pod broń jedynie obcokrajowców, słowo „natives” należy raczej rozumieć jako rodowitych Amerykanów. Zob. E. Lonn, *op. cit.*, s. 160–161; B. Grzeloński, I. Rusinowa, *op. cit.*, s. 182; F. C. Kajencki, *The Louisiana Tiger: Sulakowski*, „Polish American Studies” 1966, t. 23, nr 2, s. 83.

¹⁷ Lonn podaje, że oficerami byli: płk Walerian Sulakowski, płk Frank Schaller i kpt. Zebulon (Zeubelon) York. Czwartego nie zidentyfikowała. Chodzi tu prawdopodobnie o kpt. Władysława Wańkowicza, byłego sztabs-kapitana w rosyjskiej armii, którego usługi dla Konfederacji oferował Tochman w swoim liście do prezydenta Davisa. Z kolei Frank Schaller przybył do Luizjany 22 VI na prośbę samego Tochmana, ale był wówczas tylko kapitanem, a nie pułkownikiem. Tochman uczynił Schallera dowódcą całego obozu Camp Pulaski i powierzył mu zadanie szkolenia 2 regimentu. Schaller zaś wierzył, że może to być dla niego przepustka do awansu do stopnia podpułkownika lub może nawet pułkownika. Konflikt z płk. Sulakowskim sprawił, że Schaller nie został nawet majorem w 2 pp, choć w dokumentach regimentu właśnie taki stopień widnieje przy jego nazwisku. Kiedy Tochman ostatecznie odszedł z brygady, przesłał do Sulakowskiego telegram, w którym nakazał przekazanie dowództwa 2 pp Schallerowi, ale wobec zdecydowanego sprzeciwu oficerów nie powierzono mu tego stanowiska. Schaller wyruszył 25 VIII wraz z oddziałem do Wirginii, tam jednak jego przygoda z Polską Brygadą zakończyła się definitywnie. Zob. E. Lonn, *op. cit.*, s. 161, przyp. 67; M. W. Schaller, M. N. Schaller, *op. cit.*, s. 38–55; *National Archives Publication, Microcopy No. 320, Compiled Service Record of Confederate Soldiers Who Served in Organizations from the State of Louisiana*, Waszyngton 1960, roll 266, *Fifteenth Infantry, A–Ch, Unit Information*, s. 12. Autor miał dostęp do materiałów National Archives za pośrednictwem strony www.footnote.com; mikrofilmy są udostępnione na tej stronie w formie cyfrowej; kolekcja Confederate Soldiers Service Records jest podzielona na katalogi, które odpowiadają poszczególnym stanom, np. Luizjanie. Każdy stan zawiera natomiast podkatalogi dotyczące poszczególnych regimentów; dodatkowo każdy regiment oprócz informacji o samej jednostce podzielony jest na podkatalogi, ułożone w porządku alfabetycznym, które zawierają informacje o poszczególnych żołnierzach, służących w danej jednostce. Taki podkatalog może zawierać od jednej do nawet kilkudziesięciu stron z dokumentami dotyczącymi danego żołnierza.

¹⁸ J. B. Jones, *A Rebel war clerk's diary at the Confederate States capital*, t. 1, Filadelfia 1866, s. 72. Lonn uważa (*op. cit.*, s. 161), że całe to zdarzenie wynikało z winy sekretarza Walkera, który nie przekazał decyzji prezydenta Tochmanowi i ludził go stopniem generalskim.

Ostatecznie wszelkie zabiegi Tochmana w celu uzyskania stopnia generalskiego zakończyły się fiaskiem. W tej sytuacji zrezygnował z dalszego ubiegania się o awans. Jednocześnie porzucił szeregi armii konfederackiej i całkowicie wycofał się z otoczenia prezydenta Davisa¹⁹.

Wprawdzie Tochman odszedł z wojska, ale jednostki, które stworzył pozostały. 1 pułk Brygady Polskiej (pod dowództwem płk. Waleriana Sulakowskiego) został wciągnięty do służby Konfederacji 24 sierpnia 1861 r. jako 13 pp z Luizjany²⁰ i zgodnie z rozkazem wydanym jeszcze 8 sierpnia przez inspektora generalnego Samuela Coopera wyruszył do Wirginii. Niestety, zanim dotarł na miejsce, część ludzi podczas postoju w punkcie przeładunkowym w Grand Junction w stanie Tennessee nadużyła alkoholu i wszczęła bijatykę, podczas której 7 osób zginęło, a 19 zostało rannych. „Najaktywniejsza” podczas zamieszek kompania została rozwiązana, a reszta pułku dotarła we wrześniu w okolice Yorktown, gdzie zgodnie ze Special Orders nr 150 została oddana pod rozkazy gen. bryg. Johna B. Magruder²¹. Wtedy też, z rozkazu sekretarza wojny z 21 września 1861 r., zmieniono numerację jednostki na 14 pułk piechoty z Luizjany²².

Proces przygotowania 2 pułku do wejścia na służbę Konfederacji nie został ukończony. Wprawdzie żołnierze przeszli szkolenie, ale z powodu braku karabinów nie zostali uzbrojeni. Niemożność wyruszenia na front mocno odbiła się na morale i dyscyplinie w jednostce. Jeszcze 19 sierpnia 1861 r. dowódca Departamentu Luizjany David Twiggs prosił o przeniesienie 2 pułku w jakiegokolwiek inne miejsce, gdyż jego żołnierze rabowali mieszkańców i palili domy w Nowym Orleanie. Jego prośba została wkrótce spełniona i 8 kompanii

¹⁹ Rozżalony Tochman do końca wojny starał się jednak wyegzekwować swoje roszczenia finansowe. Żądał pensji generała brygady za 3 lata, czyli okres, na jaki zostały zaciągnięte jednostki, lub zwrot kosztów utworzenia brygady, które określił na 5925 dolarów w złocie i 1600 dolarów konfederackich. W październiku 1861 r. wypłacono mu pensję pułkownika za 3 miesiące i 13 dni, więc Tochman sumiennie zmniejszył żadaną kwotę o 1105 dolarów i 33 centy, ale na satysfakcjonujące rozstrzygnięcia musiał jeszcze poczekać. Po przedstawieniu sprawy Komitetowi do spraw Zagranicznych przy Izbie Reprezentantów i 20 lutego 1863 r. Komitetowi Spraw Wojskowych również przy Izbie Reprezentantów, Tochman zdecydował się w styczniu 1864 r. wysłać dokumenty bezpośrednio do obu izb Kongresu. Ostatecznie, w marcu 1865 r. uchwalono zwrot pieniędzy należnych Tochmanowi, dołączając jednocześnie podziękowanie za działalność na rzecz Konfederacji. Ze względu na to, iż w tym czasie Południe było tylko o krok od całkowitej klęski, zwrot pieniędzy okazał się niemożliwy. Zob. E. Lonn, *op. cit.*, s. 163–164; B. Grzełowski, I. Rusinowa, *op. cit.*, s. 184; J. B. Jones, *op. cit.*, t. 2, s. 124.

²⁰ 1 pułk Brygady Polskiej składał się z 10 kompanii, które oprócz oficjalnego nazewnictwa (litery od „A” do „K”; komp. J nie występowała) posiadały własne, nieformalne nazwy: kompania „A” – Armstrong Guards; „B” (druga) – Jefferson Cadets; „C” – Aksew Guards; „D” (druga) – McClure Guards; „E” – Nixon Rifles; „F” – Concordia Rifles; „G” – Avengo Rifles; „H” – Quitman Rangers; „I” – Tiger Bayou Rifles; „K” – Lafayette Rifle Cadets; „B” (pierwsza) – Franko Rifles – została dyscyplinarnie rozwiązana po zamieszkach w Grand Junction (Tennessee); „D” (pierwsza) – Empire Rangers – została przeniesiona do 3 batalionu piechoty z Luizjany. A. W. Bergeron jr, *Guide to Louisiana Confederate Military Units 1861–1865*, Baton Rouge–Londyn 1996, s. 107.

²¹ *Ibidem*, s. 106; F. C. Kajencki, *op. cit.*, s. 82; S. Cooper do mjr. Hugh Clay’a (8 sierpnia 1861), w: *The War of the Rebellion: A Compilation of the Official Records of the Union and Confederate Armies*, ser. 1, t. 51, cz. 2, Waszyngton 1897, s. 217; *Special Orders No. 150. (z 11 września 1861)*, w: *ibidem*, s. 288. *The War of the Rebellion...* – wydawnictwo Departamentu Wojny, zawierające unijne i konfederackie raporty wojenne oraz korespondencję wojenną. Zostało wydane w latach 1880–1901. Całość składa się z czterech serii, a te z tomów: pierwsza – 53, druga – 8, trzecia – 5, a czwarta – 4. Część zawartych w wydawnictwie dokumentów nie posiada tytułów i dlatego Autor nadał im polską tytulaturę odpowiadającą treści, np. List ... do ... W ramach programu „Making of America” Uniwersytet Cornell udostępnił całość wydawnictwa na stronie internetowej <http://dlxs2.library.cornell.edu/m/moawar/waro.html> (wrzesień 2010).

²² *Special Orders No. 159. (z 21 września 1861)*, w: *ibidem*, s. 306; Judah Benjamin do Thomasa Moore’a (21 września 1861), w: *ibidem*, ser. 1, t. 53, Waszyngton 1898, s. 743. W tekście niniejszego artykułu nazwy 1 pułk Brygady Polskiej i 14 pp z Luizjany będą używane zamiennie.

mających utworzyć 2 pułk zostało przerzuconych w rejon stolicy Konfederacji²³. Tam zgodnie ze Special Orders nr 151 z 12 września utworzono z nich 3 batalion piechoty z Luizjany (dowódca ppłk Charles M. Bradford) i wysłano do Norfolk, gdzie trafił pod rozkazy gen. Benjamina Hugera²⁴. Jednostka pozostała w tym rejonie aż do marca 1862 r.

Kampania półwyspowa (kwiecień–lipiec 1862 r.)

Jesienią 1861 r. 1 pułk Brygady Polskiej rozpoczął służbę w rejonie Yorktown na terenie Department of the Peninsula. Jeszcze 3 października gen. Magruder zreorganizował własne siły, grupując je w 8 brygad. 14 pp wszedł wraz z 10 pp z Luizjany w skład 7 Brygady, której dowództwo powierzono płk. Sulakowskiemu²⁵. 1 pułk Brygady Polskiej zajął stanowiska na prawym skrzydle pozycji zwanej Harrod's Mill, zaczynającej się od John Patrick's i rozciągającej się do Bartlett's. Wszystkie jednostki na tej linii wraz z oddziałami z okolic Ship Point, Cockletown i Bethel utworzyły 1 Dywizję²⁶. W styczniu 1862 r. dokonano kolejnych zmian organizacyjnych. Część wojsk zgrupowano w dwie dywizje (1 – pod dowództwem gen. bryg. Gabriela Jamesa Rainsa; 2 – gen. bryg. La Fayette McLawsa),

Walerian Sulakowski

²³ D. E. Twiggs do L. P. Walkera (19 sierpnia 1861), w: *ibidem*, ser. 1, t. 51, cz. 2, s. 240; L. P. Walker do D. E. Twiggsa (22 sierpnia 1861), w: *ibidem*, s. 246. W telegramie Walker sugerował, by dowodzenie 2 regimentem objął officer, który będzie w stanie utrzymać żołnierzy w ryzach podczas ich podróży do Richmond. Zob. też S. L. Wadley, *Diary August 8, 1859–May 15, 1865*, wydanie elektroniczne University of North Carolina at Chapel Hill 2000, s. 36–37. Zob. <http://docsouth.unc.edu/ims/wadley/wadley.html> (wrzesień 2010).

²⁴ 3 batalion składał się z 8 kompanii, które oprócz oficjalnego nazewnictwa (litery od „A” do „H”) posiadały także własne, nieformalne nazwy: kompania „A” – Askew Guards Company B; „B” (druga) – Empire Rangers; „C” – Grosse Tete Creoles; „D” – St. Ceran Rifles; „E” – Grivot Rifles; „F” – St. James Rifles; „G” – Davenport Rifles; „H” – Bogart Guards; „B” (pierwsza) – Quitman Rangers – została przeniesiona do 14 pp z Luizjany (1 pp Brygady Polskiej). W źródłach konfederackich z tego okresu panuje niesamowity chaos. 3 batalion niejednokrotnie nazywany jest 15 pp z Luizjany (taki oficjalny nr pułku miał nosić 2 regiment Brygady Polskiej). Faktycznie 3 batalion po wzmocnieniu go przez dwie kompanie 7 batalionu utworzył 15 pp z Luizjany, ale stało się to dopiero w lipcu 1862 r. O ile zatem nazywanie oddziału, który miał tworzyć 2 pułk Brygady Polskiej, 15 pp z Luizjany jest dość zrozumiałe dla okresu, gdy jednostka była jeszcze w fazie organizacji, o tyle dziwi, że jeszcze w listopadzie 1861 (czyli 2 miesiące po utworzeniu 3 batalionu) oddział ppłk. Bradforda jest określany tym mianem. A. W. Bergeron jr, *op. cit.*, s. 155–156; *Special Orders No. 151 (z 12 września 1861)*, w: *The War of the Rebellion: A Compilation of the Official Records...*, ser. 1, t. 51, cz. 2, s. 289; J. Benjamin do T. Moore'a (21 września 1861), w: *ibidem*, ser. 1, t. 53, s. 743; *Orders, No. 1190 (z [4?] października 1861)*, w: *ibidem*, s. 747; *Statement of the regiments, battalions, and companies mustered into the service of the Confederate States*, w: *ibidem*, ser. 4, t. 1, Waszyngton 1900, s. 628; Maurice Grivot do T. Moore'a (21 listopada 1861), w: *ibidem*, s. 751–752; *Statement of the number of troops now in the service enlisted for the war and of the States from which they volunteered*, w: *ibidem*, s. 789. W tekście niniejszego artykułu nazwy 2 pułk Brygady Polskiej i 15 pp z Luizjany będą używane zamiennie.

²⁵ Wiesław Kuniczak uważa, że 10 pp z Luizjany jest tożsamy z 2 pułk Brygady Polskiej. Stąd też wynika jego późniejsze stwierdzenie, że cała Brygada Polska była gotowa do walki jeszcze w 1861. Wiemy jednak, że organizacja 2 pułku Brygady Polskiej po pierwsze, nie została zakończona, a po drugie, przyjął on nazwę 15 pp z Luizjany. Poza tym trzon 2 pułku (8 kompanii, które utworzyły ostatecznie 3 batalion piechoty z Luizjany) trafił do Camp Pulaski na szkolenie już 16 VI 1861 r. 10 pp z Luizjany zaś powstał dopiero 22 VII 1861 r. w Camp Moore. A. W. Bergeron jr, *op. cit.*, s. 96, 156; W. S. Kuniczak, *My name is million. An illustrated history of Poles in America*, Garden City 1978, s. 92; *General Orders, No. 89 (z 3 października 1861)*, w: *The War of the Rebellion: A Compilation of the Official Records...*, ser. 1, t. 4, Waszyngton 1882, s. 668.

²⁶ *Ibidem*, s. 668, 670.

natomiast resztę przydzielono bezpośrednio do poszczególnych punktów obronnych. Całkowicie zrezygnowano jednak z dawnego podziału na brygady²⁷.

Williamsburg, 5 maja 1862 r.

George B. McClellan, dowódca federalnej Armii Potomacu, który od początku kwietnia bardzo powoli posuwał swoje siły wzdłuż półwyspu, dopiero w pierwszych dniach maja był gotowy do podjęcia szturm na Yorktown. Konfederaci, widząc, z jaką ostrożnością posuwał się McClellan, postanowili jak najdłużej opóźnić jego marsz, a w tym czasie skoncentrować wszystkie dostępne wojska, rozrzucone od Wirginii do Georgii, wokół Richmond. Kiedy wykonano to zadanie, głównodowodzący sił konfederackich, gen. Joseph E. Johnston, nakazał odwrót. W nocy z 3 na 4 maja konfederaci opuścili swoje pozycje i niezauważeni wycofali się z terenów półwyspu. Dopiero rankiem 4 maja zarządzono za nimi pościg²⁸.

W pierwszej fazie kampanii półwyspowej 14 pułk z Luizjany w dalszym ciągu należał do 1 Dywizji i wraz z jej oddziałami pełnił służbę w fortyfikacjach polowych na przedpolu Yorktown²⁹. Nastąpiła jednak zmiana na stanowisku dowódcy regimentu. Płk. Sulakowski go zastąpił płk Richard W. Jones³⁰. Już 27 marca regiment został wycofany z okolic Ship Point na główną linię obrony, gdzie przydzielono mu zadanie obrony przejścia przez potok, zwany Dam No. 1. Pułk zajął pozycje wzdłuż potoku, na obu jego brzegach i rozpoczął kopanie rowów strzeleckich. W krótkim czasie federalni, korzystając z dobrej pogody, podciągnęli

²⁷ *Organization of the troops in the Department of the Peninsula, commanded by Maj. Gen. J. Bankhead Magruder, C.S. Army, January 31, 1862*, w: *ibidem*, ser. 1, t. 9, Waszyngton 1883, s. 37.

²⁸ E. P. Alexander, *Military Memoirs of a Confederate. A Critical Narrative*, b.m.w. 1993, s. 63–66; H. Greeley, *The American Conflict: A History of The Great Rebellion in the United States of America, 1860–64(65): Its Causes, Incidents, and Results Intended to Exhibit Especially Its Moral and Political Phases, With the Draft and Progress of American Opinion Respecting Human Slavery From 1776 to the Close of the War fo the Union*, t. 2, Hartford 1866, s. 122.

²⁹ No. 58. *Reports of Maj. Gen. John B. Magruder, C.S. Army, commanding at Yorktown, and c.*, w: *The War of the Rebellion: A Compilation of the Official Records...*, ser. 1, t. 11, cz. 1, Waszyngton 1884, s. 404. Wprawdzie późniejszy opis organizacji konfederackiej Armii Północnej Wirginii (przedstawiający stan z ok. 30 IV) podaje, że 14 pp z Luizjany wchodził w skład oddziałów Longstreeta, to jednak Sifakis podaje, że w kwietniu 14 pułk z Luizjany należał także do dywizji Raina. Z całą pewnością wspomniany raport Magrudera z 5 IV 1862, mówiący o przygotowaniach obrony Yorktown prowadzonych właśnie przez dywizję Raina dotyczy także 1 pułku Brygady Polskiej, a zmiana przydziału nastąpiła w dalszych dniach kwietnia. Służbę 14 pułku w fortyfikacjach potwierdza także relacja por. Roberta Millera. Zob. *Organization of the Army of Northern Virginia, commanded by General Joseph E. Johnston, on the Peninsula, about April 30, 1862*, w: *ibidem*, ser. 1, t. 11, cz. 3, Waszyngton 1884, s. 482; A. W. Bergeron jr, *op. cit.*, s. 108; F. P. Connor, *Letters of Lieutenant Robert H. Miller to His Family, 1861–1862*, „The Virginia Magazine of History and Biography” 1962, t. 70, nr 1, s. 79–82; S. Sifakis, *Compendium of the Confederate Armies. Louisiana*, Westminster 2004, s. 96.

³⁰ 19 II (Kajencki i Lonon podają 15 II) Sulakowski złożył rezygnację z zajmowanego stanowiska, opuścił szereg wojska i udał się do Nowego Orleanu. Jej powodem było pominięcie Sulakowskiego przy awansie i nadanie stopnia generała brygady Howellowi Cobbowi. Część oficerów regimentu nosiła się nawet z zamiarem pójścia w ślady Sulakowskiego, ale zarządzenie z kwatery głównej zabroniło składania dalszych próśb o rezygnację. Z kolei Haiman i Grzełoński piszą, że wiosną i latem 1862 r. Sulakowski uczestniczył we wszystkich bitwach rozegranych wówczas na terenie Wirginii. W raportach z tego okresu jako dowódcę pułku wymienia się już Richarda W. Jonesa. Zob. A. W. Bergeron, *op. cit.*, s. 106; F. P. Connor, *op. cit.*, s. 69–71, 73–75; B. Grzełoński, I. Rusinowa, *op. cit.*, s. 198; M. Haiman, *Historja udziału Polaków...*, s. 131; T. L. Jones, *Lee's Tigers. The Louisiana Infantry in the Army of Northern Virginia*, Baton Rouge–Londyn 1987, s. 43; F. C. Kajencki, *op. cit.*, s. 85; E. Lonon, *op. cit.*, s. 146; *National Archives Publication, Microcopy No. 320, Compiled Service Record of Confederate Soldiers Who Served in Organizations from the State of Louisiana*, Waszyngton 1960, roll 258, *Fourteenth Infantry, J–L, Jones, Richard W*, s. 14; *ibidem, Microcopy No. 320, Compiled Service Record of Confederate Soldiers Who Served in Organizations from the State of Louisiana*, Waszyngton 1960, roll 262, *Fourteenth Infantry, Ro–Su, Sulakowski, Valery*, s. 11.

artylerię na odległość $\frac{1}{4}$ mili od pozycji 1 pułku Brygady Polskiej i rozpoczęli regularny ostrzał konfederackich umocnień, który trwał praktycznie aż do ewakuacji Yorktown³¹.

Gen. Johnston, chcąc osłonić odwrót swojej armii z Yorktown, powierzył gen. mjr. Jamesowi Longstreetowi zadanie opóźnienia marszu federalnych. Miał on wydzielić z własnej dywizji jedną brygadę w celu obsadzenia umocnień polowych w rejonie Williamsburga. Ze względu na niski stan osobowy własnych brygad, Longstreet zdecydował się oddelegować do wykonania zadania 2 brygady – gen. bryg. Rogera A. Pryora (w jej szeregach 14 pp z Luizjany) i gen. bryg. Richarda H. Andersona³². Obie jednostki zajęły pozycje jeszcze w nocy z 4 na 5 maja. Rankiem 5 maja, między godz. 6.00 a 7.30, pikiety wystawione przez gen. Andersona zostały zmuszone do odwrotu przez czołowe oddziały federalnej dywizji gen. bryg. Josepha Hookera³³. Po około godzinie Longstreet skierował na pozycje bronione przez Andersona i Pryora kolejne 2 brygady – gen. bryg. Cadmusa M. Wilcoxa i gen. bryg. Ambrose’a P. Hilla. Jako pierwsza na pole bitwy przybyła brygada Wilcoxa, która praktycznie od razu została skierowana do ataku. Około godz. 9.00 jej działania wsparła część brygady Pryora. Do akcji wszedł jedynie 14 pp z Luizjany (400 ludzi pod dowództwem płk. R. W. Jonesa) oraz 3 kompanie 8 pp z Alabamy (120 ludzi pod dowództwem Thomasa E. Irby’ego). Reszta brygady pozostała w umocnieniach polowych³⁴.

Żołnierze Pryora zajęli pozycje na prawej flance konfederatów. Oddział ppłk. Irby’ego otrzymał zadanie osłaniać atakujących przed oskrzydleniem. W tym czasie Pryor, który znajdował się przy 14 pp z Luizjany, nakazał rzucenie 2 kompanii jako tyralier, a z resztą pułku podążył za nimi. Wkrótce tyraliery zostały zatrzymane i zmuszone do odwrotu. Pryor szybko ustawił regiment i ruszył do ataku. Niestety, siła ognia oddziałów federalnych powstrzymała pędzących konfederatów i dezorganizowała ich szyki. Na szczęście Pryorowi bardzo szybko udało się zreorganizować 14 pp i po chwili jednostka była ponownie w natarciu. Tym razem udało się odrzucić przeciwnika, przynajmniej o milę od miejsca, w którym rozpoczęto walkę³⁵.

³¹ F. P. Connor, *op. cit.*, s. 79–82; L. L. Hewitt, *A Confederate Foreign Legion. Louisiana „Wildcats” in the Army of Northern Virginia*, w: *Louisianians in the Civil War*, red. L. L. Hewitt, A. W. Bergerona jr, Columbia–Londyn 2002, s. 125–126.

³² No. 60. *Report of Maj. Gen. James Longstreet, C.S. Army, commanding Second Corps, with congratulatory order from General Joseph E. Johnston, C.S. Army*, w: *The War of the Rebellion: A Compilation of the Official Records...*, ser. 1, t. 11, cz. 1, s. 564. Według wykazu przedstawiającego organizację wojsk konfederackich, ok. 30 kwietnia brygada Andersona liczyła 2168 żołnierzy, Pryora zaś 2310 (w tym 14 pp z Luizjany – 750). Do 5 maja liczebność 14 pp uległa zmianie, gdyż Pryor w swoim raporcie napisał, że regiment, wchodząc do walki pod Williamsburgiem miał 400 żołnierzy, stąd prawdopodobieństwo, że także stan pozostałych jednostek wchodzących w skład obu brygad mógł ulec zmniejszeniu. Zob. No. 69. *Report of Brig. Gen. Roger A. Pryor, C.S. Army, commanding brigade*, w: *ibidem*, s. 588; *Organization of the Army of Northern Virginia...*, w: *ibidem*, ser. 1, t. 11, cz. 3, s. 482.

³³ Gen. Anderson podaje w raporcie, że jego pikiety pod dowództwem mjr. C. S. Mattisona zostały zmuszone do odwrotu już o godz. 6.00, natomiast gen. Hooker twierdzi, że jego czołowa brygada (gen. bryg. Cuvier Grovera) rozpoczęła atak dopiero o 7.30. W pozostałych raportach opisujących początek bitwy pod Williamsburgiem można znaleźć jedynie określenie, iż walki rozpoczęły się wczesnym rankiem 5 maja. Zob. No. 6. *Report of Brig. Gen. Joseph Hooker, U.S. Army, commanding Second Division*, w: *ibidem*, ser. 1, t. 11, cz. 1, s. 465; No. 66. *Report of Brig. Gen. R. H. Anderson, C.S. Army, commanding Second Brigade*, w: *ibidem*, s. 580.

³⁴ Gen. Pryor tłumaczy w raporcie, że nie zdecydował się ruszyć całej brygady po pierwsze, ze względu na obowiązujące go rozkazy od gen. Andersona, zgodnie z którymi miał on utrzymać zajmowane umocnienia za wszelką cenę, a po drugie, z informacji, jakie otrzymał gen. Pryor od jednego z adiutantów gen. Andersona, rozkaz wsparcia działań brygady Wilcoxa był przeznaczony teoretycznie dla brygady A. P. Hilla. Zob. No. 69. *Report of Brig. Gen. Roger A. Pryor...*, w: *ibidem*, s. 587–588; No. 70. *Report of Brig. Gen. Cadmus M. Wilcox, C.S. Army, commanding Brigade*, w: *ibidem*, s. 591.

³⁵ No. 69. *Report of Brig. Gen. Roger A. Pryor...*, w: *ibidem*, s. 588.

Widząc, że oddział znacznie wysunął się do przodu, Pryor zaniechał dalszego pościgu. Chcąc jednak wzmocnić własne siły, postanowił on odnaleźć oddział ppłk. Irby'go. Gdy okazało się to niemożliwe, powrócił na pozycje 14 pp z Luizjany. Wkrótce, na szczęście dla Pryora, przybyły upragnione posiłki: trzy kompanie 14 pp z Alabamy pod dowództwem mjr. McLemora i 40 żołnierzy z 32 batalionu piechoty z Wirginii. Oddziały te zajęły pozycje na prawo od 14 pp z Luizjany. W niedługim czasie wojska Pryora zostały zaatakowane przez oddziały z dywizji gen. bryg. Philipa Kearny'ego, która po południu złuzowała mocno już przetrzebioną dywizję Hookera. Po półgodzinnej walce wojska Unii zaniechały dalszych ataków na tym odcinku i się wycofały. Pozycje 14 pp z Luizjany zostały jeszcze wzmocnione przez 19 pp z Missisipi (z brygady Wilcoxa), ale dalszych walk już nie było. Pryor pozostał w tym miejscu aż do godz. 20.00, gdy zgodnie z instrukcjami przekazanymi mu przez gen. bryg. George'a Picketta wycofał swoje jednostki³⁶.

Oddziały Pryora, biorące udział w bitwie pod Williamsburgiem, poniosły straty 174 zabitych i rannych oraz 20 zaginionych³⁷. Ich poświęcenie nie pozostało niezauważone. Gen. mjr Longstreet w raporcie pochwalił Pryora, że mając tak nieliczne siły, zdołał z powodzeniem zaatakować przeciwnika, a potem wspaniale odeprzeć jego natarcie. Ponieważ pod Williamsburgiem trzon sił Pryora stanowił 14 pp z Luizjany, to także waleczność jego oficerów została dostrzeżona, a wyróżnienia otrzymali: płk Richard W. Jones i ppłk Zebulon York (ranny w trakcie bitwy)³⁸.

Seven Pines, 1 czerwca 1862 r.

Po bitwie pod Williamsburgiem konfederaci kontynuowali odwrót w kierunku Richmond. W połowie maja Johnston skoncentrował całą swoją armię 3–4 mile od miasta. Tymczasem wojska gen. Irvine'a McDowella (ok. 40 tys.), stanowiące dotychczas osłonę Waszyngtonu, zostały przydzielone do armii McClellana i było tylko kwestią czasu, kiedy dojdzie do ich połączenia. W związku z tym jedyną szansą konfederatów było natychmiastowe podjęcie ofensywy przeciwko McClellanowi, tym bardziej że oczekując na posiłki, nie podejmował on żadnych działań zaczepnych. Czas naglił, gdyż już 26 maja McDowell skierował swoje wojska na południe. Johnston pospiesznie przygotował wojska do ataku na 29 maja, lecz wieczorem 28 maja McDowell nagle się zatrzymał i rozpoczął odwrót w kierunku północnym. Było to spowodowane działaniem wojsk konfederackich pod dowództwem Thomasa J. „Stonewall” Jacksona w dolinie Shenandoah. Zręcznie manewrując pomiędzy

³⁶ *Ibidem*; No. 6. *Report of Brig. Gen. Joseph Hooker...*, w: *ibidem*, s. 486; No. 23. *Reports of Brig. Gen. Philip Kearny, U.S. Army, commanding Third Division*, w: *ibidem*, s. 492; No. 68. *Report of Brig. Gen. George E. Pickett, C.S. Army, commanding Third Brigade*, w: *ibidem*, s. 586; No. 70. *Report of Brig. Gen. Cadmus M. Wilcox...*, w: *ibidem*, s. 592.

³⁷ Niestety, nie posiadamy szczegółowych danych dotyczących 1 pp Brygady Polskiej. Biorąc jednak pod uwagę to, że Pryor wprowadził do walki siły nieprzekraczające 700 ludzi, a 14 pp z Luizjany, liczący ponad połowę tych sił (400 żołnierzy), przez większą część bitwy był na pierwszej linii walk, to z dużym prawdopodobieństwem można stwierdzić, że większość strat poniesionych przez brygadę odnosi się właśnie do 14 pp z Luizjany. Według oficjalnego wykazu strat poniesionych przez konfederatów w bitwie pod Williamsburgiem, brygada Pryora straciła 214 zabitych, rannych i zaginionych. W tym dokumencie również nie ma szczegółowych danych dotyczących poszczególnych regimentów brygady. Z kolei Jones przypisał całość strat wspomnianych przez Pryora 14 pp z Luizjany. Zob. No. 61. *Return of Casualties in the Confederate forces*, w: *ibidem*, s. 569; No. 69. *Report of Brig. Gen. Roger A. Pryor...*, w: *ibidem*, s. 589; T. L. Jones, *op. cit.*, s. 61.

³⁸ No. 60. *Report of Maj. Gen. James Longstreet...*, w: *The War of the Rebellion: A Compilation of the Official Records...*, ser. 1, t. 11, cz. 1, s. 567.

oddziałami Unii, zdołały zadać im ciężkie straty. Wydarzenia te spowodowały panikę w Waszyngtonie i w związku z tym McDowell został zawrócony³⁹.

Cały ten zbieg wydarzeń umożliwił Johnstonowi spokojne zaplanowanie ataku. Postanowił on uderzyć na lewe skrzydło wojsk Unii na południowym brzegu rzeki Chickahominy. Plan zakładał zlikwidowanie obecnych tam wojsk (ok. 37 tys.) zanim ewentualne posiłki zdążyłyby przepłynąć przez rzekę. Największym problemem Johnstona było jak najszybsze wprowadzenie do walki jak największej liczby własnych wojsk (w tym czasie liczyły prawie 60 tys.). Zgodnie z pierwotnymi założeniami atak miała rozpocząć operująca na Williamsburg road dywizja D. H. Hilla, wsparta dodatkowo przez dywizję Hugera. Z kolei dywizja Longstreeta, obozująca najbliżej Chickahominy na Nine Mile road, na lewej flance konfederatów, miała pomaszerować w dół tą drogą, sformować szyk bitewny i nasłuchiwać odgłosów walki zaczętej przez atak D. H. Hilla na dywizję gen. bryg. Silasa Casey'a (1 Dywizja III Korpusu). Longstreet powinien być wówczas na znakomitej pozycji wyjściowej do ataku na prawą flankę federalnych. Jego działania na tym odcinku miała wspomagać dodatkowo dywizja G. W. Smitha (tymczasowo pod dowództwem gen. bryg. Williama Whitinga), która obozowała nieco dalej na Nine Mile road. Dzięki temu możliwe byłoby szybkie wprowadzenie znacznych sił do walki i całkowite zniszczenie dywizji Casey'a, obsadzającej pierwszą linię umocnień między Fair Oaks i Seven Pines⁴⁰.

Doszło jednak do nieporozumienia, które zniweczyło genialny w swej prostocie plan Johnstona. Otóż, rankiem 31 maja Longstreet zamiast pójść wzdłuż Nine Mile road zawrócił swoje wojska i zaczął je przemieszczać na tyły dywizji D. H. Hilla, powodując zablokowanie dywizji Whitinga i Hugera, przy czym w przypadku tej drugiej opóźnienie odwlekało rozpoczęcie całej bitwy. Ostatecznie po kilku godzinach oczekiwania D. H. Hill ruszył ok. godz. 13.00 do ataku. Wprawdzie konfederatom udało się zepchnąć oddziały federalne z kolejnych pozycji obronnych, ale atakując jedynie na wąskim odcinku nie byli oni w stanie w pełni wykorzystać początkowej przewagi liczebnej. Dodatkowo oddziały Unii zostały

³⁹ E. P. Alexander, *op. cit.*, s. 71, 94–108; H. Greeley, *op. cit.*, t. 2, s. 132–140; L. Korusiewicz, *Wojna secesyjna 1860–1865*, Warszawa 1985, s. 170–171; B. A. Weisberger, *Wojna secesyjna 1861–1865*, w: *Historia Stanów Zjednoczonych Ameryki*, t. 3, 1848–1917, Warszawa 1995, s. 48–49. Należy podkreślić, że zarówno Korusiewicz, jak i Weisberger popełniają błąd, opisując kampanię Jacksona w dolinie Shenandoah. Korusiewicz pisze o wojskach Jacksona, jako o „korpucie kawalerii”, podczas gdy była to praktycznie sama piechota, a jedynie zdolność tych wojsk do szybkich manewrów i długich marszy przysporzyła im przydomek „pieszej kawalerii”. Weisberger zaś podaje, że kampania ta toczyła się w tym samym czasie, co tzw. bitwy siedmiodniowe (25 VI–1 VII 1862 r.), co jest oczywistą pomyłką, ponieważ jednym z głównych założeń czerwcowej kampanii gen. Roberta E. Lee było ściągnięcie wojsk Jacksona z doliny Shenandoah i wykorzystanie ich w ofensywie przeciw siłom McClellana.

⁴⁰ Wokół tego tzw. oryginalnego planu bitwy pod Seven Pines powstało wiele mitów. Przyczynili się do tego zarówno Johnston, jak i Longstreet. Obaj tuż po bitwie zaprzeczali w raportach, jakoby tak właśnie miało wyglądać konfederackie uderzenie pod Seven Pines. Zarówno jeden, jak i drugi zgodnie twierdzili, że Longstreet miał przejść na prawą flankę i rozwinąć swoją dywizję do uderzenia za nacierającymi wojskami D. H. Hilla. Taką wersję przyjął także Greeley. Wątpliwości rozwiązał Gustavus W. Smith, przedstawiając w swojej książce całość własnego raportu z tej bitwy. W *The War of the Rebellion...* możemy znaleźć jedynie ocenzonej wersji tego raportu, z którego, na prośbę Johnstona, Smith usunął obszerny fragment zawierający założenia tzw. oryginalnego planu. Zob. E. P. Alexander, *op. cit.*, s. 77; H. Greeley, *op. cit.*, t. 2, s. 142–143; G. W. Smith, *The Battle of Seven Pines*, Nowy Jork 1891, s. 20–22; No. 101. *Report of General Joseph E. Johnston, C.S. Army, commanding Army of Northern Virginia, and resulting correspondence*, w: *The War of the Rebellion: A Compilation of the Official Records...*, ser. 1, t. 11, cz. 1, s. 933–935; No. 102. *Reports of Maj. Gen. James Longstreet, C.S. Army, commanding Right Wing*, w: *ibidem*, s. 939–941; No. 122. *Report of Maj. Gen. Gustavus W. Smith, C.S. Army, commanding Left Wing*, w: *ibidem*, s. 989–994.

w ciągu dnia wzmocnione przez dywizje Philipa Kearny'ego, Josepha Hookera i Johna Sedgwicka, dzięki czemu po południu udało się im ustabilizować front. Johnston próbował jeszcze zebrać zdezorganizowane oddziały i przygotować je do ponownego natarcia, ale został raniony i musiał opuścić pole bitwy. Dowodzenie przejął po nim gen. Gustavus W. Smith. Walki tego dnia ustały wraz z nadejściem nocy⁴¹.

Niestety, z bitwy pod Seven Pines nie posiadamy raportu gen. Rogera A. Pryora o działaniach poszczególnych pułków jego brygady. Opierając się na organizacji Armii Północnej Wirginii z 21 maja 1862 r., z której wynika, że 14 pp z Luizjany wciąż należał do jego brygady, oraz raportach innych dowódców, możemy z dużym prawdopodobieństwem odtworzyć działania 1 pp Brygady Polskiej podczas bitwy⁴².

Brygada Pryora nie zdążyła wziąć udziału w walkach pierwszego dnia bitwy. Około godz. 22.00 wraz z brygadą Cadmusa Wilcoxa otrzymała rozkaz zlurowania brygady Richarda H. Andersona, która meldowała praktycznie całkowity brak amunicji. Oddziały Pryora całą noc spędziły kilkaset jardów za pierwszą linią. O świcie Pryor zajął pozycje między brygadami Wilcoxa (po prawej) i Picketta (po lewej). Te 3 brygady miały przeprowadzić atak, ale zanim rozpoczęto natarcie, oddziały federalne same ruszyły do uderzenia. Po krótkiej walce w pozycjach konfederackich powstała wyrwa. Dwie brygady z dywizji Hugera (Lewisa Armistead'a i Williama Mahone'a) opuściły pozycje na lewo od brygady Picketta – pierwsza z nich pierzchnęła, druga opuściła swoje stanowiska bez rozkazu. W zaistniałej sytuacji zdecydowano, że także brygady Picketta, Pryora i Wilcoxa powinny się wycofać z zagrożonej pozycji, ale nie wcześniej niż odeprą one atak. W krótkim czasie oddziały Pryora i Wilcoxa wykonały rozkaz. Przez jakiś czas walki toczyły się jeszcze na odcinku Picketta. Po ich ustaniu także i ta brygada została wycofana, kończąc w ten sposób bitwę pod Seven Pines⁴³.

Niestety, nie posiadamy informacji na temat ewentualnych strat poniesionych przez brygadę Pryora, a więc i 14 pp z Luizjany. Mimo tak niewielkiego udziału w walkach, Pryor znalazł się wśród oficerów wyróżnionych przez Longstreeta w jego raporcie dotyczącym bitwy pod Seven Pines⁴⁴.

„Bitwy siedmiodniowe”: Mechanicsville, 26 czerwca 1862 r.

Jeszcze 1 czerwca 1862 r. na mocy decyzji prezydenta Davisa dowództwo armii konfederackiej objął gen. Robert E. Lee. Sytuacja była nie do pozazdroszczenia. Otóż, na Zachodzie konfederaci zostali pobici pod Shiloh i zepchnięci z powrotem pod Corinth. Poza tym utracili główny port – Nowy Orlean. Dodatkowo na Wschodzie wobec nieudanej próby zniszczenia części armii federalnej pod Seven Pines zagrożenie stolicy Południa wzrosło jeszcze bardziej. Konfederacji potrzebne było zwycięstwo, dlatego też Lee przygotował plan nowej

⁴¹ E. P. Alexander, *op. cit.*, s. 85–87; B. Conrad, H. J. Eckenrode, *James Longstreet. Lee's war horse*, Chapel Hill–Londyn 1986, s. 48; H. Greeley, *op. cit.*, t. 2, s. 145.

⁴² *Organization of the Army of Northern Virginia, commanded by General Joseph E. Johnston, near Richmond, Va, May 21, 1862*, w: *The War of the Rebellion: A Compilation of the Official Records...*, ser. 1, t. 1, cz. 3, s. 532.

⁴³ No. 101. *Report of General Joseph E. Johnston, C.S. Army, commanding Army of Northern Virginia, and resulting correspondence*, w: *ibidem*, s. 935; No. 102. *Reports of Maj. Gen. James Longstreet, C.S. Army, commanding Right Wing*, w: *ibidem*, s. 940; No. 103. *Report of Maj. Gen. Daniel H. Hill, C.S. Army, commanding division*, w: *ibidem*, s. 945; No. 119. *Report of Brig. Gen. George E. Pickett, C.S. Army, commanding brigade*, w: *ibidem*, s. 982–984; No. 121. *Report of Brig. Gen. Cadmus M. Wilcox, C.S. Army, commanding brigade*, w: *ibidem*, s. 987–989.

⁴⁴ No. 102. *Reports of Maj. Gen. James Longstreet, C.S. Army, commanding Right Wing*, w: *ibidem*, s. 941.

ofensywy. Jej celem było odcięcie armii McClellana od linii zaopatrzenia i tym samym zmuszenie go do odwrotu. Plan zakładał ściągnięcie z doliny Shenandoah oddziałów Jacksona (zwiększało to liczebność wojsk konfederackich wokół Richmond do ok. 80 tys. żołnierzy) oraz przerzucenie większości sił na lewy brzeg Chickahominy. Konfederaci mieliby wówczas na przeciw siebie tylko V Korpus Armii Potomacu pod dowództwem gen. bryg. Johna Fitz Portera. Lee, który poświęcił na przygotowania prawie cały miesiąc, początek ofensywy wyznaczył na rano 26 czerwca⁴⁵.

Jeszcze przed wznowieniem działań wojennych 14 pp z Luizjany otrzymał prawdopodobnie uzupełnienia⁴⁶. Jednostka ta w dalszym ciągu była przydzielona do brygady Pryora i wraz z nią uczestniczyła w starciach, które toczyły się na przełomie czerwca i lipca 1862 r.

Tymczasem 3 batalion piechoty z Luizjany, który do tej pory nie brał udziału w walkach, miał podczas nadchodzącej ofensywy przejść swój chrzest bojowy. Cofnijmy się jednak nieco w czasie, by prześledzić dotychczasową służbę tej jednostki. 3 batalion jeszcze we wrześniu 1861 r. został przydzielony do Department of Norfolk, gdzie przebywał aż do wiosny. Stąd 20 marca 1862 r. jednostka ta została wysłana wraz z batalionem piechoty z Georgii mjr. Hardemana, regimentem piechoty z Karoliny Południowej płk. Hamiltona oraz 4-działową baterią artylerii kpt. McIntosha do Goldsborough w Karolinie Północnej⁴⁷. Wojska Departamentu Północnej Karoliny (Department of North Carolina), którymi od 24 marca 1862 r. dowodził gen. mjr. Theophilus Holmes, zostały na przełomie marca i kwietnia podzielone na 4 brygady. 3 batalion piechoty z Luizjany został przydzielony do 3 Brygady pod dowództwem gen. bryg. Josepha R. Andersona⁴⁸.

W tym czasie w Wirginii wylądowały wojska McClellana i dowództwo konfederackie zaczęło pośpiesznie koncentrować wszystkie dostępne siły wokół stolicy kraju. Już 22 kwietnia 3 batalion piechoty i 1 pp z Karoliny Południowej otrzymały rozkaz wyjazdu do Richmond. W maju 1862 r. brygada Andersona przez jakiś czas stacjonowała jeszcze w okolicach Fredericksburga, skąd pod koniec miesiąca została ponownie przerzucona w rejon stolicy.

⁴⁵ Bezproblemowe przeprowadzenie koncentracji wojsk przez gen. Lee było możliwe tylko dzięki temu, że McClellan nieustannie wstrzymywał ofensywę, całkowicie oddając inicjatywę konfederatom. Bardzo trafnie opisał całą tę sytuację Alexander: 2 czerwca, kiedy miał najlepszą sposobność (do ataku – P.D.), czekał aż tylko opadną wody Chickahominy. 7 czerwca czekał na dywizję McCalla (ok. 10 000 żołnierzy), która przybyła 12–13 czerwca. 16 czerwca postanowił poczekać 2 dni, aż ziemia stanie się twardsza. 18 czerwca bitwa miała się rozpocząć z każdą chwilą. 25 czerwca ofensywa miała rozpocząć się następnego dnia lub w najbliższym czasie. W końcu miał rację, jako że 26 VI swoją ofensywę rozpoczął gen. Lee. Zob.: E. P. Alexander, *op. cit.*, s. 112.

⁴⁶ Kajencki podaje, że 14 pp z Luizjany rozpoczął działania podczas „bitew siedmiodniowych”, mając w swoich szeregach 900 żołnierzy. Niestety, Autor niniejszego artykułu nie miał dostępu do źródeł, na które powołuje się Kajencki, stąd też informację tę należy traktować za niepewną. Tak wysoki stan osobowy 1 pp Brygady Polskiej jest jednak o tyle wątpliwy, że gen. Pryor w raporcie wspomina, że całość jego brygady, która 26 czerwca przekroczyła Chickahominy, liczyła 1400 żołnierzy, a ponieważ w skład tej brygady wchodziły oprócz 14 pp z Luizjany jeszcze 2 pp z Florydy, 3 pp z Wirginii, 14 pp z Alabamy oraz batalion Żuawów z Luizjany, jest mało prawdopodobne, by 14 pp z Luizjany stanowił ponad 50% siły tejże brygady. Analizując jednak wykazy strat poniesionych przez 14 pp podczas „bitew siedmiodniowych”, można przypuszczać, iż jednostka faktycznie mogła otrzymać uzupełnienia. F. C. Kajencki, *op. cit.*, s. 83–84; No. 305. *Report of Brig. Gen. Roger A. Pryor, C.S. Army, commanding Fifth Brigade, of the battle of Gaines' Mill, and Frazier's Farm (Nelson's Farm, or Glendale)*, w: *The War of the Rebellion: A Compilation of the Official Records...*, ser. 1, t. 11, cz. 2, s. 781.

⁴⁷ Benjamin Huger do Roberta E. Lee (20 marca 1862), w: *ibidem*, ser. 1, t. 9, Waszyngton 1883, s. 449; R. E. Lee do B. Hugera (21 marca 1862), w: *ibidem*, s. 449.

⁴⁸ *Special Orders, No. 67 (z 24 marca 1862)*, w: *ibidem*, s. 450–451; *Organization of the troops serving in the Department of North Carolina, commanded by Maj. Gen. T. H. Holmes, April 19, 1862*, w: *ibidem*, s. 460.

Najprawdopodobniej wówczas 3 batalion z Luizjany wraz z całą brygadą Andersona został przydzielony do Lekkiej Dywizji gen. mjr. Ambrose'a P. Hilla, w której szeregach miał walczyć podczas decydującej fazy kampanii półwyspowej⁴⁹. W okresie przygotowań do ofensywy 5 czerwca 1862 r. ze stanowiska dowódcy 3 batalionu zrezygnował ppłk Charles Bradford, jego miejsce zajął, awansowany 17 czerwca do stopnia podpułkownika, Edmund Pendleton⁵⁰.

Zgodnie z rozkazem gen. Lee już 25 czerwca większość dywizji A. P. Hilla (w tym brygada Josepha R. Andersona) została skoncentrowana na pozycjach wyjściowych tuż przed mostem Meadow Bridge, brygada zaś Lawrence'a Brancha – 7 mil wyżej. Według planu, wojska Jacksona, idące z Ashland, miały poinformować Brancha o swoim nadejściu. Wówczas Branch miał przekroczyć Chickahominy i ruszyć wzdłuż rzeki, oczyszczając przedpole Meadow Bridge. Wtedy do akcji miała wkroczyć reszta dywizji A. P. Hilla, która po przeprawie miała oczyścić przedpole Mechanicsville Bridge, otwierając tym samym drogę dla dywizji D. H. Hilla i J. Longstreeta⁵¹.

Od samego początku ofensywy szwankowała u konfederatów synchronizacja działań. Ostatecznie o godz. 15.00, nie mając żadnych informacji zarówno od Jacksona, jak i Brancha, A. P. Hill na własne ryzyko postanowił rozpocząć przeprawę głównych sił swojej dywizji. Czołowe oddziały szybko oczyściły przedpole Meadow Bridge. Dzięki temu możliwa była bezpieczna przeprawa reszty dywizji⁵².

Idąca na czele dywizji A. P. Hilla, brygada Charlesa W. Fielda weszła w krótkim czasie pod koncentryczny ogień federalnej artylerii, która miała swoje stanowiska na lewym brzegu, biegnącego tuż za Mechanicsville Beaver Dam Creek. Mimo ciężkiego ostrzału brygada Fielda sukcesywnie spychała oddziały Armii Potomacu poza wieś. Hill podciągnął własne baterie, które rozpoczęły pojedynki artyleryjski z działami Unii. W tym czasie brygada Andersona otrzymała rozkaz wykonania oskrzydającego manewru przez lewą flankę z zadaniem unieszkodliwienia wrogiej artylerii. Generał Anderson natychmiast wysłał 35 i 14 pp z Georgii oraz 3 batalion z Luizjany pod ogólnym dowództwem płk. Edwarda Thomasa. Oddziały konfederackie nieorientowane w terenie zmyliły jednak drogę i wyszły na prawo od wrogiej baterii. Mimo to 35 pp, 14 pp z Georgii i 3 batalion z Luizjany rozwinęły szyk bitewny i ruszyły przez otwarte pole w kierunku wroga pod ciężkim ostrzałem artylerii i strzelców

⁴⁹ *Special Orders, No. 88 (z 22 kwietnia 1862)*, w: *ibidem*, s. 463; *George McClellan do Edwina Stantona (29 maja 1862)*, w: *ibidem*, ser. 1, t. 11, cz. 1, s. 36; No. 200. *Organization of the Confederate forces during the engagements around Richmond, Va.*, w: *ibidem*, ser. 1, t. 11, cz. 2, Waszyngton 1884, s. 487; *Irvin McDowell do Edwina Stantona (30 kwietnia 1862)*, w: *ibidem*, ser. 1, t. 12, cz. 3, Waszyngton 1885, s. 117; S. Sifakis, *op. cit.*, s. 70.

⁵⁰ A. W. Bergeron jr, *op. cit.*, s. 155; T. L. Jones, *op. cit.*, s. 42; *National Archives Publication, Microcopy No. 320, Compiled Service Record of Confederate Soldiers Who Served in Organizations from the State of Louisiana*, Waszyngton 1960, roll 266, *Fifteenth Infantry, A-Ch, Bradford, Charles M.*, s. 2-3, 7; *National Archives Publication, Microcopy No. 320, Compiled Service Record of Confederate Soldiers Who Served in Organizations from the State of Louisiana*, Waszyngton 1960, roll 271, *Fifteenth Infantry, No-Sm, Pendleton, Edmund*, s. 3.

⁵¹ No. 326. *Report of Maj. Gen. Ambrose P. Hill, C.S. Army, commanding Light Division, of the battles of Mechanicsville, Gaines' Mill, Frazier's Farm (Nelson's Farm, or Glendale), and Malvern Hill*, w: *The War of the Rebellion: A Compilation of the Official Records...*, ser. 1, t. 11, cz. 2, s. 834-835.

⁵² *Ibidem*, s. 835; No. 300. *Report of Maj. Gen. James Longstreet, C.S. Army, commanding division, of operations June 26-July 2, including the battles of Mechanicsville, Gaines' Mill, Frazier's Farm (Nelson's Farm, or Glendale), and Malvern Hill*, w: *ibidem*, s. 756; No. 327. *Report of Brig. Gen. Charles W. Field, C.S. Army, of the battles of Mechanicsville, Gaines' Mill, and Frazier's Farm (Nelson's Farm, or Glendale)*, w: *ibidem*, s. 841; No. 339. *Report of Brig. Gen. Joseph R. Anderson, C.S. Army, commanding Third Brigade, of the battles of Mechanicsville, Gaines' Mill, and Frazier's Farm (Nelson's Farm, or Glendale)*, w: *ibidem*, s. 877; *Report of Col. Edward L. Thomas, Thirty-fifth Georgia Infantry, commanding brigade*, w: *ibidem*, ser. 1, t. 51, cz. 1, Waszyngton 1897, s. 117.

wyborowych. Przed dotarciem do Beaver Dam Creek stało się jasne, że wróg zajmuje zalesione wzgórze na drugim brzegu strumienia, osłonięte przez zasieki, i umocnienia polowe, od których na prawo zostały rzucone znaczne siły piechoty. 35 pp, część 14 pp z Georgii i 3 batalion z Luizjany przekroczyły strumień, który w tym miejscu był szeroki na 50 jardów i głęboki na 2–4 stopy, i zaatakowały prawą flankę wroga. Po ciężkiej walce udało się wyprzeć go z lasu. Kiedy oddziały federalne zostały na tym odcinku wzmocnione, podjęły próbę odzyskania utraconych pozycji, ale zostały skutecznie odparte przez konfederatów. Płk Thomas prosił o przesłanie posiłków na lewy brzeg Beaver Dam Creek, by mógł kontynuować ofensywę. Wobec braku takiej możliwości pozostał na swoich pozycjach aż do zmroku, po czym wycofał się przez strumień i dołączył do reszty brygady. Około godz. 21.00 ustały też walki na pozostałych odcinkach wzdłuż Beaver Dam Creek⁵³.

„Bitwy siedmiodniowe”: Gaines’ Mill, 27 czerwca 1862 r.

26 czerwca dopiero ok. godz. 18.00 rozpoczęła się przeprawa dywizji Jamesa Longstreeta i Daniela H. Hilla, lecz brygada Pryora musiała poczekać na swoją kolejkę aż do zmroku. Około godz. 23.00 jej oddziały otrzymały rozkaz, by wraz z brygadą Winfielda Featherstona pomaszerować w kierunku Beaver Dam Creek w celu zluzowania obsadzających ten rejon oddziałów z dywizji D. H. Hilla⁵⁴. Brygada Featherstona zajęła pozycje nieco z przodu. Zaraz za nią i nieco po prawej swoje stanowiska osadziła brygada Pryora. Obie jednostki spędziły resztę nocy pod bronią w oczekiwaniu na ewentualny atak federalnych⁵⁵.

Rankiem 27 czerwca oddziały Unii rzeczywiście zaatakowały. Na odcinku dywizji A. P. Hilla federalni skoncentrowali wysiłki na ostrzale artyleryjskim wsi Mechanicsville, natomiast stanowiska dywizji Longstreeta zostały zaatakowane siłami piechoty. Pierwsze uderzenie przyjął na siebie Featherston. Po chwili wsparły go oddziały Pryora. Kiedy żołnierze za wszelką cenę starali się odeprzeć atak, nagle pomiędzy nimi zaczęły eksplodować pociski artyleryjskie. Major David Zable z 14 pp z Luizjany szybko zorientował się, że konfederaci omyłkowo stali się celem własnej baterii. Natychmiast wysłano w jej stronę kuriera, który jednak zginął nim zdołał dotrzeć do celu. Wówczas mjr Zable osobiście pogalopował w kierunku feralnej baterii i wkrótce działa zostały skierowane przeciw nacierającej piechocie Unii. Longstreet, widząc wzmagające się walki, posłał do boju brygadę pod dowództwem Cadmusa Wilcoxa. Zanim jednak dotarła ona na miejsce, Featherston i Pryor zdołali po blisko 2-godzinnej walce odeprzeć nacierających żołnierzy Armii Potomacu. Wycofujące się oddziały Unii zniszczyły za sobą most na Beaver Dam Creek, więc dalszy pościg był chwilowo niemożliwy. Konfederaci nie musieli jednak długo czekać na wznowienie marszu. W pobliskim, opuszczonym przez federalnych obozowisku znaleziono wszystkie potrzebne do odbudowy mostu materiały, dlatego cała naprawa potrwiała zaledwie ok. 30 minut⁵⁶. Chwilę później wojska kontynuowały pościg za uchodzącym wrogiem. Na czele południowej kolumny, posuwającej się wzdłuż brzegów Chickahominy, szły 3 brygady

⁵³ *Ibidem*; No. 326. *Report of Maj. Gen. Ambrose P. Hill...*, w: *ibidem*, ser. 1, t. 11, cz. 2, s. 835–836; No. 339 *Report of Brig. Gen. Joseph R. Anderson...*, w: *ibidem*, s. 877–878.

⁵⁴ No. 300. *Report of Maj. Gen. James Longstreet...*, w: *ibidem*, s. 756; No. 305. *Report of Brig. Gen. Roger A. Pryor...*, w: *ibidem*, s. 779.

⁵⁵ *Ibidem*, s. 779–780.

⁵⁶ T. L. Jones, *op. cit.*, s. 99; No. 300. *Report of Maj. Gen. James Longstreet...*, w: *The War of the Rebellion: A Compilation of the Official Records...*, ser. 1, t. 11, cz. 2, s. 756; No. 304. *Report of Brig. Gen. Cadmus M. Wilcox*,

z dywizji Longstreeta: Wilcoxa, Pryora i Featherstona, pod ogólnym dowództwem gen. Wilcoxa. Nieco powyżej, równoległe do dywizji Longstreeta, maszerowała dywizja A. P. Hilla, na której czele podążała brygada Gregga. Dywizja zaś D. H. Hilla została przerzucona na lewą flankę konfederackiego ugrupowania, gdzie miała się połączyć z oddziałami gen. Thomasa „Stonewall” Jacksona i z nimi podążyć w kierunku Gaines’ Mill⁵⁷.

Około 6 mil od Mechanicsville, w okolicy domu dr. Gainesa, czołowe brygady dywizji Longstreeta natknęły się na niewielki oddział federalnych. Zgodnie z instrukcjami dowódcy dywizji Pryor wydzielił z własnej brygady kilka kompanii tyralierów z zadaniem zepchnięcia wrogich pikiet i usunięcia obsadzających okolicę strzelców wyborowych. Zabroniono jednak rozpoczynania działań na szerszą skalę. Po krótkiej walce tyralierzy Pryora zepchnęli federalnych. Wówczas podciągnięto baterię artylerii z brygady Pryora. Po zajęciu dogodnej pozycji przed domem Gainesa otworzyła ona ogień na las przylegający do Chickahominy. Wprawdzie zaobserwowano ruch przeciwnika w tej okolicy, ale nie odpowiedział on na konfederacki ostrzał. Odpowiedź nadeszła jednak z innej strony. Usytuowane na drugim brzegu Chickahominy federalne działa gwintowane rozpoczęły ostrzał baterii Pryora. Konfederaci, nie mogąc odpowiedzieć, jako że bateria unijna była poza ich zasięgiem, zdecydowali się wycofać działa⁵⁸.

Wkrótce federalne pikiety ponownie pojawiły się na niewielkim grzbiecie przed frontem dywizji Longstreeta. Około 2,5 godz. później ze sztabu dywizji nadszedł rozkaz zepchnięcia tyralier wroga i podsunęcia własnych sił bliżej głównej linii obrony Armii Potomacu. Do bezpośredniego ataku na tyralierzy wyznaczono tylko jeden regiment z brygady Pryora⁵⁹. Reszta brygady miała podążać w niewielkiej odległości za czołowym pułkiem, by w razie konieczności wspomóc jego działania. Tuż za brygadą Pryora posuwały się brygady Wilcoxa i Featherstona⁶⁰.

Pryor, podążając za uchodzącym przeciwnikiem, wszedł w zasięg federalnej piechoty i artylerii na lewym brzegu Boatswain’s Creek. Zorientowawszy się, że jego oddziały zbyt oddaliły się od reszty dywizji, natychmiast cofnął swoją brygadę. Na szczęście dla konfederatów wojska federalne nie ruszyły do pościgu. Było wówczas ok. godz. 11.00⁶¹.

W tym samym czasie dywizja A. P. Hilla, podążająca w centrum konfederackiego ugrupowania, dotarła nad Powhite Creek w okolicy Gaines’ Mill. Pierwsza przeprawiła się brygada Gregga, która natychmiast podjęła próbę ataku na pozycje federalnych. Wkrótce jednak A. P. Hill nakazał chwilowo wstrzymać wszelkie ofensywne działania, dopóki reszta dywizji nie zajmie pozycji wyjściowych. Dopiero, gdy brygada Pendera oczyściła przedpole prawego

C.S. Army, *commanding Fourth Brigade, of the battles of Gaines’ Mill and Frazier’s Farm (Nelson’s Farm, or Glendale)*, w: *ibidem*, s. 770–771; No. 305. *Report of Brig. Gen. Roger A. Pryor...*, w: *ibidem*, s. 780.

⁵⁷ *ibidem*, s. 780; No. 258. *Report of Maj. Gen. Daniel H. Hill, C.S. Army, of engagement at King’s School-House and battles of Mechanicsville and Gaines’ Mill, engagement at White Oak Swamp Bridge, and battle of Malvern Hill*, w: *ibidem*, s. 624; No. 300. *Report of Maj. Gen. James Longstreet...*, w: *ibidem*, s. 756; No. 304. *Report of Brig. Gen. Cadmus M. Wilcox...*, w: *ibidem*, s. 771; No. 326. *Report of Maj. Gen. Ambrose P. Hill...*, w: *ibidem*, s. 836.

⁵⁸ No. 304. *Report of Brig. Gen. Cadmus M. Wilcox...*, w: *ibidem*, s. 772; No. 305. *Report of Brig. Gen. Roger A. Pryor...*, w: *ibidem*, s. 780.

⁵⁹ Niestety, w źródłach brak informacji na temat numeru tej jednostki.

⁶⁰ No. 300. *Report of Maj. Gen. James Longstreet...*, w: *The War of the Rebellion: A Compilation of the Official Records...*, ser. 1, t. 11, cz. 2, s. 756–757; No. 304. *Report of Brig. Gen. Cadmus M. Wilcox...*, w: *ibidem*, s. 772; No. 305. *Report of Brig. Gen. Roger A. Pryor...*, w: *ibidem*, s. 780.

⁶¹ *ibidem*; No. 304. *Report of Brig. Gen. Cadmus M. Wilcox...*, w: *ibidem*, s. 772–773.

skrzydła dywizji A. P. Hilla, a jej pozycję zajęła brygada Jamesa Archera, lukę pomiędzy nią a brygadą Gregga stopniowo wypełniły brygady Brancha, Andersona i Fielda⁶².

W tym czasie także dywizja Longstreeta przegrupowywała się do natarcia za grzbietem, z którego przed południem brygada Pryora przegoniła federalnych tyralierów. Celem ataku dywizji Longstreeta była lewa flanką V Korpusu Armii Potomacu. Na tym odcinku pozycje Unii obejmowały zalesione zbocze Turkey Hill, które górowało nad polaną stanowiącą jednocześnie jedyną możliwą drogę do przeprowadzenia ataku⁶³.

Około godz. 14.30 przygotowania do ataku na odcinku dywizji A. P. Hilla zostały ukończone. Chwilę później jej oddziały zaczęły sukcesywnie wkraczać do walki. Pierwsza do boju ruszyła brygada Gregga. Zaraz za nią kolejno brygady Brancha i Andersona⁶⁴. Po chwili w natarciu była już cała dywizja A. P. Hilla, która prowadziła samotnie bój z V Korpusem aż do godz. 16.00. Wówczas do ataku ruszyła na prawym skrzydle dywizja Longstreeta, a dywizja A. P. Hilla została złuzowana przez oddziały Jacksona⁶⁵.

Pierwsze uderzenie na Turkey Hill przeprowadzono siłami 3 brygad. W pierwszej linii podążały oddziały Pryora i Wilcoxa, w drugiej – Featherstona. Początkowo atak brygady Pryora załamał się pod silnym ostrzałem piechoty i artylerii, lecz w krótkim czasie udało się przywrócić porządek w szeregach i brygada ponownie ruszyła do natarcia. Oddziały Longstreeta z *rebel yell*⁶⁶ rzuciły się na żołnierzy Unii schowanych za umocnieniami połowymi. Mimo ogromnych strat, konfederatom udało się dopaść do pozycji wroga. Wówczas wywiązała się krwawa walka na bagnety, w której górę wzięli nacierający. Większość federalnych zdołała się wycofać na drugą linię obrony, część jednak została zepchnięta na okoliczne bagna. Konfederaci, nie tracąc impetu, zaatakowali z marszu także drugą linię obrony. Ponosząc duże straty, nacierający zdobyli także i tę pozycję. Wówczas sytuacja diametralnie się odwróciła. Teraz to oddziały Unii znajdowały się na otwartym polu, bez jakiegokolwiek osłony. Konfederaci bezlitośnie wykorzystali uzyskaną przewagę, nieustannie nękając uciekającego przeciwnika i zadając mu znaczne straty⁶⁷.

⁶² No. 326. *Report of Maj. Gen. Ambrose P. Hill...*, w: *ibidem*, s. 836; No. 332. *Report of Brig. Gen. Maxcy Gregg, C.S. Army, commanding Second Brigade, of the battles of Mechanicsville and Gaines' Mill*, w: *ibidem*, s. 854.

⁶³ No. 300. *Report of Maj. Gen. James Longstreet...*, w: *ibidem*, s. 757.

⁶⁴ Zarówno Bergeron, jak i Sifakis utrzymują, że 3 batalion piechoty z Luizjany nie uczestniczył w walkach pod Gaines' Mill. Z kolei Anderson w raporcie opisującym działania swojej brygady w tej bitwie nie wspomina, by jakkolwiek jego jednostka nie uczestniczyła z jakichś powodów w walce. Także w jednym z dokumentów przedstawiających historię jednostki jest wzmianka o tym, że oddział ten uczestniczył w bitwie pod Gaines' Mill. Nie można jednak wykluczyć, że faktycznie 3 batalion nie brał aktywnego udziału w bitwie. Informacja ta jest jednak niepewna. A. W. Bergeron jr, *op. cit.*, s. 156, S. Sifakis, *op. cit.*, s. 70; *National Archives Publication, Microcopy No. 320, Compiled Service Record of Confederate Soldiers Who Served in Organizations from the State of Louisiana*, Waszyngton 1960, roll 266, *Fifteenth Infantry, A-Ch, Unit Information*, s. 23; No. 339. *Report of Brig. Gen. Joseph R. Anderson...*, w: *The War of the Rebellion: A Compilation of the Official Records...*, ser. 1, t. 11, cz. 2, s. 879.

⁶⁵ No. 326. *Report of Maj. Gen. Ambrose P. Hill...*, w: *ibidem*, s. 836–837.

⁶⁶ „Wycie rebeliantów” jest trudne do zdefiniowania. Bywało zapisywane w różny sposób (jiih-ah!, jai-jai-ji!, o-o-ji!, i-jo-jo-oo!). Na podstawie opisów można stwierdzić, że: było to przeraźliwe wycie, pełne nienawiści i żądzy krwi; nie był to zorganizowany okrzyk, lecz zupełnie nieformalny; słyszący go Jankesi odczuwali takie sensacje, jak podmuch lodowatego wiatru, korkociąg wkręcany w kregosłup itp. Za wynalazcę tego sposobu psychologicznego oddziaływania na przeciwnika uchodzi Stonewall Jackson, który w pierwszej bitwie nad Bull Run zawołał do swoich żołnierzy: *Gdy atakujecie, wycie jak furie!* Cyt. za: G. Swoboda, *Gettysburg 1863*, Warszawa 1990, s. 109, przyp. 19.

⁶⁷ No. 300. *Report of Maj. Gen. James Longstreet...*, w: *The War of the Rebellion: A Compilation of the Official Records...*, ser. 1, t. 11, cz. 2, s. 757; No. 304. *Report of Brig. Gen. Cadmus M. Wilcox...*, w: *ibidem*, s. 773; No. 305. *Report*

Walki ustały wraz z nastaniem zmroku. Niestety, dla brygad Pryora i Andersona nie posiadamy osobnego wykazu strat poniesionych przez ich jednostki w bitwie pod Gaines' Mill⁶⁸.

„Bitwy siedmiodniowe”: Frazier's Farm, 30 czerwca 1862 r.

28 czerwca konfederaci zbierali porzuconą na pobojowisku broń, opatrywali rannych i grzebali poległych. Tymczasem McClellan, który przeniósł swoją bazę zaopatrzeniową na południe, nad James River, kontynuował odwrót w tym kierunku. Dopiero 29 czerwca konfederaci zorientowali się, że wojska federalne przemieszczają się na południe i ruszyli za nimi. Niestety, konfederaci zaprzepaścili szansę, ponieważ Longstreet zatrzymał swoje oddziały w miejscu, gdzie Darbytown road łączy się z Long Bridge road. Gdyby Longstreet przesunął swoje wojska wzdłuż tej ostatniej drogi, mógłby swobodnie wejść na Quaker road, która prowadziła na Malvern Hill. Nawet jeszcze rankiem 30 czerwca istniała szansa dotarcia do tego wzgórza, a tym samym przecięcie kolumny McClellana na pół. Zamiast tego Longstreet wraz z A. P. Hillem dopiero wówczas przemieszczali się drogą Long Bridge road. Efekt był taki, że gdy wojska federalne zmierzały na południe, konfederaci w tym samym czasie kierowali się na północ. Kiedy wreszcie oddziały Longstreeta dotarły wczesnym popołudniem w okolice, gdzie łączą się drogi Long Bridge i Quaker, większość sił Unii zdążyła już minąć ten punkt. Na miejscu, w pobliżu Frayser's Farm stacjonowała jedynie silna straż tylnia, która została wydzielona, by opóźnić marsz drugiej kolumny konfederackiej (tworzyły ją dywizje Jacksona i D. H. Hilla) nad White Oak Swamp⁶⁹.

Plan gen. Lee zakładał, że pierwsza uderzy dywizja Hugera, która zmierzała na południe drogą Charles City. Jej działania miały być sygnałem do ataku dywizji Longstreeta i A. P. Hilla. Oczekując na przybycie oddziałów, Hugera Longstreet rozlokował własne jednostki do ataku. Większość jego sił stanęła na lewo od drogi Long Bridge. Z kolei dywizja A. P. Hilla zajęła pozycje nieco z tyłu z zadaniem wsparcia oddziałów Longstreeta⁷⁰.

Wreszcie ok. godz. 15.00 artyleria konfederacka na Charles City road otworzyła ogień. Gen. Lee błędnie interpretując ten fakt jako wstęp do uderzenia dywizji Hugera, wydał rozkaz ataku dywizji Longstreeta. W tym czasie brygada Pryora zajmowała pozycje w lesie na skraju otwartego pola. Wkrótce rzucono do przodu tyralierę (kompanię C z 14 pp z Luizjany). Chwilę później do tyralierów dołączył gen. Pryor wraz z dwoma oficerami sztabu. Jego obecność sprawiła, że federalna artyleria na tym odcinku skoncentrowała ogień na żołnierzach 14 pp. Jeden z pocisków urwał nogę klaczy generała. Około godz. 16.00 gen. Pryor otrzymał rozkaz ruszenia do ataku. 14 pp przemierzając pole, znalazł się pod silnym ostrzałem artylerii i piechoty. W trakcie ataku chorąży regimentu James McCann został zabity, lecz sztandar pułkowy szybko został podniesiony i uderzenie kontynuowano. Stopniowo do walki wchodziły

of Brig. Gen. Roger A. Pryor..., w: *ibidem*, s. 780–781; P. Derengowski, *Bitwa pod Gaines' Mill, 27 czerwca 1862 roku w raportach U.S. Army*, „Studenckie Teki Historyczne” (Gdańsk) 2008, z. 4, s. 271–274.

⁶⁸ Wykaz strat dla brygady Rogera Pryora obejmuje dwie bitwy: pod Gaines' Mill i Frazier's Farm (patrz tab. 1). Dla brygady J. R. Andersona w ogóle brak raportów strat dla poszczególnych jednostek. W zestawieniu strat w trakcie „bitew siedmiodniowych” podana jest tylko całkowita liczba zabitych i rannych, lecz nawet wówczas trudno jest określić, choćby w przybliżeniu, jak rozłożyły się te straty na poszczególne oddziały w brygadzie.

⁶⁹ B. Conrad, H. J. Eckenrode, *op. cit.*, s. 71–78.

⁷⁰ E. P. Alexander, *op. cit.*, s. 139; No. 300. *Report of Maj. Gen. James Longstreet...*, w: *The War of the Rebellion: A Compilation of the Official Records...*, ser. 1, t. 11, cz. 2, s. 759.

pozostałe oddziały Logstreeta. Zajmująca wysuniętą pozycję federalna dywizja gen. bryg. George'a McCalla, mimo desperackiej obrony, została w ciągu najbliższej godziny wręcz rozniesiona przez konfederatów, a jej dowódca dostał się do niewoli. Na tym praktycznie zakończyły się sukcesy konfederatów. Po chwilowym zaskoczeniu oddziały federalne przeszły do kontruderzenia. Dywizje Josepha Hookera i Johna Sedgwicka skutecznie powstrzymały postępy konfederatów. Na odcinku, na którym operowała brygada Pryora, sytuacja stała się wręcz dramatyczna. Oddziały na jej prawym skrzydle zostały odparte i w związku z tym brygada została wystawiona na ataki zarówno od czoła, jak i z flanki. Chwilę później Pryor został zmuszony wycofać swoją brygadę z powrotem na skraj lasu. Longstreet zaniepokojony rozwojem sytuacji natychmiast posłał swojego adiutanta do A. P. Hilla z prośbą o wsparcie. W krótkim czasie brygada Gregga wsparła Pryora, co w znacznym stopniu przywróciło spokój na tym odcinku. Jednostki pozostały na swoich pozycjach aż do zakończenia bitwy. Ze względu na poniesione straty konfederaci natychmiast zaczęli nazywać Frazier's Farm „Rzeźnią” („Slaughter House”)⁷¹.

O zmroku oddziały federalne podjęły jeszcze jedną próbę odrzucenia konfederatów. Hill zdecydował wówczas rzucić do boju swoje ostatnie rezerwy – brygadę J. R. Andersona, która natychmiast ruszyła naprzód, kierując się wzdłuż drogi Long Bridge, dzielącej jej oddziały na dwie części. Na lewo od drogi operowały 3 batalion piechoty z Luizjany i 14 pp z Georgii (pod ogólnym dowództwem ppłk. Pendletona z 3 batalionu), na prawo zaś 35, 45 i 49 pp z Georgii. Pierwsze ruszyło lewe skrzydło brygady, kilka minut później reszta oddziałów pod bezpośrednim dowództwem gen. Andersona. W panujących ciemnościach gen. Anderson posuwał bardzo ostrożnie swoje oddziały. Jeszcze przed rozpoczęciem tego ataku otrzymał on ostrzeżenie od A. P. Hilla, że przed jego frontem może operować jedna z konfederackich brygad. Anderson, kierując swoją brygadę w stronę, z której dochodziły odgłosy walki karabinowej i gdzie widoczne były błyski salw, zmienił front nieco w lewo. Gdy brygada była już w bezpośredniej bliskości frontu, wydano rozkaz, by nie strzelać dopóki nie będzie można rozpoznać, kto znajduje się przed frontem jednostek. Wkrótce gen. Anderson dostrzegł siły federalne, które zmierzały wprost na jego brygadę. Nie sposób jednak było przekonać własnych żołnierzy, że zbliżające się oddziały to nieprzyjaciel, tym bardziej że będąc nie dalej niż 50–75 jardów od frontu brygady, wciąż krzyczeli: *Na miłość boską nie strzelajcie, jesteśmy przyjaciółmi*. Anderson zorientował się, że rozkaz ostrzału w tym momencie byłby daremny. W związku z tym nakazał: *Szturm na bagnety – biegiem marsz, lecz część ludzi w dalszym ciągu wątpiła, że zbliżające się oddziały to wróg*. Wątpliwości rozwiął dopiero rozkaz „ognia”, który rozległ się na ich prawym skrzydle. Ostrzał ten zebrał krwawe żniwo na lewym skrzydle brygady, szczególnie w szeregach 45 pp z Georgii. Wówczas nakazano,

⁷¹ T. L. Jones, *op. cit.*, s. 106–107; J. W. T. Leech, *The Battle of Frazier's Farm, June 29, 1862, and the part taken therein by Louisiana Troops. A paper read before the Louisiana Association of the Army of Northern Virginia 18, 1893*, w: *Southern Historical Society Papers*, t. 21, Richmond 1893, s. 163–164; No. 24. *Report of Brig. Gen. John Sedgwick, U.S. Army, commanding Second Division, of engagement at Peach Orchard, or Allen's Farm, and battles of Savage Station, Glendale, or Nelson's Farm (Frazier's Farm), and Malvern Hill*, w: *The War of the Rebellion: A Compilation of the Official Records...*, ser. 1, t. 11, cz. 2, s. 81; No. 154. *Reports of Brig. Gen. George A. McCall, U.S. Army, commanding Third Division, of the battles of Mechanicsville, Gaines' Mill, and Glendale, or Nelson's Farm (Frazier's Farm)*, w: *ibidem*, s. 390; No. 300. *Report of Maj. Gen. James Longstreet...*, w: *ibidem*, s. 759; No. 304. *Report of Brig. Gen. Cadmus M. Wilcox...*, w: *ibidem*, s. 775–776; No. 305. *Report of Brig. Gen. Roger A. Pryor...*, w: *ibidem*; No. 326. *Report of Maj. Gen. Ambrose P. Hill...*, w: *ibidem*, s. 838.

by ludzie położyli się i prowadzili ostrzał w takiej pozycji. Walka była kontynuowana, aż do momentu, gdy oddziały federalne ostatecznie ustąpiły. W trakcie tego starcia został ranny gen. Anderson (uderzony w czoło). Po zakończeniu walk brygada została wycofana⁷².

Za postawę podczas bitwy Pryor znalazł się wśród oficerów wyróżnionych przez gen. Longstreeta.

Następnego dnia miała miejsce ostatnia z „bitew siedmiodniowych” – pod Malvern Hill, ale zarówno dywizja Longstreeta, jak i A. P. Hilla były trzymane tego dnia w rezerwie i nie uczestniczyły w walkach.

W trakcie „bitew siedmiodniowych” straty poniesione przez 14 pp z Luizjany stanowiły prawie 30% strat całej brygady Pryora (patrz tabela 1), natomiast w brygadzie J. R. Andersona brak raportów strat poszczególnych jej jednostek. Wiemy jedynie, że łączne straty brygady w dniach 26–30 czerwca wyniosły 364 zabitych i rannych⁷³.

Tabela 1

Straty brygady gen. R. A. Pryora w bitwach pod Gaines' Mill i Frayser's Farm

Wyszczególnienie	Zabici			Ranni			Zaginieni			Razem
	ofic.	szer.	razem	ofic.	szer.	razem	ofic.	szer.	razem	
14 pułk piechoty z Alabamy	6	65	71	15	238	253	-	11	11	335
2 pułk piechoty z Florydy	3	20	23	6	108	114	-	-	-	137
1 batalion piechoty z Luizjany	-	5	5	5	36	41	-	-	-	46
14 pułk piechoty z Luizjany	4	47	51	9	183	192	-	-	-	243
9 pułk piechoty z Wirginii	2	17	19	5	73	78	-	-	-	97
bateria Maurina	-	1	1	-	3	3	-	-	-	4

* Znany nazwiska wszystkich czterech oficerów, którzy zginęli w trakcie tych walk. Wiemy też, że cała czwórka poległa pod Gaines' Mill (27 VI 1862). Byli to: kpt. Randolph Bradley, kpt. W. W. Scott, por. Solomon Fisher oraz por. James R. Garrish. Zob. *Names of Officers, Union and Confederate, killed or who died of wounds received during Seven-days' Battles, w: The War of the Rebellion: A Compilation of the Official Records...*, ser. 1, t. 11, cz. 2, s. 986

Źródło: *Return of Casualties in the Confederate forces during Seven-days' Battles, June 25–July 1, 1862, w: The War of the Rebellion: A Compilation of the Official Records...*, ser. 1, t. 11, cz. 2, s. 980.

Kampania w północnej Wirginii (sierpień–wrzesień 1862 r.)

Po zakończeniu walk w rejonie Richmond na wschodnim teatrze nastąpiła przerwa w działaniach wojennych. Armia Północnej Wirginii przeszła w tym czasie pewną reorganizację. Wprawdzie według wykazu organizacji tej armii z 23 lipca, 1 pułk Brygady Polskiej należał jeszcze do brygady Rogera Pryora, a 3 batalion z Luizjany do brygady Josepha Andersona, ale ze względu na chęć zebrania pułków z Luizjany w odrębne brygady doszło do

⁷² *Ibidem*; No. 339. *Report of Brig. Gen. Joseph R. Anderson...*, w: *ibidem*, s. 879–880; *Report of Col. Edward L. Thomas...*, w: *ibidem*, ser. 1, t. 51, cz. 1, s. 118.

⁷³ *Return of Casualties in the Confederate forces during Seven-days' Battles, June 25–July 1, 1862, w: ibidem*, ser. 1, t. 11, cz. 2, s. 982.

przetasowań. Dwa dni później do 8 kompanii 3 batalionu dodano dwie kompanie 7 batalionu z Luizjany i tym samym utworzono 15 pp z Luizjany pod dowództwem płk. Francisca T. Nichollsa. Już następnego dnia zgodnie ze Special Orders nr 163 utworzono dwie brygady piechoty z Luizjany. 1 Brygadę miały tworzyć 5 pp (z brygady gen. bryg. Paula Semmesa), 14 pp (z brygady gen. bryg. Rogera Pryora), bateria lekkiej artylerii C. Girardey'a, 6, 7 i 8 pp oraz batalion Wheata (wszystkie 4 oddziały z brygady gen. bryg. Richarda Taylora). W skład 2 Brygady miały wejść 1 pp (z brygady gen. bryg. Ambrose'a Wrighta), 2 pp (z brygady gen. bryg. Howella Cobba), 9 pp (z brygady gen. bryg. Richarda Taylora), 10 pp (z brygady gen. bryg. Paula Semmesa), 15 pp (z brygady gen. bryg. Josepha Andersona) oraz batalion Coppensa (z brygady gen. bryg. Rogera Pryora)⁷⁴.

Utworzenie 2 brygad Luizjańskich nie zakończyło jednak przetasowań w armii konfederackiej. Już 27 lipca na prośbę gen. Lee, potwierdzoną datowanym na dzień wcześniej rozkazem, dowództwo 1 Brygady formalnie objął gen. bryg. Harry T. Hays (faktycznie dopiero w połowie września 1862), gen. bryg. Richard Taylor zaś otrzymał w zamian dowództwo 2 Brygady. W ciągu kilku następnych dni Taylor został jednak awansowany do stopnia generała majora i wyznaczony na stanowisko dowódcy jednego z dystryktów w Luizjanie, wobec tego dowództwo 2 Brygady przypadło gen. bryg. Williamowi E. Starke'owi (objął dopiero w połowie sierpnia 1862). Poza tym 2 Brygada, która teoretycznie miała wejść w skład dywizji La Fayette McLawsa, już 27 lipca została tymczasowo przydzielona do dywizji A. P. Hilla. 1 Brygada została zaś przydzielona do dywizji gen. mjr. Richarda S. Ewella. Ponieważ dywizja A. P. Hilla została przydzielona do wojsk gen. Jacksona, oba pułki Brygady Polskiej w nadchodzącej kampanii miały działać w ramach jednego korpusu⁷⁵.

Cedar Mountain, 9 sierpnia 1862 r.

Kampania półwyspowa okazała się strategiczną klęską Północy, armia McClellana tkwiła w Harrison's Landing, a tymczasem Waszyngton był praktycznie pozbawiony osłony. Lincoln zaapelował o dalsze 300 tys. poborowych⁷⁶. Nastąpiła również zmiana na stanowisku głównodowodzącego. Prezydent zrezygnował z tej funkcji i na stanowisko dowódcy sił zbrojnych wyznaczył gen. Henry'ego Hallecka⁷⁷, natomiast dowódcą nowo powstałej Armii Wirginii został gen. John Pope. Halleck widząc, że McClellan nie podejmie nowej ofensywy bez dalszych posiłków, zdecydował się ściągnąć jego wojska i połączyć je z armią Pope'a w celu lepszej osłony stolicy. Obawiał się, że Lee podejmie próbę zniszczenia każdego ze zgrupowań osobno⁷⁸.

Taki rzeczywiście był plan konfederatów. Postanowili oni przenieść działania na terytorium Unii i z takim właśnie zamiarem ruszyli na północ. Lee z całości sił wydzielił oddział

⁷⁴ *Organization of the Army of Northern Virginia, July 23, 1862*, w: *ibidem*, s. 649; *Special Orders, No. 163* (z 26 lipca 1862), w: *ibidem*, ser. 1, t. 12, cz. 3, Waszyngton 1885, s. 918; *National Archives Publication, Microcopy No. 320, Compiled Service Record of Confederate Soldiers Who Served in Organizations from the State of Louisiana*, Waszyngton 1960, roll 266, *Fifteenth Infantry, A-Ch, Unit Information*, s. 12.

⁷⁵ *Special Orders, No. 173* (z 26 lipca 1862), w: *The War of the Rebellion: A Compilation of the Official Records...*, ser. 1, t. 11, cz. 3, s. 655; *Special Orders, No. 164* (z 27 lipca 1862), w: *ibidem*, ser. 1, t. 12, cz. 3, s. 919; *Mason do Jacksona* (27 lipca 1862), w: *ibidem*, s. 918; *Lee do Jacksona* (27 lipca 1862), w: *ibidem*, s. 918.

⁷⁶ E. P. Alexander, *op. cit.*, s. 175; L. Korusiewicz, *op. cit.*, s. 178.

⁷⁷ Nominacja miała miejsce 11 VII 1862, objął zaś stanowisko dopiero 22 VII. Zob. *Ibidem*, s. 179.

⁷⁸ *Ibidem*, s. 180.

Jacksona, który miał zadanie oskrzydlić armię Unii i przeciąć jej połączenie z Waszyngtonem. Aby tego dokonać, Jacksonowi została przydzielona dodatkowo dywizja A. P. Hilla. Dzięki temu ugrupowanie to liczyło ok. 25 tys. żołnierzy⁷⁹.

W trakcie koncentracji wojsk federalnych jeden z korpusów pod dowództwem gen. mjr. Nathaniela Banksa natknął się 9 sierpnia w rejonie Cedar Mountain na czoło kolumny Jacksona.

W bitwie, która rozegrała się tego dnia, udział zarówno 14, jak i 15 pp z Luizjany był znikomym. Gdy większość dywizji Jacksona toczyła krwawe walki na równinie, 1 pułk Brygady Polskiej wraz ze swoją brygadą obsadzał pozycje na zboczu Cedar Mountain. Wprawdzie ostatecznie podjęto na tym odcinku działania ofensywne, lecz w wyniku ciężkiego ostrzału artyleryjskiego atak został wstrzymany⁸⁰. Jeden z żołnierzy relacjonował, że w stronę regimentu wystrzelono ok. 500 pocisków, lecz tylko jeden spowodował szkody, mimo iż nie eksplodował. Był on „nie większy niż pięść”, ściał głowę szer. Ralphowi Smithowi i ranił 5 innych żołnierzy. Była to całość strat 14 pułku pod Cedar Mountain⁸¹. 15 pp z Luizjany dotarł wraz z 2 Brygadą na pole bitwy dopiero o zmroku, gdy walki już praktycznie wygasły. Dowodzący brygadą płk Leroy Stafford otrzymał rozkaz, by wraz z brygadą gen. Fielda i baterią artylerii Pegrama podążyć za uchodzącym przeciwnikiem. Konfederaci posuwali się bardzo ostrożnie, prowadząc nieustanne utarczki z federalnymi tyralierami. Gdy brygady Stafforda i Fielda doszły na krawędź lasu, okazało się, że naprzeciw nich, w otwartym polu, stoją dość znaczne siły Unii. Artyleria Pegrama zajęła pobliski pagórek, ale dość szybko jej działa zostały uciszone przez koncentryczny ogień artylerii federalnej. W wyniku tego ostrzału ucierpiała także brygada Stafforda, 2 pp Brygady Polskiej stracił jednak tylko 2 rannych⁸².

Bristoe Station i Kettle Run, 26–27 sierpnia 1862 r.

Po zwycięstwie pod Cedar Mountain konfederaci wstrzymali chwilowo ofensywę, koncentrując swoją armię w okolicy Clark's Mountain. W tym czasie Pope wraz ze swoją armią zajął pozycje wzdłuż rzeki Rapidan. Na nieszczęście dla konfederatów 18 sierpnia kopia rozkazów gen. Lee wpadła w ręce Pope'a, który natychmiast nakazał odwrót na linię rzeki

⁷⁹ *Ibidem*; E. P. Alexander, *op. cit.*, s. 180.

⁸⁰ No. 28. *Reports of Maj. Gen. Thomas J. Jackson, C.S. Army, commanding Valley District, with congratulations from General R. E. Lee*, w: *The War of the Rebellion: A Compilation of the Official Records...*, ser. 1, t. 12, cz. 2, s. 182–184; No. 59. *Report of Maj. Gen. Richard S. Ewell, C.S. Army, commanding Third Division*, w: *ibidem*, s. 227–228; No. 62. *Report of Brig. Gen. Isaac R. Trimble, C.S. Army, commanding Seventh Brigade*, w: *ibidem*, s. 235–236; No. 63. *Report of Col. Henry Forno, Fifth Louisiana Infantry, commanding Hays' (or First Louisiana) Brigade*, w: *ibidem*, s. 237.

⁸¹ Źródła nie są zgodne co do strat poniesionych tak przez 14 pp z Luizjany, jak i przez całą brygadę. Krick przyjął, zgodnie z relacją Roberta H. Millera zawartą w jego listach, że regiment stracił 1 zabitego i 5 rannych. Według zaś oficjalnego raportu dyrektora medycznego Lafayette'a Guilda, 14 pp stracił 1 zabitego i 3 rannych, ale w tymże raporcie można dostrzec kilka nieścisłości. Otóż, z raportu wynika, że wszystkie regimenty z Luizjany były zgrupowane w brygadzie Starke'a, co jest oczywiście niezgodne ze stanem faktycznym. Pomijając jednak ten fakt, gdy zsumujemy straty regimentów, które w rzeczywistości należały do 1 Brygady z Luizjany (w raporcie Guilda wyszczególniono jedynie straty 5 i 14 pp) okaże się, że brygada dowodzona wówczas przez płk. Forno straciła 2 zabitych i 12 rannych. Dane te nie pokrywają się także z wykazem strat przedstawionym w raporcie gen. Ewella. Zgodnie z nim brygada płk. Forno straciła jedynie 8 rannych. Zob.: No. 27. *Report of Surg. Lafayette Guild, C.S. Army, Medical Director, of the killed and wounded*, w: *ibidem*, s. 180; No. 59. *Report of Maj. Gen. Richard S. Ewell...*, w: *ibidem*, s. 228; F. P. Connor, *op. cit.*, s. 89; R. K. Krick, *Stonewall Jackson at Cedar Mountain, Chapel Hill–Londyn 1990*, s. 139, 368.

⁸² *Ibidem*, s. 369; No. 50. *Report of Maj. Gen. Ambrose P. Hill, C.S. Army, commanding Light Division*, w: *The War of the Rebellion: A Compilation of the Official Records...*, ser. 1, t. 12, cz. 2, s. 215–216; No. 56. *Report of Col. Leroy A. Stafford, Ninth Louisiana Infantry, commanding Second Louisiana Brigade*, w: *ibidem*, s. 224.

Rappahannock. Gen. Lee, wiedząc, że armia McClellana była już w drodze z Wirginii, nie mógł sobie pozwolić na dalszą stratę czasu i dlatego zdecydował się na ryzykowny manewr, zakładający podzielenie własnych sił na dwie części. Lee i Longstreet (ok. 30 tys. żołnierzy) mieli skupiać na sobie uwagę wojsk Armii Wirginii nad Rappahannock, Jackson zaś ze swoim korpusem (ok. 22 tys.) miał forsownym marszem przejść ponad 50 mil, obchodząc prawą flankę federalnych i uderzyć na znajdujące się na tyłach armii Pope'a magazyny z zaopatrzeniem w Manassas Junction⁸³.

Jeszcze przed wymarszem brygada gen. bryg. Starke'a, który osobiście objął dowództwo 2 Brygady z Luizjany, została przeniesiona z dywizji A. P. Hilla do dywizji Williama Bootha-Taliaferro⁸⁴.

Kolumna Jacksona, składająca się z dywizji Taliaferro, Ewella i A. P. Hilla, ruszyła na północ 25 sierpnia. Jeszcze tego samego dnia konfederaci przeprawili się przez Rappahannock w Henson's Mill, powyżej Waterloo Bridge, i zatrzymali się dopiero w okolicach Salem, gdzie rozbito obóz. Następnego dnia Jackson skierował swoje wojska na wschód. Na czele kolumny szła 1 Brygada z Luizjany pod dowództwem płk. Henry'ego Furno, która ok. godz. 18.00 wkroczyła do Bristoe Station. W momencie, gdy konfederaci dotarli na stację kolejową, dało się słyszeć odgłosy pociągów zbliżających się od strony Warrenton Junction. Furno natychmiast otrzymał rozkaz zaatakowania ich i zniszczenia. Dzięki szybkiej reakcji konfederatom udało się przejąć 2 z nich⁸⁵.

Jeszcze w nocy z 26 na 27 sierpnia niewielki wydzielony oddział pod dowództwem gen. Trimble'a ruszył dalej na północ w kierunku Manassas Junction. Konfederaci całkowicie zaskoczyli garnizon, biorąc do niewoli ponad 300 jeńców i 200 niewolników oraz zdobywając 175 koni i 200 namiotów⁸⁶.

Rankiem 27 sierpnia do Manassas Junction ruszyły także dywizje Taliaferro i A. P. Hilla, a Ewell pozostał w Bristoe Station jako straż tylna. Jego brygady zostały ustawione w następującym porządku: na lewym skrzydle – brygada Lawtona, w centrum – brygada Furno, a na prawym – brygada Early'ego. Całość została skierowana frontem w stronę Warrenton⁸⁷.

O świcie 27 sierpnia brygada płk. Furno ruszyła na rekonesans przed główną linię obrony, natykając się wkrótce na siły federalne. Po krótkiej walce konfederaci rozpoczęli odwrót w kierunku pozycji wyjściowych w okolicy Bristoe Station. Wkrótce przed linią konfederatów zaczęły pojawiać się nowe oddziały Unii. Powstało zagrożenie obejścia przez nich

⁸³ E. P. Alexander, *op. cit.*, s. 185–191.

⁸⁴ S. Sifakis, *op. cit.*, s. 98–99; No. 165. *Report of Lieut. Gen. Thomas J. Jackson, C.S. Army, commanding Second Corps, of operations August 15–September 3*, w: *The War of the Rebellion: A Compilation of the Official Records...*, ser. 1, t. 12, cz. 2, s. 641; No. 175. *Report of Col. Leroy A. Stafford, Ninth Louisiana Infantry, commanding Fourth Brigade, of operations August 12–October 5*, w: *ibidem*, s. 668.

⁸⁵ J. T. Durkin, *Confederate Chaplain. A War Journal of Rev. James B. Sheeran, c.s.s.r. 14th Louisiana, C.S.A.*, Milwaukee 1960, s. 9–11; L. L. Hewitt, *op. cit.*, s. 129; T. L. Jones, *op. cit.*, s. 114–116; No. 127. *Reports of General Robert E. Lee, C.S. Army, commanding Army of Northern Virginia, of operation August 13–September 2*, w: *The War of the Rebellion: A Compilation of the Official Records...*, ser. 1, t. 12, cz. 2, s. 554; No. 165. *Report of Lieut. Gen. Thomas J. Jackson...*, w: *ibidem*, s. 643; No. 190. *Report of Brig. Gen. Jubal A. Early, C.S. Army, commanding Third, or Ewell's, Division, of operations August 16–September 1*, w: *ibidem*, s. 708; No. 191. *Report of Col. Henry Furno, Fifth Louisiana Infantry, commanding Hays' Brigade, of operations August 26–29*, w: *ibidem*, s. 717.

⁸⁶ No. 127. *Reports of General Robert E. Lee...*, w: *ibidem*, s. 554; No. 165. *Report of Lieut. Gen. Thomas J. Jackson...*, w: *ibidem*, s. 643.

⁸⁷ *Ibidem*; No. 127. *Reports of General Robert E. Lee...*, w: *ibidem*, s. 554; No. 190. *Report of Brig. Gen. Jubal A. Early...*, w: *ibidem*, s. 708.

prawego skrzydła ugrupowania Ewella, co w konsekwencji mogło doprowadzić do przecięcia komunikacji z resztą oddziałów Jacksona. W związku z tym Ewell nakazał odwrót w kierunku Manassas przez Broad Run. Nie było to łatwe, ponieważ znajdujące się w centrum ugrupowania konfederatów regimenty z Luizjany ponownie weszły w kontakt bojowy z przeciwnikiem. Pierwsza wycofała się brygada Lawtona. Gdy zajęła ona już pozycje na drugim brzegu Broad Run, odwrót rozpoczęła brygada Forno. Dzięki współdziałaniu z brygadą Early'ego udało się jednostkom z Luizjany oderwać od przeciwnika i bez przeszkód przejść na drugi brzeg. Wówczas zaczęły cofać się oddziały Early'ego, które do tej pory osłaniały odwrót dywizji. O zmierzchu już całość sił Ewella zmierzała na północ⁸⁸.

W potyczkach, które rozegrały się 26–27 sierpnia w okolicy Bristoe Station i nad Kettle Run, z pewnością wziął także udział 14 pp z Luizjany, pod dowództwem płk. Zebulona Yorka⁸⁹. Wprawdzie źródła nie pozwalają na odtworzenie działań regimentu, ale wiemy, że w ciągu tych 2 dni stracił on 2 zaginionych i rannego⁹⁰.

Groveton i druga bitwa nad Bull Run, 28–30 sierpnia 1862 r.

Posuwające się z południa główne siły Armii Wirginii oraz pozycje zajmowane przez konfederatów w okolicy Manassas nie pozwalały na korzystne rozegranie bitwy defensywnej, Jackson zdecydował się przesunąć oddziały nieco na zachód od traktu Warrenton–Alexandria. Zapasy, których nie udało się zabrać ze sobą, konfederaci zniszczyli. 28 sierpnia zajęli pozycje wzdłuż niedokończonej linii kolejowej w okolicach farmy zwanej Groveton. Jackson, chcąc wciągnąć armię Pope'a do bitwy na tej pozycji, rozpoczął przygotowania do ataku. Gdy wróg pojawił się w zasięgu wzroku, Jackson zdecydował się przeprowadzić uderzenie siłami dywizji Taliaferro i Ewella. Walki rozpoczęły się ok. godz. 17.00. Całość dywizji Taliaferro (w tym brygada Starke'a z 15 pp z Luizjany), wsparta na pierwszej linii przez brygady Lawtona i Trimble'a z dywizji Ewella, podeszła do pozycji federalnych na odległość nie większą niż 100 jardów. Wówczas rozpoczęła się mordercza wymiana ognia karabinowego między obiema stronami. Wojska Unii, mimo iż w trakcie tej bitwy zostały poważnie wzmocnione, nie zdecydowały się na żaden manewr zaczepny. Obie strony trwały na zajmowanych pozycjach aż do godz. 21.00, kiedy to ostatecznie federalni rozpoczęli powolny odwrót. Niestety, nie jesteśmy w stanie szczegółowo odtworzyć działań 15 pp z Luizjany podczas tego starcia. W raporcie gen. Taliaferro możemy jednak znaleźć taki oto opis postawy brygady gen. Starke'a: *jej odwaga była widoczna, a zdolności jej dowódcy, gen. bryg. W. E. Starke'a były gwarantem, że zrobiła to, czego od dzielnych Luizjańczyków, którzy ją tworzyli, można było się spodziewać*. Z kolei 14 pp z Luizjany wraz z brygadą Forno przez cały czas był trzymany w rezerwie wzdłuż niedokończonej linii kolejowej⁹¹.

⁸⁸ *Ibidem*, s. 708–709; No. 165. *Report of Lieut. Gen. Thomas J. Jackson...*, w: *ibidem*, s. 644; No. 190. *Report of Brig. Gen. Jubal A. Early...*, w: *ibidem*, s. 709–710; No. 191. *Report of Col. Henry Forno...*, w: *ibidem*, s. 717–718.

⁸⁹ Objął dowództwo po rezygnacji dotychczasowego dowódcy, płk. Richarda W. Jonesa, 15 VIII 1862 r. Zob. A. W. Bergeron jr, *op. cit.*, s. 106–107; *National Archives Publication, Microcopy No. 320, Compiled Service Record of Confederate Soldiers Who Served in Organizations from the State of Louisiana*, Waszyngton 1960, roll 258, *Fourteenth Infantry, J-L, Jones, Richard W.*, s. 10; *National Archives Publication, Microcopy No. 320, Compiled Service Record of Confederate Soldiers Who Served in Organizations from the State of Louisiana*, Waszyngton 1960, roll 263, Sw–Z, York, Zebulon, s. 14.

⁹⁰ No. 2. *Return of casualties in Ewell's division from August 22 to September 1, 1862*, w: *The War of the Rebellion: A Compilation of the Official Records...*, ser. 1, t. 12, cz. 2, s. 811.

⁹¹ T. L. Jones, *op. cit.*, s. 118–119; W. B. Taliaferro, *Jackson's Raid Around Pope*, w: *Battles and Leaders of the Civil War*, Nowy Jork 1887, s. 510–511; No. 127. *Reports of General Robert E. Lee...*, w: *The War of the Rebellion: A Compilation*

Podczas walk pod Groveton zostali ranni dowódcy obu nacierających dywizji – generałowie Ewell i Taliaferro. Wakujące stanowiska objęli odpowiednio generałowie Lawton i Starke. W związku z tym po raz kolejny dowództwo 2 Brygady z Luizjany objął płk Stafford⁹².

Wczesnym rankiem 29 sierpnia pozycje dywizji Ewella (pod dowództwem gen. bryg. Lawtona) rozciągały się na linii grzbietu, prostopadle do linii kolejowej, z prawą flanką opartą o trakt Warrenton i frontem w kierunku Groveton. W krótkim czasie gen. Early otrzymał rozkaz od Jacksona, by przesunąć własną brygadę i brygadę płk. Forno na zachód od traktu i linii kolejowej tak, by zabezpieczyć całe ugrupowanie przed ewentualną próbą oskrzydlenia⁹³.

W tym samym czasie Jackson zorientował się, że główne siły federalnych przesunęły się bardziej na wschód i skoncentrowały pomiędzy konfederatami a stolicą Unii. W związku z tym Jackson również przesunął swoje siły. Konfederaci rozciągnęli się wzdłuż niedokończonych linii kolejowej Manassas–Alexandria. Ich prawa flankę spoczywała w okolicy traktu Warrenton, lewa zaś w pobliżu Sudley Mill. Prawe skrzydło obsadziły brygady Early'ego i Forno oraz oddziały dywizji Taliaferro (pod dowództwem gen. bryg. Starke'a), centrum – pozostałe oddziały dywizji Lawtona, lewe – wojska z dywizji A. P. Hilla⁹⁴.

Między 6.00 a 7.00 na lewym skrzydle rozpoczęła się kanonada federalnej artylerii, będąca wstępem do ataku piechoty⁹⁵. W krótkim czasie na dywizję A. P. Hilla spadło uderzenie 2 dywizji z korpusu Sigela. Konfederaci skutecznie odparli natarcie, a nawet sami przeszli do kontruderzenia, które zmusiło federalnych do odwrotu. Około godz. 10.00 na polu bitwy pojawiły się kolejne dywizje federalne Hookera, Kearny'ego i Reno. Pope nakazał wznowić uderzenie. Była wówczas mniej więcej godz. 13.00. Gdy A. P. Hill zaciekle bronił swojej pozycji, na polu bitwy pojawiły się oddziały Longstreeta, które weszły w kontakt z prawym skrzydłem ugrupowania Jacksona. Umożliwiło to przerzucenie brygad Early'ego i Forno na tyły dotychczasowego centrum konfederackiego. Około godz. 15.30, gdy walki na odcinku dywizji A. P. Hilla zaczęły być niekorzystne dla konfederatów, do ataku została rzucona brygada płk. Forno. Kontratak luizjańskiej brygady był na tyle skuteczny, że odrzucił wroga z powrotem za linię kolejową. W trakcie tych walk został ranny dowódca 14 pp z Luizjany, płk Zebulon York. Wkrótce na pierwszej linii pojawiła się także brygada Early'ego, co umożliwiło wycofanie brygad Gregga i Thomasa, które zużyły już praktycznie całą amunicję. Około godz. 18.00 płk Forno został raniony przez strzelca wyborowego i zniesiony z pola.

of the Official Records..., ser. 1, t. 12, cz. 2, s. 555; No. 165. *Report of Lieut. Gen. Thomas J. Jackson...*, w: *ibidem*, s. 644–645; No. 168. *Report of Brig. Gen. William B. Taliaferro, C. S. Army, commanding First (Jackson's) Division, of operations August 20–28*, w: *ibidem*, s. 658; No. 175. *Report of Col. Leroy A. Stafford...*, w: *ibidem*, s. 668; No. 190. *Report of Brig. Gen. Jubal A. Early...*, w: *ibidem*, s. 710–711; No. 191. *Report of Col. Henry Forno...*, w: *ibidem*, s. 718.

⁹² *Ibidem*; No. 127. *Reports of General Robert E. Lee...*, w: *ibidem*, s. 555; No. 165. *Report of Lieut. Gen. Thomas J. Jackson...*, w: *ibidem*, s. 645.

⁹³ No. 190. *Report of Brig. Gen. Jubal A. Early...*, w: *ibidem*, s. 711; No. 191. *Report of Col. Henry Forno...*, w: *ibidem*, s. 718.

⁹⁴ No. 127. *Reports of General Robert E. Lee...*, w: *ibidem*, s. 555; No. 165. *Report of Lieut. Gen. Thomas J. Jackson...*, w: *ibidem*, s. 645.

⁹⁵ Wprawdzie konfederackie źródła mówią, że atak rozpoczął się dopiero o godz. 10.00, ale w tym przypadku relacje E. P. Alexandra i Franza Sigela wydają się bardziej wiarygodne. Zob. *Ibidem*; No. 2. *Report of Maj. Gen. Franz Sigel, U.S. Army, commanding First Corps, Army of Virginia, of operations along the Rappahannock and the battles of Groveton and Bull Run*, w: *ibidem*, s. 266; No. 127. *Reports of General Robert E. Lee...*, w: *ibidem*, s. 555; E. P. Alexander, *op. cit.*, s. 204.

Dowodzenie 1 Brygadą z Luizjany przejął tymczasowo płk Strong. Walki na całej linii frontu wygasły ok. godz. 21.00, gdy panujące ciemności uniemożliwiły kontynuowanie działań⁹⁶.

Tymczasem na konfederackim prawym skrzydle, w lesie tuż za nasypem kolejowym pozycje zajmowała brygada Starke'a (pod dowództwem płk. Stafforda). Kiedy federalna piechota uderzyła na wojska znajdujące się w centrum i na lewym skrzydle korpusu Jacksona, gen. Starke pojawił się przed frontem swojej brygady krzycząc: *Do szeregu. Bagnety na broń*. Chwilę później Luizjańczycy prowadzeni przez gen. Starke'a dołączyli do brygady płk. Bradley'a Johnsona i wspólnie wyprowadzili kontratak na jankeskie pozycje w lesie tuż przed ich frontem. Atakujący szybko uporali się z pierwszą linią obrony, spychając federalnych w kierunku ich artylerii. Co więcej, żołnierze 15 pp z Luizjany zdobyli jankeskie działo⁹⁷.

30 sierpnia federalni ze swoich pozycji mogli dostrzec jedynie kilka konfederackich baterii wspartych przez tyralierów. Stąd też Pope sądząc, że konfederaci rozpoczęli odwrót, uformował swoją armię tak, by móc nękać cofającego się przeciwnika. Nieświadom tego, że Jackson i Longstreet pozostali na swoich pozycjach, Pope pchnął do przodu korpus gen. Portera. Gdy federalni zbliżyli się na odległość strzału do pozycji konfederackich z poprzedniego dnia, stało się coś, czego Pope w ogóle się nie spodziewał. Nie tylko każde z dział Południowców otworzyło ogień, ale z lasu na federalnych runęła konfederacka piechota z korpusu Jacksona. Pozycje brygady Stafforda, która obsadzała lewe skrzydło dywizji Starke'a, były tego dnia kilkakrotnie szturmowane, ale za każdym razem przeciwnik był odpierany, ponosząc przy tym znaczne straty. W trakcie walk zapasy amunicji w brygadzie drastycznie spadły. Żołnierze ratowali się, zbierając amunicję od zabitych. Ostatecznie zdesperowani porzucili swoją broń i zaczęli miotać kamieniami w kierunku nadchodzącej federalnej piechoty. Około godz. 16.00 Lee nakazał całości swoich sił przejście do kontrnatarcia. Uderzenie Longstreeta, które spadło na lewe skrzydło i centrum armii Pope, w krótkim czasie doprowadziło do załamania się jej szyku i zapoczątkowało bezładny odwrót federalnych w kierunku Centreville. Uchodzącego wroga ścigano aż do godz. 22.00, gdy panujące ciemności uniemożliwiły dalszy pościg⁹⁸.

Tego dnia brygada płk. Stronga nie uczestniczyła w walkach. Rankiem 30 sierpnia została odesłana na tyły w celu uzupełnienia amunicji i nie zdążyła już powrócić na pole walki⁹⁹.

⁹⁶ L. L. Hewitt, *op. cit.*, 129–130; T. L. Jones, *op. cit.*, s. 120–122; No. 70. *Report of Brig. Gen. Cuvier Grover, U.S. Army, commanding First Brigade, of engagement at Kettle Run and battles of Groveton and Bull Run*, w: *The War of the Rebellion: A Compilation of the Official Records...*, ser. 1, t. 12, cz. 2, s. 439–440; No. 71. *Report of Col. William Blaisdell, Eleventh Massachusetts Infantry, of engagement at Kettle Run and battles of Groveton and Bull Run*, w: *ibidem*, s. 440–441; No. 127. *Reports of General Robert E. Lee...*, w: *ibidem*, s. 556–557; No. 165. *Report of Lieut. Gen. Thomas J. Jackson...*, w: *ibidem*, s. 645–646; No. 190. *Report of Brig. Gen. Jubal A. Early...*, w: *ibidem*, s. 712; No. 191. *Report of Col. Henry Furness...*, w: *ibidem*, s. 718.

⁹⁷ No. 174. *Report of Col. Bradley T. Johnson, C. S. Army, commanding Second Brigade, of operations August 27–September 2*, w: *ibidem*, s. 665–666; No. 175. *Report of Col. Leroy A. Stafford...*, w: *ibidem*, s. 668; E. P. Alexander, *op. cit.*, s. 206; N. Bartlett, *Military Record of Louisiana Including Biographical and Historical Papers Relating to the Military Organizations of the State*, Baton Rouge–Londyn 1996, cz. 1, s. 31; J. T. Durkin, *op. cit.*, s. 15; T. L. Jones, *op. cit.*, s. 122–123.

⁹⁸ *Ibidem*, s. 123–125; J. T. Durkin, *op. cit.*, s. 15–16; E. P. Alexander, *op. cit.*, s. 212–213; N. Bartlett, *op. cit.*, s. 31; P. D. Johnson, *Under the Southern Cross. Soldier Life with Gordon Bradwell and the Army of Northern Virginia*, Macon 1999, s. 84; A. C. Redwood, *Jackson's „Foot Cavalry” at the Second Bull Run, w: Battles and Leaders...*, t. 2, s. 535–536; No. 127. *Reports of General Robert E. Lee...*, w: *The War of the Rebellion: A Compilation of the Official Records...*, ser. 1, t. 12, cz. 2, s. 557; No. 165. *Report of Lieut. Gen. Thomas J. Jackson...*, w: *ibidem*, s. 647; No. 174. *Report of Col. Bradley T. Johnson...*, w: *ibidem*, s. 666–667; No. 175. *Report of Col. Leroy A. Stafford...*, w: *ibidem*, s. 668–669; No. 190. *Report of Brig. Gen. Jubal A. Early...*, w: *ibidem*, s. 713.

⁹⁹ *Ibidem*.

Chantilly, 1 września 1862 r.

Wiedząc, że pozycja pod Centreville była doskonała do przyjęcia obronnej bitwy (została ufortyfikowana przez samych konfederatów jeszcze w 1861), Lee nie mógł sobie pozwolić na jakąkolwiek stratę czasu i w związku z tym wczesnym rankiem 31 sierpnia nakazał wznowić marsz, który spowolniły jednak ulewne deszcze. Kolumna Jacksona zdołała tego dnia przejść zaledwie 10 mil, Longstreetowi zaś udało się dotrzeć tylko do brodu Sudley Springs¹⁰⁰.

Następnego ranka wznowiono marsz. Po południu 1 września oddziały konfederackie osiągnęły okolice Chantilly. Jackson natychmiast rozstawił swoje wojska w szyku bojowym: na prawym skrzydle – dywizja A. P. Hilla, w centrum – Lawtona, na lewym zaś Starke'a. Dywizja Lawtona została rozstawiona w dwóch liniach. Z przodu zajęły pozycje brygady Trimble'a (pod dowództwem kpt. Browna) i płk. Stronga. W drugiej zaś linii stanęły brygady Lawtona (pod dowództwem płk. Douglassa) i Early'ego. W celu zlokalizowania oddziałów wroga, które znajdowały się w pobliżu, konfederaci wysunęli przed główną linię dwie brygady z dywizji Hilla. Chwilę później do ataku na wysuniętą pozycję konfederatów ruszyła federalna dywizja gen. Stevensa z korpusu gen. Reno. Konfederaci, mimo zażartej obrony, ponieśli poważne straty i zostali zmuszeni do odwrotu. Gen. Hill, chcąc ratować sytuację, podesłał na pierwszą linię trzy kolejne brygady. W tym samym czasie do walki weszły także oddziały gen. Kearny'ego z III Korpusu. Żołnierze Unii zaczęli nawet oskrzydlać dywizję Starke'a, która broniła lewej flanki. Starke, szukając wsparcia, nakazał brygadzie Early'ego przejść na lewą flankę i wzmocnić skrzydło konfederackiego ugrupowania. Early natychmiast wydał stosowne rozkazy. Po chwili przez front jego oddziałów przetoczyła się najpierw fala uciekinierów ze zdeorganizowanej brygady płk. Stronga, a następnie spadło uderzenie pędzących za nimi żołnierzy federalnych. Ostatecznie udało się zażegnać niebezpieczeństwo na tym odcinku. Całe to zamieszanie było wynikiem błędu płk. Stronga, który próbował zmienić pozycję brygady podczas ataku wroga. Manewr wprowadził zamieszanie i w związku z tym nie miała ona określonego frontu, co z kolei w zderzeniu z nacierającym przeciwnikiem musiało skutkować bezładnym odwrotem. Na szczęście dezorganizację udało się opanować i cała brygada już pod dowództwem gen. Early'ego powróciła na pierwszą linię. Zajęła pozycje osadzone dotąd przez wycofaną w tym czasie dywizję Starke'a¹⁰¹. Walki trwały aż do zmroku. Ostatecznie konfederaci odnieśli zwycięstwo, a jednostki Unii w popłochu opuściły pole bitwy, tracąc dowódców obu swoich dywizji¹⁰².

Starcie pod Chantilly było ostatnie w kampanii w północnej Wirginii. Mimo iż źródła podają dla tej kampanii cezury 16 sierpnia–2 września 1862 r., to jednak bitwę pod Cedar Mountain można uznać za preludium do tych działań. Dlatego też straty poniesione przez 14 i 15 pp z Luizjany także w tym starciu zostaną przedstawione razem (patrz table 2 i 3).

¹⁰⁰ E. P. Alexander, *op. cit.*, s. 216.

¹⁰¹ Zarówno Bergeron, jak i Sifakis utrzymują, że 15 regiment piechoty z Luizjany nie uczestniczył w walkach pod Chantilly. Z kolei płk Stafford, opisując bitwę w raporcie ogranicza się jedynie do stwierdzenia, że napotkano wroga, a następnie go odparto. Brak jakichkolwiek szczegółów dotyczących poszczególnych jednostek brygady. W związku z tym można przyjąć, iż istotnie jednostka ta nie uczestniczyła w bitwie, choć jest to informacja niepotwierdzona. Zob. A. W. Bergeron jr, *op. cit.*, s. 110; J. T. Durkin, *op. cit.*, s. 22–23; T. L. Jones, *op. cit.*, s. 125–126; S. Sifakis, *op. cit.*, s. 99; No. 175. *Report of Col. Leroy A. Stafford...*, w: *The War of the Rebellion: A Compilation of the Official Records...*, ser. 1, t. 12, cz. 2, s. 669.

¹⁰² *Ibidem*; No. 127. *Reports of General Robert E. Lee...*, w: *ibidem*, s. 557; No. 165. *Report of Lieut. Gen. Thomas J. Jackson...*, w: *ibidem*, s. 647; No. 190. *Report of Brig. Gen. Jubal A. Early...*, w: *ibidem*, s. 714–715; E. P. Alexander, *op. cit.*, s. 216–217.

Tabela 2

Straty 14 pułk piechoty z Luizjany podczas kampanii w północnej Wirginii

Bitwa	Zabici			Ranni			Zaginieni			Razem
	ofic.	szer.	razem	ofic.	szer.	razem	ofic.	żołn.	razem	
Cedar Mountain	-	1	1	-	5 (3) [*]	5(3) [*]	-	-	-	6 (4) [*]
Bristoe Station, Kettle Run	-	1	1	-	2	2	-	-	-	3
Bull Run	1	9	10	(1) ^{**}	12	12(13) ^{**}	-	4	4	26
Chantilly	-	6	6	-	14	14	-	1	1	21
Razem	1	17	18	(1)^{**}	33 (31)[*]	33 (31; 34)^{**}	-	5	5	56 (54; 57)

^{*} W nawiasie podano liczbę rannych pod Cedar Mountain – według raportu L. Guilda – aczkolwiek relacja por. Millera, na którą powołał się Trick, wydaje się w tym względzie pewniejsza.

^{**} Zgodnie z zapisem w NARA płk Zebulon York dowodzący 14 pp z Luizjany został ciężko ranny nad Bull Run. Z niewiadomych powodów nie odnotowano tego w oficjalnym raporcie L. Guilda.

^{***} W nawiasie pierwsza liczba oznacza dane według oficjalnego raportu L. Guilda, natomiast druga to straty przedstawione przez L. Guilda powiększone o straty przedstawione przez por. Millera z uwzględnieniem ran odniesionych przez płk. Yorka.

Źródło: No. 27. *Report of Surg. Lafayette Guild, C.S. Army, Medical Director, of the killed and wounded, w: The War of the Rebellion: A Compilation of the Official Records...*, ser. 1, t. 12, cz. 2, s. 180; No. 190. *Report of Brig. Gen. Jubal A. Early, C.S. Army, commanding Third, or Ewell's, Division, of operations August 16-September 1*, w: *ibidem*, s. 716–717; No. 2. *Return of casualties in Ewell's division from August 22, to September 1, 1862*, w: *ibidem*, s. 811–813; Microcopy No. 320, *Compiled Service Record of Confederate Soldiers Who Served in Organizations from the State of Louisiana*, roll No. 263, National Archives, Waszyngton 1960; R. K. Krick, *op. cit.*, s. 368.

Tabela 3

Straty 15 pułk piechoty z Luizjany podczas kampanii w północnej Wirginii

Bitwa	Zabici			Ranni			Zaginieni			Razem
	ofic.	szer.	razem	ofic.	szer.	razem	ofic.	szer.	razem	
Cedar Mountain	-	-	-	-	2	2	-	-	-	2
Bull Run	4 [*]	17	21 (11) ^{**}	7	34	41 (53) [*]	-	3	3	65 (64)
Łączne straty	4	17	21 (11)	7	36	43 (55) [*]	-	3	3	67 (66)

^{*} W bitwie nad Bull Run poległ: ppłk Robert A. Wilkinson, kpt. Samuel W. Spencer oraz porucznicy C. P. Miller i R. H. Simmons.

^{**} Wartości w nawiasie pochodzą z raportu L. Guilda po bitwie nad Bull Run. Różnice między raportem dyrektora medycznego a wykazem strat 4 Brygady mogą wynikać z czasu, jaki upłynął między ich powstaniem. Wprawdzie przy żadnym z tych raportów nie mamy podanej daty powstania, gdy jednak założymy, że Guild sporządził swój raport jako pierwszy, wówczas prawdopodobne jest, że część rannych wykazana przez niego zmarła i dlatego w wykazie strat poniesionych przez 4 Brygadę mamy prawie dwukrotnie większą liczbę zabitych przy jednoczesnym spadku liczby rannych.

Źródło: No. 27. *Report of Surg. Lafayette Guild, C.S. Army, Medical Director, of the killed and wounded, w: The War of the Rebellion: A Compilation of the Official Records...*, ser. 1, t. 12, cz. 2, s. 180; No. 128. *Report of Surg. Lafayette Guild, C.S. Army, Medical Director, of killed and wounded at Manassas Plains in August, 1862*, w: *ibidem*, s. 561; No. 3. *Return of casualties in the Fourth Brigade, Jackson's division, at the battles August 28–30*, w: *ibidem*, s. 814; R.K. Krick, *op. cit.*, s. 369.

Kampania marylandzka (wrzesień 1862 r.)

Kiedy pokonana armia Pope'a dotarła do Waszyngtonu, Lincoln na gwałt rozpoczął poszukiwania człowieka, który byłby w stanie zapanować nad rozbitym i zdemoralizowanym wojskiem oraz w krótkim czasie doprowadzić je na powrót do sprawności bojowej. Nie bez oporów zadanie to powierzono gen. McClellanowi. Już wkrótce okazało się, że jego zdolności organizacyjne nie mają sobie równych. McClellan w ciągu kilku dni miał do dyspozycji już sześć korpusów, które osłaniały Waszyngton¹⁰³.

Harper's Ferry, 12–15 września 1862 r.

Tymczasem gen. Lee wiedząc, że jego siły nie będą w stanie zagrozić bezpośrednim atakiem stolicy Unii, postanowił przerzucić swoją armię na terytorium Marylandu. Armia Północnej Wirginii przeprawiła się przez Potomac w okolicy Leesburga i już od 6 września rozpoczęła koncentrację w Fredericktown. Lee miał nadzieję, że manewr ten zmusi federalne garnizony w Martinsburgu i Harper's Ferry do ewakuacji. Stało się jednak inaczej i konfederaci stanęli przed koniecznością zdobywania tych punktów siłą¹⁰⁴. Zadanie to powierzono kolumnie Jacksona, która wyruszyła już 10 września. Jeszcze w nocy z 11 na 12 września federalny garnizon opuścił Martinsburg i wycofał się do Harper's Ferry. Dzięki temu rankiem 12 września pierwsze oddziały Jacksona wkroczyły do miasta. Następnego dnia wznowiono marsz na północ. W tym samym czasie Lee nakazał zajęcie Maryland Heights i Loudoun Heights – wzgórz górujących od północnego i południowego wschodu nad Harper's Ferry. Dzięki temu po południu 14 września pierścień okrążenia wokół Harper's Ferry został zamknięty¹⁰⁵.

Jeszcze tego samego dnia Jackson rozpoczął przygotowania do szturm. Dywizja A. P. Hilla posuwała się wzdłuż lewego brzegu rzeki Shenandoah. Jej zadaniem było zwiniecie lewej flanki federalnych. Dywizja Lawtona miała wspierać działania Hilla bądź operować na lewo od jego oddziałów¹⁰⁶. Dodatkowo wydzielono z dywizji gen. bryg. Johna R. Jonesa brygadę Starke'a z zadaniem wykonania demonstracji na prawym skrzydle federalnych¹⁰⁷. Brygada ta miała zająć jedno ze wzgórz położnych nad rzeką Potomac. W tym samym czasie Lawton przesunął swoją dywizję w trzech kolumnach aż do Halltown, gdzie sformowano szyk bitewny. W pierwszej linii na prawym skrzydle stanęły brygady Lawtona (pod dowództwem płk. Douglassa) i Trimble (pod dowództwem płk. Walkera), pozycje na lewym skrzydle

¹⁰³ *Ibidem*, s. 223–224; L. Korusiewicz, *op. cit.*, s. 181.

¹⁰⁴ E. P. Alexander, *op. cit.*, s. 225–228; No. 10. *Reports of General Robert E. Lee, C.S. Army, commanding Army of Northern Virginia, of operations September 2–November 15*, w: *The War of the Rebellion: A Compilation of the Official Records...*, ser. 1, t. 19, cz. 1, Waszyngton 1887, s. 145; No. 264. *Reports of Lieut. Gen. Thomas J. Jackson, C.S. Army, commanding Army Corps, of operations September 5–27*, w: *ibidem*, s. 952–953;

¹⁰⁵ *Ibidem*, s. 953; No. 10. *Reports of General Robert E. Lee...*, w: *ibidem*, s. 145.

¹⁰⁶ No. 264. *Reports of Lieut. Gen. Thomas J. Jackson...*, w: *ibidem*, s. 954; No. 269. *Report of Brig. Gen. Jubal A. Early, C.S. Army, commanding Ewell's division, of operations September 3–27*, w: *ibidem*, s. 966.

¹⁰⁷ Wprawdzie Jackson w raporcie wspomina, że zadanie to powierzono brygadzie Windera, pod dowództwem płk. Grigsby'ego, ale przeczy temu raport dowódcy dywizji, gen. bryg. Johna R. Jonesa, który podaje, iż demonstracji na prawym skrzydle federalnych dokonała brygada Starke'a. Dodatkowo informację tę potwierdza także raport płk. Edmunda Pendletona z 15 pp z Luizjany, który pod bitwie pod Sharpsburgiem dowodził brygadą Starke'a. Zob.: No. 264. *Reports of Lieut. Gen. Thomas J. Jackson...*, w: *ibidem*, s. 954; No. 287. *Report of Brig. Gen. John R. Jones, C.S. Army, commanding Jackson's division, of operations September 7–17*, w: *ibidem*, s. 1007; No. 292. *Report of Col. Edmund Pendleton, Fifteenth Louisiana Infantry, commanding Starke's brigade, of operations September 13–17*, w: *ibidem*, s. 1016.

zajęła brygada Haysa (pod dowództwem płk. Stronga). Tuż za nią operowała brygada Early'ego, któremu oddano pod rozkazy także brygadę Haysa. Tak sformowana dywizja ruszyła do przodu, zajmując zalesione wzgórze School-House Hill. Na tej pozycji wojska spędziły pod bronią całą noc¹⁰⁸.

O świcie 15 września wznowiono działania. Rozpoczął się silny ostrzał pozycji federalnych w Harper's Ferry, lecz już ok. godz. 7.00 nad miastem została wywieszona biała flaga. Federalni nie widząc sensu dalszego oporu, postanowili skapitulować. Konfederaci zdobyli w Harper's Ferry ok. 11 000 jeńców, 73 działa oraz ok. 200 wozów. Zarówno 14, jak i 15 pp z Luizjany nie raportowały żadnych strat podczas oblężenia Harper's Ferry¹⁰⁹.

Sharpsburg, 17 września 1862 r.

Gdy konfederaci oblegali Harper's Ferry, w ręce McClellana trafiła kopia rozkazu gen. Lee zawierającego planowane ruchy Armii Północnej Wirginii. W związku z tym armia Unii natychmiast przystąpiła do działań. Już 14 września doszło do zażartych walk w okolicy South Mountain, lecz federalni nie zdołali wykorzystać swojej przewagi i konfederatom udało się zatrzymać postępy armii federalnej. W nocy z 14 na 15 września Lee nakazał odwrót na zachód w kierunku Sharpsburga¹¹⁰.

Tymczasem oddziały Jacksona po zdobyciu Harper's Ferry także otrzymały rozkaz koncentracji w rejonie Sharpsburga. Jako pierwsze wyruszyły dwie brygady z dywizji Lawtona (Douglassa i Walkera). Po uzupełnieniu racji podążyły za nimi brygady Haysa (już pod dowództwem gen. bryg. Harry'ego T. Haysa, który tego dnia dołączył do swojej brygady) i Early'ego. Jeszcze w nocy wyruszyła także dywizja Jonesa. W Harper's Ferry, jako jedyna pozostała dywizja A. P. Hilla. Jackson zdecydował się bowiem umożliwić jej rozdysonowanie zdobytego mienia i wynagrodzić jej w ten sposób największe zaangażowanie w zdobycie miasta¹¹¹.

16 września, po przybyciu w okolice Sharpsburga dywizja Jonesa zajęła pozycję na lewo od wojsk Longstreeta w okolicy Dunkard Church. Z kolei dywizja Lawtona została początkowo skierowana na konfederackie prawe skrzydło z zadaniem osłony mostu na Antietam, ale jeszcze w czasie marszu na tę pozycję wydano nowe dyspozycje i jej oddziały zostały przesunięte na lewe skrzydło, gdzie miały się sformować tuż za dywizją Jonesa¹¹².

Jones rozmieścił swoje oddziały w dwóch liniach. W pierwszej stanęły brygady Jonesa i Windera (pod ogólnym dowództwem płk. Grigsby'ego), w drugiej zaś brygady Taliaferro i Starke'a (pod ogólnym dowództwem gen. bryg. Starke'a). Wkrótce na lewej flance dywizji Jonesa, tuż obok brygady Starke'a, rozlokowała się brygada Early'ego. Tuż za nią pozycje zajęła brygada Haysa. W tym czasie brygady Douglassa i Walkera obozowały w okolicy

¹⁰⁸ No. 264. *Reports of Lieut. Gen. Thomas J. Jackson...*, w: *ibidem*, s. 954; No. 269. *Report of Brig. Gen. Jubal A. Early...*, w: *ibidem*, s. 966.

¹⁰⁹ *Ibidem*; No. 10. *Reports of General Robert E. Lee...*, w: *ibidem*, s. 145; No. 264. *Reports of Lieut. Gen. Thomas J. Jackson...*, w: *ibidem*, s. 954–955; No. 287. *Report of Brig. Gen. John R. Jones...*, w: *ibidem*, s. 1007; No. 292. *Report of Col. Edmund Pendleton...*, w: *ibidem*, s. 1016.

¹¹⁰ No. 10. *Reports of General Robert E. Lee...*, w: *ibidem*, s. 146–148.

¹¹¹ No. 264. *Reports of Lieut. Gen. Thomas J. Jackson...*, w: *ibidem*, s. 955; No. 269. *Report of Brig. Gen. Jubal A. Early...*, w: *ibidem*, s. 967; No. 287. *Report of Brig. Gen. John R. Jones...*, w: *ibidem*, s. 1007; No. 292. *Report of Col. Edmund Pendleton...*, w: *ibidem*, s. 1016.

¹¹² No. 264. *Reports of Lieut. Gen. Thomas J. Jackson...*, w: *ibidem*, s. 955; No. 269. *Report of Brig. Gen. Jubal A. Early...*, w: *ibidem*, s. 967.

Dunkard Chuch, lecz już ok. godz. 22.00–23.00 zostały przesunięte na pierwszą linię, luzując oddziały dywizji Hooda i zajmując pozycje na styku z brygadą Ripley'a z dywizji D. H. Hilla, która stanowiła konfederackie centrum. W ciągu nocy pozycje konfederackie na lewym skrzydle były co jakiś czas nękane ostrzałem federalnej artylerii. W jego wyniku pewne straty poniosła brygada Starke'a. Na całym froncie obu dywizji Jacksona trwały też utarczki pomiędzy tyralierami obu stron¹¹³.

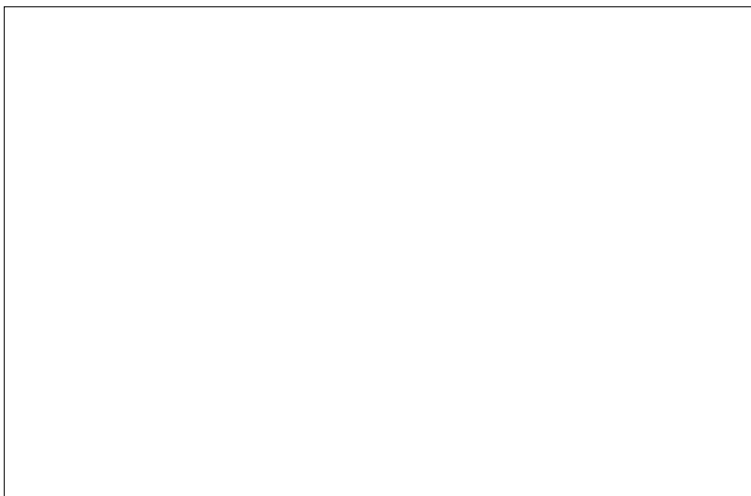
O świcie 17 września pozycje konfederackie ponownie znalazły się pod silnym ostrzałem artyleryjskim. W jego wyniku ranny został gen. J. R. Jones. W tym samym czasie gen. Lawton nakazał gen. Hays'owi przesunięcie brygady i wypełnienie luki pomiędzy brygadami pułkowników Douglassa i Grigsby'ego. Zanim jednak Hays dotarł na wyznaczone miejsce rozkaz został zmieniony i zgodnie z nowymi dyspozycjami brygada luizjańska zajęła pozycje bezpośrednio za oddziałami płk. Douglassa. Wkrótce płk Douglass poprosił o wsparcie. Brygada Haysa natychmiast sformowała sztyk bitewny i ruszyła naprzód. Udało się jej przejść jakieś 150 jardów poza linię utrzymaną przez brygadę Douglassa w kierunku pozycji federalnych, lecz po zrównaniu się z własnymi wojskami Luizjańczycy byli zmuszeni do prowadzenia ciężkiej wymiany ognia. Wkrótce został ranny dowódca dywizji – gen. Lawton. Brygady Douglassa i Haysa były wściekle atakowane przez piechotę i artylerię, toteż chcąc je nieco odciążyć, do natarcia ruszyła brygada Trimble'a. Niestety, poniosłszy ciężkie straty, została zmuszona do odwrotu na pozycje wyjściowe, a jej dowódca płk Walker został ranny. W tym samym czasie został zabity także płk Douglass. Wszystkie trzy brygady z dywizji Lawtona, ze stratami sięgającymi prawie 50% stanu, zostały wycofane i tego dnia już nie uczestniczyły w walkach¹¹⁴. Ich miejsce zajęły oddziały z dywizji Hooda. Nie lepiej przedstawiała się sytuacja na odcinku drugiej dywizji Jacksona. Po ranienu Jonesa dowództwo dywizji przypadło gen. Starke'owi, który w ciągu 0,5 godziny rzucił swoje oddziały do ataku. Gdy tylko konfederaci wyszli z lasu na otwarty teren, natknęli się na oddziały federalnych. Natychmiast rozgorzała zażarta walka. Już na samym jej początku padł gen. Starke, trafiony trzema kulami. Mimo takiego ciosu dywizja nie tylko nie cofnęła się, ale z jeszcze większą furią uderzyła na oddziały Unii, częściowo je spychając. Dalsze postępy konfederatów ograniczyły płoty, które rozciągały się wzdłuż drogi Hagerstown. Południowcy zajęli pozycje wzdłuż tej drogi i przez jakiś czas prowadzili wymianę ognia. W końcu jednak przewaga federalnych musiała wziąć górę i dywizja została wycofana na pozycje wyjściowe¹¹⁵.

¹¹³ *Ibidem*; No. 264. *Reports of Lieut. Gen. Thomas J. Jackson...*, w: *ibidem*, s. 955; No. 272. *Report of Brig. Gen. Harry T. Hays, C.S. Army, commanding First Louisiana Brigade, of the battle of Sharpsburg*, w: *ibidem*, s. 978; No. 287. *Report of Brig. Gen. John R. Jones...*, w: *ibidem*, s. 1007–1008; No. 291. *Report of Col. Leroy A. Stafford, Ninth Louisiana Infantry, commanding Starke's brigade, of operations August 31–October 5*, w: *ibidem*, s. 1015; No. 292. *Report of Col. Edmund Pendleton...*, w: *ibidem*, s. 1016–1017.

¹¹⁴ Brygada Douglassa z 1150 żołnierzy, którzy weszli do walki, straciła 567 zabitych, rannych i zaginionych oraz 5 z 6 dowódców regimentów; brygada Haysa – 336 zabitych, rannych i zaginionych z ok. 550 wprowadzonych do walki, oraz wszystkich 5 dowódców regimentów; stosunkowo najmniejsze straty poniosła brygada płk. Walkera – 237 zabitych, rannych i zaginionych z ok. 700 walczących oraz 3 z 4 dowódców regimentów. Nieco mniejsze straty dla tych brygad zanotował w raporcie gen. Early. Według niego, straty poszczególnych brygad wyniosły odpowiednio: Douglass – 554; Hays – 323; Walker – 228. Zob.: No. 264. *Reports of Lieut. Gen. Thomas J. Jackson...*, w: *ibidem*, s. 956; No. 269. *Report of Brig. Gen. Jubal A. Early...*, w: *ibidem*, s. 967–968; *Return of casualties in Ewell's division at the battle of Sharpsburg, September 17, 1862*, w: *ibidem*, s. 974; No. 272. *Report of Brig. Gen. Harry T. Hays...*, w: *ibidem*, s. 978–979.

¹¹⁵ No. 264. *Reports of Lieut. Gen. Thomas J. Jackson...*, w: *ibidem*, s. 956; No. 287. *Report of Brig. Gen. John R. Jones...*, w: *ibidem*, s. 1008; No. 291. *Report of Col. Leroy A. Stafford...*, w: *ibidem*, s. 1015; No. 292. *Report of Col. Edmund Pendleton...*, w: *ibidem*, s. 1017.

Zabici z brygady Storke'a wzdłuż drogi Hagerstown–Sharpsburg 17 IX 1862 r.

Tymczasem do gen. Early'ego, który rankiem został skierowany ze swoją brygadą do osłony skrajnej lewej flanki konfederatów, dotarła informacja, że dowództwo dywizji jest teraz w jego rękach. Early natychmiast przerzucił swoją brygadę na pozycje zajmowane poprzedniej nocy. Tam też spotkał pułkowników Grigsby'ego i Stafforda zbierających resztki dywizji Jonesa. W tym czasie federalni wyszli już na lewą flankę konfederatów, ale desperacki atak pozostałości dywizji Jonesa (ok. 200–300 żołnierzy pod dowództwem płk. Grigsby'ego) sprawił, że wróg chwilowo wycofał się na tym odcinku. Wprawdzie walki na tym skrzydle trwały jeszcze do godz. 13.00, ale z obu dywizji Jacksona jedynie brygada Early'ego brała w nich jeszcze aktywny udział, natomiast 2 Brygada Luizjańska po południu otrzymała jedynie zadanie osłony artylerii. Brygadą dowodził wówczas płk Pendleton z 15 pp z Luizjany, ponieważ płk Stafford w wyniku odniesionych wcześniej w walce ran został zniesiony z pola walki¹¹⁶.

Cała bitwa pod Sharpsburgiem była taktycznym remisem, ale strategiczną porażką Południa. Marzenia Konfederacji o inwazji na Północ zostały odsunięte na długie miesiące. Na szczęście dla konfederatów McClellan nie podjął 18 września żadnych działań zaczepnych, dlatego gen. Lee mógł w nocy z 18 na 19 września bez przeszkód wycofać się wraz z pozostałościami armii do Wirginii. To brutalne zderzenie z rzeczywistością zostało okupione dużymi stratami także w szeregach 1 i 2 pułku Brygady Polskiej (patrz tabele 4 i 5).

¹¹⁶ Warto zaznaczyć, że w tym czasie wszyscy oficerowie połowi 2 Brygady byli ranni, ale płk Pendleton, któremu pocisk artyleryjski „zaledwie” stłukł kostkę, został uznany za najbardziej sprawnego z oficerów. *Ibidem*; No. 264. *Reports of Lieut. Gen. Thomas J. Jackson...*, w: *ibidem*, s. 956; No. 269. *Report of Brig. Gen. Jubal A. Early...*, w: *ibidem*, s. 969–971; P. Derengowski, *Starcie wokół pola kukurydzy – najkrwawszy epizod bitwy pod Sharpsburgiem (17 IX 1862)*, „Teki Historyka” (Warszawa) 2008, nr 33/34, s. 196; T. L. Jones, *op. cit.*, s. 131–132.

Tabela 4

Straty brygady gen. Harry'ego Haysa w bitwie pod Sharpsburgiem, 17 IX 1862 r.

Wyszczególnienie	Zabici			Ranni			Zaginieni			Razem
	ofic.	szer.	razem	ofic.	szer.	razem	ofic.	szer.	razem	
Sztab	-	-	-	1	-	1	-	-	-	1
5 pułk piechoty z Luizjany	2	7	9	9	31	40	-	-	-	49
6 pułk piechoty z Luizjany	5	6	11	8	33	41	-	-	-	52
7 pułk piechoty z Luizjany	2	9	11	9	47	56	-	2	2	69
8 pułk piechoty z Luizjany	1	6	7	14	82	96	-	-	-	103
14 pułk piechoty z Luizjany	-	6	6	5	42	47	-	-	-	53
Artyleria	-	1	1	-	8	8	-	-	-	9

Źródło: Return of casualties in Ewell's division at the battle of Sharpsburg, September 17, 1862, w: The War of the Rebellion: A Compilation of the Official Records..., ser. 1, t. 19, cz. 1, s. 974.

Tabela 5

Straty brygady gen. Williama E. Starke'a w bitwie pod Sharpsburgiem, 17 IX 1862

Wyszczególnienie	Zabici			Ranni			Zaginieni			Razem
	ofic.	szer.	razem	ofic.	szer.	razem	ofic.	szer.	razem	
1 pułk piechoty z Luizjany	1	15	16 (14)*	9	36	45 (49)	-	10	10	71 (63)
2 pułk piechoty z Luizjany	3	18	21 (10)	1	40	41 (49)	-	-	-	62 (59)
9 pułk piechoty z Luizjany	4	21	25 (25)	2	55	57 (57)	-	-	-	82 (82)
10 pułk piechoty z Luizjany	1	15	16 (17)	3	31	34 (34)	-	7	7	57 (51)
15 pułk piechoty z Luizjany	-	3	3 (4)	2	10	12 (15)	-	-	-	15 (19)

* Wartości w nawiasach pochodzą z oficjalnego raportu L. Guilda.

Źródło: No. 205 Report of Surg. Lafayette Guild, C.S. Army, Medical Director Army of Northern Virginia, of killed and wounded at Boonsborough (South Mountain or Turner's Pass), Crampton's Gap, Harper's Ferry, Sharpsburg (Antietam), and Sheperdstown (Blackford's or Boteler's) Ford, w: The War of the Rebellion: A Compilation of the Official Records..., ser. 1, t. 19, cz. 1, s. 813; Return of casualties in the Second Louisiana Brigade at the battle of Sharpsburg, September 17, 1862, w: *ibidem*, s. 1015.

Fredericksburg, 13–14 grudnia 1862 r.

Podczas reorganizacji Armii Północnej Wirginii w dolinie Shenandoah 14 pp z Luizjany po raz kolejny zmienił swój przydział. 5 października 1862 r. 1 pułk Brygady Polskiej trafił

w zamian za 9 pp z Luizjany do 2 Brygady Luizjańskiej (pod dowództwem płk. Pendletona) w dywizji gen. bryg. Williama Taliaferro¹¹⁷.

Gdy Lee reorganizował swoje oddziały w dolinie Shenandoah, McClellan po raz kolejny nie przejął inicjatywy i nie podjął nawet pościgu za konfederatami. Zniecierpliwiony kunktatorstwem swojego dowódcy Lincoln odwołał go 5 listopada, powołując na jego miejsce gen. mjr. Ambrose'a Burnside'a¹¹⁸. Ten od razu przedstawił plan ofensywnej kampanii, której celem miał być Richmond. W tym celu wojska Unii miały przepłynąć się przez rzekę Rappahannock w okolicach miasta Fredericksburg. Koncentracja wojsk federalnych wokół przeprawy nie uszła uwadze gen. Lee. Gdy Burnside oczekiwał na środki umożliwiające przeprawę, konfederaci zajęli dogodne pozycje na wzgórzach na południe od miasta¹¹⁹.

2 Brygada Luizjańska pod dowództwem płk. Pendletona dotarła na miejsce bitwy 12 grudnia około godz. 14.00 i zajęła pozycję w szyku bitewnym na skrajnej lewej flance prawego skrzydła, na tyłach brygady Thomasa z dywizji A. P. Hilla. Na tej pozycji brygada pozostała aż do ranka 13 grudnia, kiedy to otrzymała rozkaz przesunięcia swoich oddziałów nieco na zachód. W tym miejscu pozostała nieaktywna aż do godz. 13.30, gdy rozgorzała walka przed frontem dywizji A. P. Hilla. Pendleton natychmiast podciągnął swoje oddziały, by w razie konieczności wesprzeć gen. Thomasa, do którego został przydzielony. Około godz. 16.00 gen. Thomas przesłał Pendletonowi informację, że udało mu się odeprzeć nacierających, ale jego zapasy amunicji zostały mocno uszczuplone i w związku z tym prosił, żeby brygada z Luizjany zbliżyła się jeszcze bardziej do jego linii, by w razie ponownego ataku federalnych mogła natychmiast wejść do walki. Pendleton zgodnie z tymi zaleceniami przesunął swoje oddziały na odległość 80 kroków za brygadą Thomasa, ale wróg nie ponowił już ataku na tym odcinku. 14 grudnia ok. godz. 3.30 Pendleton otrzymał rozkaz zluzowania na pierwszej linii oddziałów gen. Pendera, co zostało natychmiast wykonane, ok. godz. 10.00 zaś rozkaz, by przesunąć brygadę o mniej więcej 300 jardów do przodu przez otwarte pole z zadaniem obsadzenia linii kolejowej, za którą już przed świtem operowały tyraliery z 2 Brygady z Luizjany. Brygada posuwała się okrężną drogą przez prawą flankę tak, by możliwie jak najlepiej ukryć własny ruch przed federalnymi snajperami. W drodze na wyznaczoną pozycję doszło do potyczki z oddziałami federalnymi, w której brygada straciła kilku rannych. Wkrótce nadszedł kolejny rozkaz nakazujący opuścić tę wysuniętą pozycję i wycofać się na linię prostopadłą do linii kolejowej. Podczas tego manewru brygada ponownie poniosła lekkie straty. Przed główną linię zostali rzućeni tyralierzy, którzy prowadzili utarczki przez cały dzień (dwukrotnie zużywając całą amunicję), aż do momentu, kiedy po południu została wywieszona flaga zawieszenia broni. Brygada obozowała na tym miejscu przez noc, a rankiem 15 grudnia po zluzowaniu przez dywizję gen. mjr. D. H. Hilla została wycofana do linii rezerw. Wprawdzie brygada prowadziła jedynie ograniczone działania podczas bitwy pod Fredericksburgiem, ale dowodzący nią płk Pendleton postanowił pochwalić wyróżniających się oficerów, w tym dowódców 14 i 15 pp z Luizjany:

¹¹⁷ No. 291. Report of Col. Leroy A. Stafford..., w: *The War of the Rebellion: A Compilation of the Official Records...*, ser. 1, t. 19, cz. 1, s. 1015; No. 263. Organization of the Army of Northern Virginia, w: *ibidem*, ser. 1, t. 21, Waszyngton 1888, s. 543.

¹¹⁸ L. Korusiewicz, *op. cit.*, s. 211–212.

¹¹⁹ *Ibidem*, s. 213–214.

kpt. Henry'ego M. Verlandera i ppłk. McGavocka Goodwyna¹²⁰. Straty poniesione przez te jednostki przedstawia tabela 6.

Tabela 6

Straty brygady płk. Edmunda Pendletona w bitwie pod Fredericksburgiem, 14 XII 1862

Wyszczególnienie	Zabici	Ranni	Razem
1 pułk piechoty z Luizjany	-	8	8
2 pułk piechoty z Luizjany	-	7	7
10 pułk piechoty z Luizjany	-	7	7
14 pułk piechoty z Luizjany	-	5	5
15 pułk piechoty z Luizjany	1	4	5
bateria Luska	-	7	7

Źródło: *List of killed and wounded in the battle of Fredericksburg, transmitted by Medical Director Lafayette Guild, January 10, 1863, w: The War of the Rebellion: A Compilation of the Official Records...*, ser. 1, t. 21, s. 562.

15 grudnia Burnside postanowił zaniechać dalszej ofensywy i wycofał swoje oddziały na północny brzeg rzeki. W ten sposób zakończyła się kolejna wyprawa w kierunku konfederackiej stolicy. Klęska pod Fredericksburgiem wywołała na Północy falę krytyki wobec rządu. Niektórzy domagali się nawet zawarcia pokoju z Konfederacją. W takich nastrojach obie walczące strony wkroczyły w rok 1863, który okazał się być przełomowy tak dla działań na wschodnim teatrze, jak i dla całej wojny¹²¹.

Kampanie 1863 roku

Przed rozpoczęciem kampanii wiosennej 14 i 15 pp z Luizjany w dalszym ciągu należały do korpusu Jacksona, doszło jednak do zmian w dowództwie regimentów, brygady oraz dywizji. Dowództwo 14 pp ponownie objął (po wyleczeniu ran odniesionych pod Sharpsburgiem) ppłk David Zable; na czele 15 pp stanął kpt. William C. Mitchie; dowódcą brygady został gen. bryg. Francis Nicholls, natomiast dywizję objął gen. bryg. Raleigh E. Colston¹²².

Chancellorsville, 2–3 maja 1863 r.

Pod koniec kwietnia dywizja stacjonowała w rejonie Hamilton's Crossing. 1 maja wydano rozkaz wymarszu w kierunku Chancellorsville. Po prawie dwóch dniach forsownego

¹²⁰ Zaskakujące jest to, że płk Edmund Pendleton wśród wyróżnionych oficerów wymienił także kpt. Verlandera, ponieważ z innych źródeł wynika, że oficer ten 13 grudnia po prostu zdezerterował. Jest to o tyle dziwne, że raport Pendletona ma datę 19 grudnia, czyli zaledwie kilka dni po walkach wokół Fredericksburga i trudno sobie wyobrazić, by dowódca brygady nie wiedział o dezercji dowódcy jednego ze swoich regimentów. Zob. *No. 336. Report of Col. Edmund Pendleton, Fifteenth Louisiana Infantry, commanding Fourth (Starke's) Brigade*, w: *The War of the Rebellion: A Compilation of the Official Records...*, ser. 1, t. 21, s. 686–688; *National Archives Publication, Microcopy No. 320, Compiled Service Record of Confederate Soldiers Who Served in Organizations from the State of Louisiana*, Waszyngton 1960, roll 263, *Fourteenth Infantry, Sw–Z, Verlander Henry M*, s. 13; A. W. Bergeron jr, *op. cit.*, s. 108; J. T. Durkin, *op. cit.*, s. 36–37; L. L. Hewitt, *op. cit.*, s. 133.

¹²¹ L. Korusiewicz, *op. cit.*, s. 214–217.

¹²² *No. 308. Organization of the Army of Northern Virginia*, w: *The War of the Rebellion: A Compilation of the Official Records...*, ser. 1, t. 25, cz. 1, Waszyngton 1889, s. 793.

marszu oddziały Jacksona dotarły po południu 2 maja w okolice Wilderness Church, znajdującego się na tyłach federalnej prawej flanki¹²³.

Około godz. 17.00 dywizja otrzymała rozkaz sformowania linii w okolicy Lockett House, prostopadle do drogi wiodącej przez Wilderness Church i przechodzącej w Plank road, która prowadziła do Chancellorsville. Około godz. 18.00 rozpoczął się gwałtowny atak konfederatów na federalny XI Korpus. Po ok. 15 minutach dywizja Colstona, stanowiąca drugą linię, także ruszyła do przodu. Ataki były ponawiane do momentu, gdy panujące ciemności uniemożliwiły prowadzenie walk. Brygada Nichollsa, jako jedyna jednostka z drugiej linii, nie brała tego dnia bezpośredniego udziału w walkach¹²⁴.

Po ustaniu walk konfederaci przystąpili do reorganizacji własnych linii. Dywizja Rodesa, która tego dnia najmocniej ucierpiała, została przerzucona do rezerwy. Na front zaś zostały skierowane oddziały dywizji A. P. Hilla, która nie uczestniczyła tego dnia w walkach. Dywizja Colstona miała pozostać w drugiej linii. Chcąc jednak ułatwić przejście oddziałom Hilla na pierwszą linię jej wojska, posuwały się wzdłuż Plank road. Kiedy znalazły się w odległości nie większej niż 1 mila od Chancellor's Mouse, ich pozycje zostały ostrzelane przez „wściekły” ogień artyleryjski. W wyniku tego ostrzału został ranny dowódca brygady gen. Nicholls, któremu pocisk urwał lewą stopę, a straty 14 pp z Luizjany wyniosły 6–7 rannych (raport dowódcy 15 pp z Luizjany nie wspomina o ofiarach tego ostrzału). Po tym incydencie dowódcą brygady został płk J. M. Williams z 2 pp z Luizjany. Kiedy w końcu zamieszanie w szeregach zostało opanowane, Colston nakazał przesunięcie 2 Brygady z Luizjany na skrajne lewe skrzydło dywizji. Nowa pozycja biegła prostopadle do Plank road, a prawe skrzydło brygady znajdowało się w odległości ok. 100 jardów od tej drogi¹²⁵.

Rankiem 3 maja do dywizji dołączyła brygada Paxtona i zajęła wraz z brygadą Nichollsa pozycje na lewo od Plank road, pozostałe dwie brygady – na prawo od tej drogi. Wkrótce czołowe oddziały dywizji A. P. Hilla (pod dowództwem gen. bryg. Hetha) ruszyły do natarcia. Dywizje Colstona i Rodesa podążyły za nacierającymi wojskami. Konfederatom wprawdzie udało się z marszu zdobyć pierwszą linię umocnień, ale atakując pod górę na główną linię obrony, zostali odparci i zmuszeni do odwrotu na uprzednio zajmowane pozycje. Podobnie jak 2 maja doszło do wymieszania się dwóch nacierających dywizji. Dodatkowo wróg cały czas otrzymywał posiłki i zaczął wychodzić na prawą flankę dywizji Colstona. Wprawdzie zagrożenie zostało chwilowo zażegnane przez przerzuconą z lewego skrzydła brygadę Paxtona, lecz manewr ten został okupiony śmiercią tego zdolnego brygadiera.

Nie lepiej przedstawiała się sytuacja na lewo od Plank road. Brygada Williamsa po przejściu przez pierwszą linię umocnień w ciągu kilku chwil znalazła się na pierwszej linii walk. Mimo desperackich prób obrony, po blisko 1,5-godzinnej walce oddziały z Luizjany zostały

¹²³ No. 397. *Report of Brig. Gen. R.E. Colston, C.S. Army, commanding Trimble's division*, w: *ibidem*, s. 1004.

¹²⁴ *Ibidem*; No. 415. *Report of Col. J. M. Williams, Second Louisiana Infantry, commanding Nicholl's brigade*, w: *ibidem*, s. 1037; No. 416. *Report of Capt. E. D. Willet, First Louisiana Infantry*, w: *ibidem*, s. 1038–1039; No. 417. *Report of Lieut. Col. R. E. Burke, Second Louisiana Infantry*, w: *ibidem*, s. 1039; No. 418. *Report of Capt. A. Perrodin, Tenth Louisiana Infantry*, w: *ibidem*, s. 1041; No. 419. *Report of Lieut. Col. D. Zable, Fourteenth Louisiana Infantry*, w: *ibidem*, s. 1041; No. 420. *Report of Capt. William C. Mitchie, Fifteenth Louisiana Infantry*, w: *ibidem*, s. 1042–1043.

¹²⁵ *Ibidem*, s. 1043; No. 397. *Report of Brig. Gen. R. E. Colston...*, w: *ibidem*, s. 1005; No. 415. *Report of Col. J. M. Williams...*, w: *ibidem*, s. 1037; No. 417. *Report of Lieut. Col. R. E. Burke...*, w: *ibidem*, s. 1039–1040; No. 419. *Report of Lieut. Col. D. Zable...*, w: *ibidem*, s. 1041–1042.

oskrzydłone i zmuszone do odwrotu na linię federalnych umocnień zdobytych tego ranka. Tam udało się zreorganizować brygadę i odeprzeć nacierających żołnierzy Unii. Wkrótce na tym odcinku pojawiły się upragnione posiłki – brygada gen. Dolesa, brygada Williamsa zaś zużyła już prawie całą amunicję i została wycofana na tyły w celu uzupełnienia amunicji i racji. Po wkroczeniu do walki dywizji Rodesa w końcu udało się dokonać wyłomu w pozycjach federalnych, co skutkowało ich odwrotem na północ od Chancellorsville. Było to ok. godz. 12.00¹²⁶.

Dywizja pozostała na tyłach aż do godz. 15.00, kiedy to zgodnie z rozkazem gen. Lee została przesunięta wzdłuż drogi prowadzącej od Chancellor's house w kierunku U.S. Ford, z zadaniem rozpoznania obecnych pozycji wroga. Chcąc zachować ostrożność, dywizja została rozmieszczona równomiernie po obu stronach drogi. Brygada Nichollsa operowała wówczas na lewym skrzydle. Gdy konfederaci ruszyli do przodu, ich pozycje zasypał grad pocisków artyleryjskich. Pod nieustannym ostrzałem i wciąż nie mając dokładnych informacji o pozycjach wrogiej piechoty, dywizja Colstona dalej parła do przodu. Brygada z Luizjany wkrótce „zdobyła” takie informacje. Udało się jej wydostać z gęstwiny leśnej na otwartą przestrzeń, lecz była ona okupowana przez liczną artylerię wspartą dodatkowo przez piechotę. Ewentualny atak na tę pozycję musiałby zakończyć się destrukcją brygady. Ostatecznie Williams nakazał odwrót na pozycje wyjściowe, tracąc w tym starciu ok. 50 ludzi. Tam brygada pozostała pod ciągłym ostrzałem aż do godz. 18.00, kiedy wraz z całą dywizją została wycofana do opuszczonych federalnych umocnień na prawym skrzydle¹²⁷.

Chociaż brygada Nichollsa podczas walk prowadzonych 2–3 maja stanowiła teoretycznie oddział drugiej linii, to poniosła ona dość znaczne straty (patrz tabela 7).

Tabela 7

Straty brygady gen. F. T. Nichollsa w bitwie pod Chancellorsville, 2–3 V 1863

Wyszczególnienie	Zabici	Ranni	Razem
1 pułk piechoty z Luizjany	8	27	35
2 pułk piechoty z Luizjany	15	90	105
10 pułk piechoty z Luizjany	15	51	66
14 pułk piechoty z Luizjany	4	60	64
15 pułk piechoty z Luizjany	5	37	42
Razem	47	265	312

Źródło: No. 310. Report of Surg. L. Guild, C.S. Army, Medical Director, of killed and wounded, w: *The War of the Rebellion: A Compilation of the Official Records...*, ser. 1, t. 25, cz. 1, s. 809.

¹²⁶ *Ibidem*, s. 1042; No. 397. Report of Brig. Gen. R. E. Colston..., w: *ibidem*, s. 1005–1006; No. 415. Report of Col. J. M. Williams..., w: *ibidem*, s. 1037–1038; No. 416. Report of Capt. E. D. Willet..., w: *ibidem*, s. 1039; No. 417. Report of Lieut. Col. R. E. Burke..., w: *ibidem*, s. 1040; No. 418. Report of Capt. A. Perrodin..., w: *ibidem*, s. 1041; No. 420. Report of Capt. William C. Mitchie..., w: *ibidem*, s. 1043.

¹²⁷ No. 397. Report of Brig. Gen. R. E. Colston..., w: *ibidem*, s. 1006–1007; No. 415. Report of Col. J. M. Williams..., w: *ibidem*, s. 1038; No. 416. Report of Capt. E. D. Willet..., w: *ibidem*, s. 1039; No. 417. Report of Lieut. Col. R. E. Burke..., w: *ibidem*, s. 1040; No. 418. Report of Capt. A. Perrodin..., w: *ibidem*, s. 1041; No. 419. Report of Lieut. Col. D. Zable..., w: *ibidem*, s. 1042.

Druga bitwa pod Winchesterem, 14–15 czerwca 1863 r.

Tuż po bitwie pod Chancellorsville Armia Północnej Wirginii przeszła kolejną reorganizację. Utworzono trzy korpusy, po trzy dywizje każdy. Dowództwo I Korpusu pozostało w rękach gen. por. Jamesa Longstreeta; II Korpus objął gen. por. Richard Ewell; natomiast dowództwo nowo powstałego III Korpusu powierzono gen. por. Ambrose'owi Hillowi. Dywizjami II Korpusu dowodzili: gen. mjr Jubal Early, gen. mjr Edward Johnson i gen. mjr Robert Rodes. 14 (dowódca ppłk David Zable) i 15 (dowódca mjr Andrew Brady) pp z Luizjany wraz z całą brygadą Nichollsa (dowódca płk Jesse Williams) znalazły się w dywizji Johnsona¹²⁸.

3 czerwca pierwsze jednostki konfederackie rozpoczęły marsz na północ. Już 10 czerwca oddziały II Korpusu wkroczyły do doliny Shenandoah. Wówczas Ewell rozdzielił swoje siły na dwie części. Dywizja Rodesa i kawaleria Jenkinsa zostały skierowane na Berryville, natomiast dywizje Early'ego i Johnsona rozpoczęły przygotowania do szturm na Winchester, obsadzony przez ok. 6000–8000 żołnierzy pod dowództwem gen. Milroy'a¹²⁹.

14 czerwca Johnson otrzymał zadanie wykonania zbrojnej demonstracji na wschód od miasta. W tym celu skierował on brygady Stonewalla (pod dowództwem gen. bryg. Jamesa Walkera) i Steuarta na północ od Millwood pike na pasmo wzgórz leżących na wschód od miasta. W krótkim czasie doszło w tym rejonie do utarczek między tyralierami obu stron. Nasilające się walki ostatecznie sprowokowały garnizon do przeprowadzenia wypadu z miasta. Ewell mógł być zadowolony, gdyż wszystko szło zgodnie z planem. Podczas gdy Johnson skupiał na sobie uwagę obrońców, oddziały Early'ego niezauważone zbliżyły się do fortyfikacji Winchesteru od zachodu i ok. godz. 18.00 wyprowadziły natarcie, w którego wyniku zdobyto zewnętrzną linię umocnień miasta. Garnizon próbował wprawdzie kontratakować, ale bezskutecznie¹³⁰.

Ewell słusznie przewidując, że garnizon będzie próbował w nocy wydostać się z Winchesteru, nakazał gen. Johnsonowi ruszyć wraz z trzema jego brygadami wspartymi artylerią ok. 2,5 mili na północ od Winchesteru i przeciąć ewentualną drogę ucieczki na trakcie Martinsburg. Pierwsza wyruszyła brygada gen. bryg. Steuarta. Tuż za nią ok. godz. 20.00 podążyła brygada Nichollsa, ostatnia zaś miała ruszyć brygada Stonewalla. W trakcie przemarszu na wyznaczone pozycje Johnson został poinformowany przez swojego przewodnika, że w okolicy Stephenson's Depot, ok. 5 mil od Winchesteru znajdował się ukryty w lesie przejazd kolejowy oddalony nie więcej niż 200 jardów od traktu, którym z pewnością federalni musieli się wycofywać. Idąc na pozycję pierwotnie wskazaną przez gen. Ewella, istniało zagrożenie, że ruch wojsk konfederackich mógłby zostać odkryty, w związku z tym Johnson skierował swoje siły na Stephenson's Depot drogą przez Jordan Springs. Kiedy czoło konfederackiej kolumny dotarło do mostu na Winchester – Potomac Rail Road, Johnson udał się wraz ze sztabem i niewielkim oddziałem strzelców wyborowych na rekonesans. Wkrótce dało się wyraźnie

¹²⁸ *List of divisions, brigades, and regiments, with names of commanding officers, in the First and Second Army Corps, June 22, 1863*, w: *ibidem*, ser. 1, t. 27, cz. 3, Waszyngton 1889, s. 922; No. 424. *Organization of the Army of Northern Virginia at the battle of Gettysburg, July 1–3*, w: *ibidem*, ser. 1, t. 27, cz. 2, Waszyngton 1889, s. 283–288.

¹²⁹ No. 426. *Reports of General Robert E. Lee, C.S. Army, commanding Army of Northern Virginia*, w: *ibidem*, s. 293; No. 467. *Report of Lieut. Gen. Richard S. Ewell, C.S. Army, commanding Second Army Corps*, w: *ibidem*, s. 439–440; No. 481. *Report of Maj. Gen. Edward Johnson, C.S. Army, commanding division*, w: *ibidem*, s. 499.

¹³⁰ *Ibidem*, s. 499–500; No. 467. *Report of Lieut. Gen. Richard S. Ewell...*, w: *ibidem*, s. 440–441.

słyszeć rżenie koni i dźwięk maszerującej piechoty. Johnson uświadomił sobie, że nadarzyła mu się niepowtarzalna szansa na uderzenie na czoło wycofujących się z Winchesteru wojsk. Kiedy federalne czujki ostrzelały wysunięty konfederacki oddział, Johnson natychmiast nakazał odwrót do głównych sił i rozpoczął przygotowania do bitwy. Na prawym skrzydle tuż za kamiennym ogrodzeniem, które ciągnęło się wzdłuż traktu z Martinsburga, pozycje zajęły trzy regimenty z brygady Steuarta (10 pp z Wirginii oraz 1 i 3 pp z Karoliny Północnej); na lewo od nich stanęły trzy regimenty z brygady Nichollsa (2, 10 i 14 pp z Luizjany). 1 i 15 pp z Luizjany zostały przeznaczone do osłony artylerii. Ledwo konfederaci zajęli wyznaczone pozycje, gdy na ich szeregi runęło frontalne uderzenie federalnych, lecz zmasowany ogień piechoty i artylerii odrzucił przeciwnika. Natarcia ponawiano jeszcze kilkakrotnie. Gdy stało się jasne, że frontalne ataki na konfederackie pozycje nie przyniosą nic innego niż straty, Milroy podjął próbę oskrzydlenia południowców. Sytuacja konfederatów stawała się krytyczna. Kończyła się amunicja. Przeważające siły Unii zaczęły powoli oskrzydlać oddziały Johnsona. W tym momencie na polu walki pojawiła się brygada Stonewalla, która w wyniku nieporozumienia wyruszyła na północ dopiero ok. godz. 24.00. Przybyła w samą porę, by odeprzeć federalnych na prawym skrzydle brygady Steuarta. W tym samym czasie naprzeciw federalnemu oddziałowi, flankującemu na lewym skrzydle, skierowano 2 i 10 pp z Luizjany. Przez jakiś czas posuwały się one równoległe do oddziałów Unii, pod osłoną grzbietu. Kiedy jednak teren się wyrównał, ostrzelały one przeciwnika, całkowicie demoralizując jego oddziały i biorąc wielu jeńców. Łącznie w wyniku tej bitwy dywizja Johnsona pojmała 2300–2500 jeńców, czyli więcej niż konfederackie siły zaangażowane tego dnia w walce. Dodatkowo zdobyto 11 sztandarów. W trakcie tej bitwy 14 pp z Luizjany został podzielony na dwie części. Jedna pod bezpośrednim dowództwem ppłk. Zable'a walczyła na prawo od drogi Charleston krzyżującej się z traktem Martinsburg; druga, pod dowództwem kpt. Johna W. T. Leecha, początkowo osłaniała artylerię, a później włączyła się do kontrataku, w którego wyniku wzięto do niewoli ok. 300–400 żołnierzy z 67 pp z Pensylwanii. Jednostka nie poniosła praktycznie żadnych strat. Zable w swoim raporcie wspominał tylko o jednym rannym, który jeszcze tego samego dnia powrócił do czynnej służby. Z kolei 15 pp z Luizjany, który początkowo osłaniał artylerię, był kilkakrotnie przesuwany na zagrożone odcinki, lecz bezpośredniego udziału w walkach nie wziął. Mimo to regiment stracił jednego zabitego¹³¹.

Gettysburg, 2–3 lipca 1863 r.

Już 16 czerwca cała dywizja Johnsona pomaszerowała dalej na północ. Dwa dni później przeprawiła się przez Potomac i skierowała się w stronę Carlisle. 29 czerwca zgodnie z rozkazami dywizja dokonała kontrmarszu w kierunku Greenville, skąd pomaszerowała na wschód w stronę Gettysburga. Dywizja, której marsz utrudniały tabory korpusu Longstreta, nie zdążyła wejść pierwszego dnia bitwy do akcji¹³².

¹³¹ *Ibidem*, s. 441–442; No. 481. *Report of Maj. Gen. Edward Johnson...*, w: *ibidem*, s. 500–502; No. 483. *Report of Col. J. M. Williams, Second Louisiana Infantry, commanding Nicholls' brigade*, w: *ibidem*, s. 512; No. 484. *Report of Capt. E.D. Willet, First Louisiana Infantry, of engagement at Winchester*, w: *ibidem*, s. 514; No. 485. *Report of Maj. Thomas N. Powell, Tenth Louisiana Infantry, of engagement at Winchester*, w: *ibidem*, s. 514; No. 486. *Report of Lieut. Col. D. Zable, Fourteenth Louisiana Infantry, of engagement at Winchester*, w: *ibidem*, s. 514–515; No. 487. *Report of Maj. A. Brady, Fifteenth Louisiana Infantry, of engagement at Winchester*, w: *ibidem*, s. 515.

¹³² No. 467. *Report of Lieut. Gen. Richard S. Ewell...*, w: *ibidem*, s. 442–445; No. 481. *Report of Maj. Gen. Edward Johnson...*, w: *ibidem*, s. 503–504.

Późnym wieczorem 1 lipca dywizja została skierowana na wschód od Gettysburga, na lewe skrzydło całej konfederackiej linii. Na prawym skrzydle, w odległości ok. 600 jardów od linii kolejowej Gettysburg–York Railroad, pozycje zajęła brygada Nichollsa, następnie sformowały się brygady Jonesa, Steuarta i Walkera. Przed całą linię rzucono tyraliery, a wojska spędziły noc pod bronią¹³³.

2 lipca ok. godz. 17.00 dało się słyszeć pierwsze strzały artylerii korpusu Longstreeta, które miały być sygnałem do rozpoczęcia demonstracji przez korpus Ewella na prawe skrzydło Armii Potomacu. Wkrótce odezwały się też działa konfederackie z II Korpusu, ale wobec zdecydowanej przewagi federalnej artylerii umieszczonej w Cemetery Hill zostały one ostatecznie uciszone i zmuszone do odwrotu. Wówczas do natarcia ruszyły trzy brygady dywizji Johnsona. Konfederacki szyk przedstawiał się następująco: na prawym skrzydle operowała brygada Jonesa; w centrum posuwała się brygada Nichollsa; na lewym skrzydle – brygada Steuarta. Po przebyciu ok. $\frac{3}{4}$ mili, podczas których konfederaci musieli jeszcze przeprowadzić się przez Rock Creek, południowcy w końcu dotarli do podstawy Culp's Hill. Dywizja Johnsona z impetem ruszyła na linię federalnych tyralierów obsadzających pierwszą linię obrony i bez większych problemów zepchnęła obrońców do umocnień położonych na grzbiecie. Konfederatom udało się dotrzeć na odległość ok. 100 jardów od głównej linii obrony. Wówczas rozpoczęła się wymiana ognia, która trwała nieprzerwanie przez następne 4 godziny. W tym czasie brygada Nichollsa kilkakrotnie podejmowała próby zdobycia federalnych umocnień, ale ponieważ nie mogła liczyć na jakiegokolwiek wsparcie na prawym skrzydle, jako że brygada Jonesa wycofała się, były one skazane na niepowodzenie i przyniosły tylko kolejne straty. Mimo to oddział utrzymał swoją wysuniętą pozycję¹³⁴.

Następnego ranka o brzasku wznowiono walki na Culp's Hill. Do brygad Nichollsa i Steuarta wkrótce dołączyła także brygada Walkera. Przybyła ona w samą porę, by pomóc konfederatom odeprzeć natarcie na zajmowane przez nich pozycje. Później oddziały Johnsona zostały jeszcze wsparte przez dwie brygady z dywizji Rodesa (Daniela i O'Neala). Dysponując takimi siłami, Johnson pokusił się ponowić próbę zdobycia federalnych pozycji na wzgórzu, lecz kiedy 2 kolejne natarcia załamały się w ogniu piechoty Unii, zaniechano dalszych działań zaczepnych i ok. godz. 13.00 oddziały konfederackie opuściły Culp's Hill. Dywizja pozostała w okolicy Gettysburga aż do wieczora, kiedy to zgodnie z rozkazami cały korpus został przerzucony na wzgórza na północny zachód od miasta. Następnego dnia konfederaci rozpoczęli odwrót w kierunku Wirginii. Ostatecznie na początku sierpnia wojska Armii Północnej Wirginii zatrzymały się na linii rzeki Rapidan¹³⁵.

Straty brygady zarówno w samej bitwie pod Gettysburgiem (patrz tabela 8), jak i podczas wcześniejszych walk w roku 1863 skłoniły dowódców poszczególnych regimentów wchodzących w jej skład do złożenia pisemnej prośby o uzupełnienia bądź, o ile wzmocnienia nie będą możliwe, scalenie brygady lub ewentualnie przeniesienie jej na obszar, gdzie jej mała liczebność (patrz tabela 9) mogła być z powodzeniem wykorzystana. Dowódcy od szczebla brygady

¹³³ *Ibidem*, s. 504; No. 467. *Report of Lieut. Gen. Richard S. Ewell...*, w: *ibidem*, s. 445; No. 483. *Report of Col. J. M. Williams...*, w: *ibidem*, s. 513.

¹³⁴ *Ibidem*; No. 467. *Report of Lieut. Gen. Richard S. Ewell...*, w: *ibidem*, s. 446–447; No. 481. *Report of Maj. Gen. Edward Johnson...*, w: *ibidem*, s. 504.

¹³⁵ *Ibidem*, s. 504–505; No. 467. *Report of Lieut. Gen. Richard S. Ewell...*, w: *ibidem*, s. 447–450; No. 483. *Report of Col. J. M. Williams...*, w: *ibidem*, s. 513.

aż do armii nie wyrazili zgody ani na scalenie, ani na przeniesienie jednostki. Wprawdzie obiecano przesłanie uzupełnień, wątpliwe jednak, czy kiedykolwiek tego dokonano¹³⁶.

Tabela 8

Straty brygady Nicholasa w bitwie pod Gettysburgiem, 2–3 VII 1863

Wyszczególnienie	Zabici	Ranni	Razem
1 pułk piechoty z Luizjany	9	30	39
2 pułk piechoty z Luizjany	10	52	62
10 pułk piechoty z Luizjany	14	77	91
14 pułk piechoty z Luizjany	9	56	65
15 pułk piechoty z Luizjany	2	36	38
Razem*	44	251	295

* Łączne straty brygady Nicholasa według L. Guilda różnią się nieco od zawartych w raporcie Johnsona i wyniosły: 43 zabitych, 309 rannych oraz 36 zaginionych. Zob. No. 481. *Report of Maj. Gen. Edward Johnson, C.S. Army, commanding division, w: The War of the Rebellion: A Compilation of the Official Records...*, ser. 1, t. 27; cz. 2, s. 506.

Źródło: *Return of killed and wounded in the Army of Northern Virginia, at the battle of Gettysburg, Pa., July 1, 2, and 3, 1863, w: The War of the Rebellion: A Compilation of the Official Records...*, ser. 1, t. 27, cz. 2, s. 331.

Tabela 9

Brygada Nicholasa, stan na 17 VII 1863

Wyszczególnienie	Oficerowie	Szeregowi	Razem
Sztab	1		1
1 pułk piechoty z Luizjany	12	121	140
2 pułk piechoty z Luizjany	21	165	187
10 pułk piechoty z Luizjany	16	93	109
14 pułk piechoty z Luizjany	13	153	167
15 pułk piechoty z Luizjany	17	101	119
Razem	80	633	723

Źródło: *Field return of troops commanded by Col. J. M. Williams, w: The War of the Rebellion: A Compilation of the Official Records...*, ser. 1, t. 27, cz. 3, s. 1015.

Kampania Bristoe (październik 1863). Kampania Mine Run (listopad–grudzień 1863): Payne's Farm, 27 listopada 1863 r.

Na początku października Lee podjął wyprawę na lewy brzeg rzeki Rapidan w celu zniszczenia połączeń kolejowych do niej prowadzących. Armia Północnej Wirginii początkowo zagroziła flance Armii Potomacu i przez to zmusiła ją do odwrotu na lewy brzeg rzeki Rappahannock, na pozycje położone na wschód od Bull Run. Konfederaci po zniszczeniu dróg, torów oraz mostów 18 października rozpoczęli odwrót na południe. Na lewym brzegu operowała jedynie kawaleria. Niestety, nie posiadamy informacji na temat przebiegu służby

¹³⁶ D. Zable, T. N. Powell, A. Brady, J. Nelligan do W. H. Taylora (16 lipca 1863), w: *ibidem*, ser. 1, t. 27, cz. 3, Waszyngton 1889, s. 1013–1014; Komunikat J. M. Williamsa (17 lipca 1863), w: *ibidem*, s. 1014; Komunikat E. Johnsona (21 lipca 1863), w: *ibidem*, s. 1014; Komunikat R. S. Ewella (23 lipca 1863), w: *ibidem*, s. 1014; Komunikat R. E. Lee (27 lipca 1863), w: *ibidem*, s. 1014.

1 i 2 pułku Brygady Polskiej podczas tej kampanii, natomiast wiemy, że cała dywizja Johnsona nie raportowała żadnych strat po jej zakończeniu. Wiemy jednak, że w jej trakcie dowódcą 2 Brygady z Luizjany był awansowany na początku października do stopnia generała brygady Leroy A. Stafford¹³⁷.

W roku 1863 została przeprowadzona jeszcze jedna kampania. Pod koniec listopada gen. Meade postanowił pomaszerować w kierunku Wilderness i uderzyć na prawą flankę konfederatów, na południe od rzeki Rapidan. Armia Potomacu ruszyła 26 listopada. Lee, chcąc zaatakować federalnych podczas tego marszu, jeszcze tego samego dnia wydał stosowne rozkazy swoim wojskom.

Zgodnie z rozkazami z kwatery dywizji brygada Stafforda opuściła swój obóz nad Mountain Run o świcie 26 listopada i ruszyła w kierunku Zoar Church w celu szachowania sił Unii, które mogły dokonać demonstracji w tym rejonie. Natychmiast po dotarciu na miejsce Stafford ustawił silne pikiety na drogach prowadzących do Locust Grove i Verdierville w celu dokładnej obserwacji ruchów przeciwnika. Wkrótce nawiązano łączność z brygadą gen. bryg. Johna B. Gordona, która znajdowała się w miejscu, gdzie droga z Zoar Church do Verdierville przecinała stary trakt z Orange Court House do Fredericksburga. Obie brygady wspólnie podjęły przygotowania do obrony, lecz tego dnia nie zaobserwowano żadnej aktywności sił federalnych na tym obszarze¹³⁸.

Wczesnym rankiem 27 listopada brygada Stafforda, po uprzednim złuzowaniu przez brygadę Daniela, z dywizji Rodesa, dołączyła do reszty dywizji. Wkrótce wszystkie oddziały Johnsona otrzymały rozkaz wymarszu w kierunku Germanna Ford. Dywizja maszerowała w następującym szyku. Na czele posuwała się brygada Jonesa, dalej maszerowały brygady Stafforda i Stonewalla; kolumnę zamykała brygada Steuarta. Około godz. 14.00 na tyłach maszerującej kolumny dały się słyszeć strzały. Trzy prowadzące brygady natychmiast otrzymały rozkaz w tył zwrot i zostały skierowane na zagrożony odcinek w okolicy Payne's Farm. Brygada Stafforda zajęła pozycje między brygadami Stonewalla po prawej i Jonesa po lewej. Jej regimenty zostały ustawione w następującym porządku: od lewej 1, 14, 10, 15, i 2 pp z Luizjany. Jednocześnie nakazano jednostkom wzniesienie prowizorycznych umocnień, by w razie konieczności łatwiej było odeprzeć nacierającego przeciwnika. Ponieważ federalni jednak nie uderzyli, dlatego ok. godz. 16.00 konfederaci sami ruszyli naprzód. Po przejściu ok. ¼ mili w gęstym lesie konfederacka piechota wyszła na otwarte pole. Tyraliery, które zostały rzucone przed główną linię, w krótkim czasie uporały się z pikietami wroga. Wówczas okazało się, że główne siły federalnych stacjonowały na tyłach grzbietu, o który opierała się lewa flanką brygady Stafforda. Luizjańczycy natychmiast zmienili front i z okrzykiem bojowym ruszyli naprzód, by wesprzeć brygadę Stonewalla, która była już w tym czasie

¹³⁷ H. Greeley, *op. cit.*, t. 2, s. 394–396; *October 9–22, 1863, The Bristoe, Virginia, Campaign. Summary of the Principal Events*, w: *The War of the Rebellion: A Compilation of the Official Records...*, ser. 1, t. 29, cz. 1, s. 212–213; *No. 93. Reports of General Robert E. Lee, C.S. Army, commanding Army of Northern Virginia*, w: *ibidem*, s. 405–411; *No. 94. Return of killed and wounded in the Confederate forces, October 10–21*, w: *ibidem*, s. 412–414; *No. 102. Report of Lieut. Gen. Ambrose P. Hill, C.S. Army, commanding Third Army Corps*, w: *ibidem*, s. 426–428; *No. 108. Reports of Maj. Gen. J. E. B. Stuart, C.S. Army, commanding Cavalry Corps*, w: *ibidem*, s. 438–454; *Special Orders, No. 237 (z 6 października 1863)*, w: *ibidem*, ser. 1, t. 29, cz. 2, Waszyngton 1890, s. 775; *S. Cooper do R. E. Lee (8 października 1863)*, w: *ibidem*, s. 777

¹³⁸ *No. 101. Report of Maj. Gen. Jubal A. Early, commanding Second Army Corps*, w: *ibidem*, ser. 1, t. 29, cz. 1, s. 830; *No. 107. Report of Maj. Gen. Edward Johnson, C.S. Army, commanding division*, w: *ibidem*, s. 846; *No. 128. Report of Brig. Gen. Leroy A. Stafford, C.S. Army, commanding brigade*, w: *ibidem*, s. 871.

związana walką. Natarcie brygady zostało jednak chwilowo powstrzymane przez 2 płoty biegnące wzdłuż drogi. Ich usunięcie pod nieustannym ostrzałem federalnych spowodowało pewne zamieszanie w szeregach brygady i opóźniło dalsze jej działania. Wreszcie, gdy luizjańczycy uporali się z przeszkodą, zreorganizowali swoje szeregi i ruszyli ponownie do przodu. W odległości ok. 200 jardów od pozycji wroga natarcie załamało się pod skutecznym ogniem wrogiej piechoty. Dodatkowo, widząc, że na prawym skrzydle nie operowały wówczas żadne wojska, Stafford cofnął swoje oddziały na linię płotów. Dopiero wówczas na prawej flance pojawiła się brygada Jonesa. Konfederaci podjęli jeszcze kolejną próbę zepchnięcia federalnych z zajmowanych przez nich pozycji, ale podobnie jak poprzednio zostali odparci, a jedynym efektem były coraz większe straty (patrz tabela 10). Ostatecznie po zmroku wszystkie oddziały Johnsona zostały wycofane. Najpierw przesunięto je na linię umocnień wzniesionych tegoż dnia wzdłuż drogi prowadzącej do Germanna Ford, skąd w nocy przerzucono je dalej na linię Mine Run, gdzie uczestniczyły w dalszej części kampanii. Niestety, nie znamy szczegółów tej służby, ale wnosząc z charakteru walk prowadzonych do 30 listopada włącznie, można przypuszczać, iż zarówno 14 i 15 pp z Luizjany nie uczestniczyły w żadnych większych starciach¹³⁹.

Tabela 10

Straty brygady gen. L. A. Stafforda w bitwie pod Payne's Farm, 27 XI 1863

Wyszczególnienie	Zabici		Ranni		Razem
	oficerowie	szeregowi	oficerowie	szeregowi	
1 pułk piechoty z Luizjany	1	3	2	17	23
2 pułk piechoty z Luizjany	1	-	2	20	23
10 pułk piechoty z Luizjany	-	5	2	15	22
14 pułk piechoty z Luizjany	-	6	1	14	21
15 pułk piechoty z Luizjany	-	-	2	13	15
Razem	2	14	9	79	104

Źródło: No. 102. *Return of killed and wounded in Ewell's (Second) corps in the engagement at Payne's Farm and operation on Mine Run*, w: *The War of the Rebellion: A Compilation of the Official Records...*, ser. 1, t. 29, cz. 2, s. 837.

Działania bojowe 1 i 2 pułku Brygady Polskiej w latach 1864–1865¹⁴⁰

Rok 1864 zapowiadał zdecydowaną zmianę charakteru działań prowadzonych na wschodnim teatrze działań wojennych. Ich zwiastunem była nominacja gen. Ulyssesa Granta, zdobywcy Vicksburga, na naczelnego dowódcę wojska Unii (luty 1864). Grant zamierzał bowiem atakować wojska konfederackie aż do całkowitego ich wyczerpania, ograniczając

¹³⁹ *Ibidem*, s. 871–872; No. 101. *Report of Maj. Gen. Jubal A. Early...*, w: *ibidem*, s. 831–833; No. 107. *Report of Maj. Gen. Edward Johnson...*, w: *ibidem*, s. 846–849; No. 129. *Report of Capt. E. D. Willet, First Louisiana Infantry*, w: *ibidem*, s. 872–873; No. 130. *Report of Capt. M. C. Redwine, Second Louisiana Infantry*, w: *ibidem*, s. 873–874; No. 131. *Report of Lieut. Col. Henry D. Monier, Tenth Louisiana Infantry*, w: *ibidem*, s. 874; No. 132. *Report of Capt. J. W. T. Leech, Fourteenth Louisiana Infantry*, w: *ibidem*, s. 874–875; No. *Report of Capt. J. F. Witherup, Fifteenth Louisiana Infantry*, w: *ibidem*, s. 875–876.

¹⁴⁰ Należy podkreślić, że okres 1864–1865 charakteryzuje się brakiem konfederackich źródeł, natomiast te, do których autorowi udało się dotrzeć w przeważającej większości ograniczają się do lakonicznych komunikatów i tylko sporadycznie można natrafić na bardziej szczegółowe raporty, choć i te na ogół opisują działania głównie na szczeblu dywizji.

wszelkie przerwy między kolejnymi operacjami do niezbędnego minimum. Początek wiosennej ofensywy wyznaczono na 4 maja¹⁴¹.

Grant miał do dyspozycji ok. 155 tys. żołnierzy, podczas gdy Lee tylko 95 tys. (w tym ok. 20 tys. stanowiło garnizon Petersburga). Tak duża dysproporcja sił narzuciła konfederatom przyjęcie taktyki obronnej i zadawania przeciwnikowi możliwie jak największych strat¹⁴².

Wilderness i Spotsylvania Court House, maj 1864 r.

Z wykazu organizacji Armii Północnej Wirginii z początku maja 1864 r. wynika, że oba pułki Brygady Polskiej nie zmieniły przydziału i dalej należały do brygady Stafforda w dywizji Johnsona. Na podstawie innych dokumentów wiemy, że jeszcze przed rozpoczęciem kampanii wiosennej na stanowisko dowódcy 14 pp powrócił płk Zebulon York, natomiast brak informacji na temat dowódcy 15 pp¹⁴³.

Niestety, nie jesteśmy w stanie odtworzyć działań „polskich” regimentów podczas bitwy pod Wilderness (5–6 maja 1864 r.). Wiemy jedynie, że brygada Stafforda wraz z całą dywizją Johnsona stanowiła centrum ugrupowania II Korpusu. Wiemy także, że w trakcie walk 5 maja został ranny, jak się później okazało śmiertelnie, dowódca 2 Brygady z Luizjany, gen. bryg. Leroy Stafford¹⁴⁴.

Jeszcze w nocy 7 maja Ewell otrzymał rozkaz od gen. Lee, informujący, że jeśli rankiem 8 maja przed frontem II Korpusu nie będzie znaczących sił przeciwnika, to wówczas ma on podążyć za korpusem Richarda Andersona (zastąpił on ранego pod Wilderness gen. Longstreeta) w kierunku Spotsylvania C.H. Już w trakcie marszu zgodnie ze Special Orders No. 123 połączono dwie Luizjańskie brygady w jedną, pod dowództwem gen. bryg. Harry'ego T. Haysa, i przydzielono ją do dywizji Johnsona¹⁴⁵.

Po dotarciu w rejon Spotsylvania C.H. wojska Ewella zajęły pozycje na prawo od korpusu Andersona. Na styku z I Korpusem stanęła dywizja Rodesa, dalej dywizja Johnsona, która linią tyralier była połączona z korpusem Early'ego. Dywizja Gordona była trzymana w rezerwie. Następnego dnia pozycje konfederatów się ustabilizowały, a dodatkowo wzdłuż całej linii nakazano wzniesienie umocnień polowych¹⁴⁶.

10 maja podczas ostrej wymiany ognia został ciężko ranny dowódca Luizjańskiej brygady gen. Haysa. Najgorsze miało jednak dopiero nastąpić. 11 maja przez cały dzień padał deszcz i obie strony nie podejmowały żadnych działań. W nocy z 11 na 12 maja konfederaci zauważyli, że federalni, zajmujący do tej pory pozycje naprzeciw korpusu Andersona, zaczęli opuszczać swoje stanowiska i kierować się w stronę prawej flanki Armii Północnej Wirginii. Ewell otrzymał rozkaz wycofania artylerii. Natychmiast wydano stosowne

¹⁴¹ B. A. Weisberger, *op. cit.*, s. 61; L. Korusiewicz, *op. cit.*, s. 275.

¹⁴² *Ibidem*, s. 276–277; E. P. Alexander, *op. cit.*, s. 497.

¹⁴³ No. 272. *Organization of the Army of Northern Virginia, commanded by General Robert E. Lee, C.S. Army, early in the May 1864*, w: *The War of the Rebellion: A Compilation of the Official Records...*, ser. 1, t. 36, cz. 1, Waszyngton 1891, s. 1023; *National Archives Publication, Microcopy No. 320, Compiled Service Record of Confederate Soldiers Who Served in Organizations from the State of Louisiana*, Waszyngton 1960, roll 263, *Fourteenth Infantry, Sw-Z, York, Zebulon*, s. 34.

¹⁴⁴ No. 273. *Reports of General Robert E. Lee...*, w: *The War of the Rebellion: A Compilation of the Official Records...*, ser. 1, t. 36, cz. 1, s. 1028; No. 284. *Report of Lieut. Gen. Richard S. Ewell...*, w: *ibidem*, s. 1069–1071;

¹⁴⁵ *Ibidem*, s. 1071; *Special Orders, No. 123 (z 8 maja 1864)*, w: *ibidem*, ser. 1, t. 36, cz. 2, Waszyngton 1891, s. 974–975.

¹⁴⁶ No. 284. *Report of Lieut. Gen. Richard S. Ewell...*, w: *ibidem*, ser. 1, t. 36, cz. 1, s. 1071–1072.

dyspozycje i front dywizji Johnsona został „oczyszczony” ze wszystkich dział. Gdy około północy Johnson zorientował się, że wojska Unii wcale nie przesuwają się w stronę prawego skrzydła konfederackiej armii, ale zaczynają się koncentrować wokół pozycji zajmowanej przez jego dywizję, natychmiast zaalarmował Ewella. Cała dywizja czuwała przez noc z bronią pod ręką, ale nie na wiele się to zdało. Wczesnym rankiem 12 maja spadło pierwsze uderzenie na trzymającą prawe skrzydło brygadę Steuarta. Wprawdzie ten atak został jeszcze odparty, ale już kolejne uderzenia przełamały obronę konfederatów i cała dywizja poszła w rozsypkę, jedynie niedobitkom udało się uciec z pola bitwy. Około 2 tys. żołnierzy dostało się do niewoli, wśród nich dowódca dywizji, gen. mjr Edward Johnson i gen. bryg. George Steuart. Brygada z Luizjany oprócz wielu żołnierzy straciła także 2 pułkowe sztandary¹⁴⁷.

21 maja świeżo mianowany gen. mjr John B. Gordon objął dowództwo nad tym, co pozostało z dywizji Johnsona¹⁴⁸.

Niestety, na temat walk prowadzonych przez 14 i 15 pp z Luizjany do 3 czerwca włącz- nie posiadamy jedynie szczątkowe informacje. Wiemy z całą pewnością, że jednostki brały udział zarówno w walkach prowadzonych nad North Anna, jak i w bitwie pod Cold Harbor, ale ze względu na brak źródeł niemożliwe jest szczegółowe odtworzenie ich działań. Znane są jednak dane na temat strat poniesionych przez całą dywizję Johnsona podczas walk prowadzonych w maju 1864 r., wyłączając wziętych do niewoli. Przedstawiają się one następująco: 177 zabitych i 744 rannych, łącznie 921 żołnierzy¹⁴⁹. Posiadamy również informację, że 4 czerwca Zebulon York, już jako generał brygady, zajął wakujące od 10 maja stanowisko dowódcy połączonych brygad Haysa i Stafforda¹⁵⁰.

Wyprawa Jubala Early’ego na Północ, czerwiec–grudzień 1864 r.

Mniej więcej w połowie czerwca oba regimenty Brygady Polskiej wraz z całym II Korpusem, pod dowództwem gen. Jubala Early’ego, zostały oddelegowane do podjęcia nowej kampanii na terenie doliny Shenandoah. Niestety, o walkach z tego miesiąca wiemy jedynie tyle, że 18–19 czerwca doszło do potyczki z oddziałami Unii w rejonie Lynchburga¹⁵¹. Po tym starciu federalni wycofali się, pozostawiając całą dolinę otwartą przed konfederatami.

¹⁴⁷ Wprawdzie w dokumentach unijnych można przeczytać, że w bitwie pod Spotsylvania C.H. federalni zdobyli sztandary 3 regimentów z Luizjany, ale są w tych dokumentach pewne nieścisłości. Według wykazu żołnierzy odznaczonych Medalami Honoru pod Spotsylvania C.H., zdobyto sztandary 2, 15, i 17 (?) pp z Luizjany, ale jak wiemy w Armii Północnej Wirginii nie było regimentu o numerze 17. Możliwe więc, że zdobyty sztandar był na tyle zniszczony, że niemożliwe okazało się poprawne odczytanie numeru jednostki, do której należał. *Ibidem*, s. 1072–1073; *Report of flags captured by the Secondo Army Cors, from May 4 to November 1, 1864*, w: *ibidem*, s. 348; No. 271. *Medals of Honor awarded for distinguished services under Resolution of Congress, No. 43, approved July 12, 1862, and section 6 of Act of Congress approved March 3, 1863*, w: *ibidem*, s. 1020–1021; No. 273. *Reports of General Robert E. Lee...*, w: *ibidem*, s. 1030; No. 287. *Report of Brig. Gen. John B. Gordon, C.S. Army, commanding Gordon’s brigade and Early’s division, of operations May 5–14*, w: *ibidem*, s. 1078–1079; No. 288. *Report of Maj. Gen. Edward Johnson, C.S. Army, commanding division, of operations May 12*, w: *ibidem*, s. 1079–1080.

¹⁴⁸ No. 284. *Report of Lieut. Gen. Richard S. Ewell...*, w: *ibidem*, s. 1073; *Special Orders, No. 128*. (z 21 maja 1864), w: *ibidem*, ser. 1, t. 36, cz. 3, Waszyngton 1891, s. 813–814.

¹⁴⁹ No. 285. *Report of Medical Director, Lafayette Guild, C.S. Army, of casualties in month of May*, w: *ibidem*, ser. 1, t. 36, cz. 1, s. 1075.

¹⁵⁰ *Special Orders, No. 138* (z 4 czerwca 1864), w: *ibidem*, cz. 3, s. 873–874.

¹⁵¹ No. 27. *Reports of Lieut. Gen. Jubal Early, C.S. Army, of engagement at Lynchburg, and pursuit of the Union forces*, w: *ibidem*, ser. 1, t. 37, cz. 1, Waszyngton 1891, s. 160.

Early natychmiast podjął marsz w kierunku północnym¹⁵². Już 5–6 lipca przeprawił się przez Potomac i wkroczył na teren Marylandu; 9 lipca – do Frederick City, ale wkrótce przed jego frontem pojawiły się oddziały Unii¹⁵³. Około godz. 14.30 Gordon otrzymał rozkaz, by wraz ze swoją dywizją ruszyć w prawo i przeprawić się przez Monocacy ok. 1 mili poniżej mostu i brodu. Przed główną linię rzucono tyralierów. Brygada gen. Zebulona Yorka otrzymała rozkaz ataku na prawą flankę wroga, gen. bryg. Clementa Evansa – na lewą. Mimo chwilowego zamieszania w szeregach konfederackich, spowodowanego postrzałem Evansa, nacierającym udało się zepchnąć pierwszą linię federalnych. Konfederaci zatrzymali się na chwilę na szczycie grzbietu, po czym z wigorem natarli na drugą linię obrony. To uderzenie również zakończyło się sukcesem. W tym momencie Gordon odkrył trzecią linię obrony, która oskrzydlała oba skrzydła jego dywizji. Gordon natychmiast posłał brygadę gen. Williama Terry'ego, która nie uczestniczyła dotąd w walkach, do ataku na pozycje federalnych leżące tuż przy rzece. Atakującym w krótkim czasie udało się zepchnąć przeciwnika, ale federalni nie rezygnowali – podjęli nawet próbę odzyskania utraconych nieco wcześniej pozycji. Konfederatom udało się jednak odeprzeć atak, zadając przy tym przeciwnikowi spore straty. Gordon, chcąc kontynuować natarcie, prosił o wsparcie jego dywizji kolejną brygadą, ale biorąc pod uwagę, że ściągnięcie na jego odcinek ewentualnych posiłków zabrałoby zbyt wiele czasu, zalecono, by podjął atak własnymi siłami. W związku z tym Gordon nakazał brygadzie Terry'ego zmianę frontu w prawo i atak bezpośrednio na prawe skrzydło federalnych. W połączeniu z uderzeniem dwóch pozostałych brygad od czoła doprowadziło to do załamania się obrony oddziałów Unii i całkowitego rozprzężenia sił przeciwnika¹⁵⁴. Dokładne straty atakujących nie są znane. Generał York twierdził, że straty w jego brygadzie wyniosły ok. 25–50% stanu. Z kolei Early ocenił, że całość strat konfederackich wyniosła ok. 600–700 zabitych i rannych¹⁵⁵.

Następnego dnia wznowiono marsz w kierunku Waszyngtonu, a 11 lipca oddziały konfederatów znajdowały się już bezpośrednio przed fortyfikacjami miasta. Elary, mimo początkowych chęci, zaniechał jednak szturmów ze względu na silne umocnienia oraz prawdopodobne duże straty, które musieliby ponieść atakujący, i zdecydował się zawrócić. 25 lipca Early zdołał jeszcze pokonać pod Kernstown oddziały Crooka, lecz było to jego ostatnie znaczące zwycięstwo w tej kampanii¹⁵⁶. Niestety, brakuje informacji na temat udziału 14 i 15 pułku w tej bitwie.

21 sierpnia przeprowadzono inspekcję w dywizji Gordona. Wykazała ona, że jednostka ta ma poważne problemy z dyscypliną. Przyczyn takiego stanu rzeczy upatrywano

¹⁵² No. 79. *Reports of General Robert E. Lee, C.S. Army, commanding Army of Northern Virginia, of Early's operations June 23–July 23*, w: *ibidem*, s. 346; No. 353. *Report of Brig. Gen. William N. Pendleton, C.S. Army, Chief of Artillery, Army of Northern Virginia, of operations August 10–December 31*, w: *ibidem*, ser. 1, t. 42, cz. 1, Waszyngton 1893, s. 861.

¹⁵³ *Ibidem*; No. 80. *Report of Lieut. Gen. Jubal A. Early, C.S. Army, of operations July 8–11, including the battle of the Monocacy and operations against Washington, D.C.*, w: *ibidem*, ser. 1, t. 37, cz. 1, s. 347.

¹⁵⁴ *Ibidem*, s. 348; No. 82. *Report of Maj. Gen. John B. Gordon, C.S. Army, of battle of the Monocacy*, w: *ibidem*, s. 350–352; No. 353. *Report of Brig. Gen. William N. Pendleton...*, w: *ibidem*, ser. 1, t. 42, cz. 1, s. 861; P. D. Johnson, *op. cit.*, s. 178–180; T. L. Jones, *op. cit.*, s. 211–212.

¹⁵⁵ *Ibidem*, s. 212; No. 80. *Report of Lieut. Gen. Jubal A. Early...*, w: *The War of the Rebellion: A Compilation of the Official Records...*, ser. 1, t. 37, cz. 1, s. 348.

¹⁵⁶ *Ibidem*; No. 79. *Reports of General Robert E. Lee...*, w: *ibidem*, s. 347; No. 353. *Report of Brig. Gen. William N. Pendleton...*, w: *ibidem*, ser. 1, t. 42, cz. 1, s. 861–862.

w przeprowadzonej w maju konsolidacji resztek dywizji Johnsona w dwie brygady, mimo sprzeciwu oficerów. Dodatkowo zauważono, że umundurowanie, a raczej okrycia żołnierzy tej jednostki, chociaż są bardzo ubogie, to i tak lepsze, niż można by się tego było spodziewać w warunkach prowadzenia nieustannych walk¹⁵⁷.

Pod koniec sierpnia dywizja Gordona uczestniczyła jeszcze w potyczce w okolicy Sheperdstown (25 sierpnia). Podczas tego zwycięskiego starcia brygada Yorka stanowiła centrum dywizji Gordona, która walczyła na prawym skrzydle ugrupowania konfederatów¹⁵⁸.

Sytuacja na terenie doliny zmieniała się wraz z objęciem dowództwa nad oddziałami Unii przez gen. Philipa Sheridana, który od razu przejął inicjatywę. 19 września doszło do bitwy pod Winchesterem. Oddziały Unii zdołały przełamać obronę dywizji Gordona, która stanowiła lewe skrzydło, i wyszli na tyły konfederatów, zmuszając tym samym całe zgrupowanie Early'ego do opuszczenia swoich pozycji. Straty II Korpusu wyniosły ponad 3500 zabitych, rannych i zaginionych. Podczas tej bitwy został ranny także dowódca połączonych brygad z Luizjany – gen. bryg. Zebulon York, któremu „winogrono” strzaskało lewe ramię¹⁵⁹.

Early zajął nową, silną pozycję obronną na Fisher's Hill. Gdy na lewej flance konfederatów federalnym udało się zepchnąć jazdę Lunsforda Lomaxa, droga na tyły pozycji piechoty Early'ego stanęła otworem. Early wprawdzie próbował zareagować, ale konfederacka piechota wpadła w panikę i rzuciła się do ucieczki¹⁶⁰.

W połowie października konfederaci raz jeszcze spróbowali przejąć inicjatywę. Celem ich operacji były obozujące nad Cedar Creek oddziały Unii. Konfederaci, wykorzystując całkowite zaskoczenie, wyprowadzili rankiem 19 października uderzenie i zdołali pokonać unijne korpusy VIII i XIX. Early, zadowolony z dotychczasowego przebiegu bitwy, nie kontynuował natarcia. Miało się to już wkrótce zemścić. Otóż Sheridan, wykorzystując chwilową przerwę w działaniach, zreorganizował swoje oddziały i przygotował je do wznowienia działań zaczepnych. Około godz. 15.00 Early ponowił uderzenie, ale wówczas wojska federalnych już dobrze przygotowane z łatwością odparły atak konfederatów. Wkrótce zresztą same przeszły do kontruderzenia. Jazda Unii po raz kolejny wyszła na lewą flankę obrońców, tym razem zajmowaną przez dywizję Gordona. Manewr ten spowodował załamanie całego ugrupowania konfederatów. Paniki nie udało się już opanować i południowcy opuszczali pole bitwy w całkowitym bezładzie¹⁶¹.

¹⁵⁷ No. 185. *Abstract from Inspection Report of Gordon's division, Early's corps, for August 21*, w: *ibidem*, ser. 1, t. 43, cz. 1, Waszyngton 1893, s. 609–610; *Strenght of the infantry of the Army of Valley District, August 20, 1864, as shown by inspection reports of this date*, w: *ibidem*, s. 1002; T. L. Jones, *op. cit.*, s. 214.

¹⁵⁸ No. 174. *Journal of Capt. Jed. Hotchkiss, Topographical Engineer, Second Corps, Army of Northern Virginia (Valley District), of operations August 4–December 31*, w: *The War of the Rebellion: A Compilation of the Official Records...*, ser. 1, t. 43, cz. 1, s. 570.

¹⁵⁹ No. 172. *Reports of General Robert E. Lee, C.S. Army, of operations August 7–November 22*, w: *ibidem*, s. 552; No. 173. *Reports of Lieut. Gen. Jubal A. Early, C.S. Army, commanding Valley District, of operations September 18–October 19*, w: *ibidem*, s. 554–555; No. 174. *Journal of Capt. Jed. Hotchkiss...*, w: *ibidem*, s. 573–574; No. 353. *Report of Brig. Gen. William N. Pendleton...*, w: *ibidem*, ser. 1, t. 42, cz. 1, s. 862–863.

¹⁶⁰ T. L. Jones, *op. cit.*, s. 217–218; No. 353. *Report of Brig. Gen. William N. Pendleton...*, w: *The War of the Rebellion: A Compilation of the Official Records...*, ser. 1, t. 42, cz. 1, s. 863; No. 172. *Reports of General Robert E. Lee...*, w: *ibidem*, ser. 1, t. 43, cz. 1, s. 552; No. 173. *Reports of Lieut. Gen. Jubal A. Early...*, w: *ibidem*, s. 556; No. 174. *Journal of Capt. Jed. Hotchkiss...*, w: *ibidem*, s. 574–575.

¹⁶¹ *Ibidem*, s. 580–582; No. 172. *Reports of General Robert E. Lee...*, w: *ibidem*, s. 553; No. 173. *Reports of Lieut. Gen. Jubal A. Early...*, w: *ibidem*, s. 560–564; No. 353. *Report of Brig. Gen. William N. Pendleton...*, w: *ibidem*, ser. 1, t. 42, cz. 1, s. 864; J. T. Durkin, *op. cit.*, s. 108–111; T. L. Jones, *op. cit.*, s. 218–219.

Po walkach prowadzonych w październiku liczebność regimentów w brygadzie Yorka spadła tak drastycznie, że dokonano konsolidacji pułków. 14 pp wraz z resztkami 1 pp został połączony w jedną kompanię pod dowództwem por. B. Golla, natomiast pozostałości 15 pp zostały połączone z 10 pp pod dowództwem kpt. J. B. W. Penrose'a. Dowódcą brygady był wówczas płk David Zable¹⁶².

Działania wokół Richmond i Petersburga, luty–kwiecień 1865 r.

W grudniu oba „regimenty” wraz z pozostałymi oddziałami Early'ego dołączyły do głównych sił broniących Petersburga. Na początku lutego jednostki brały udział w starciu nad Hatcher's Run. 5 lutego uczestniczyły jedynie w niewielkiej potyczce, po czym zostały zawrócone do swoich kwater. Następnego dnia cała brygada, pod dowództwem płk. Williama Pecka, pomaszerowała do Burgess' Mouse, skąd ok. godz. 11.00 została zawrócona. Płk Peck pozostawił jednak 150 ludzi na pikiecie. Około godz. 13.00 do kwatery brygady Luizjańskiej dotarł kolejny rozkaz nakazujący jej natychmiastowy wymarsz najbliższą drogą w stronę Armstrong's Mill. Brygada z miejsca ponownie podążyła do Burgess' Mill, skąd tak szybko jak to było możliwe skierowała się na linię pikiet na południe od Hatcher's Run. Na miejscu brygada sformowała linię w lesie, na prawym skrzydle brygady Terry'ego, z zadaniem wsparcia działań gen. Pegrama. Brygada, mimo iż pomniejszona o oddział wydzielony na pikietę, 2-krotnie podchodziła na skraj lasu, spychając wroga. Za każdym razem była jednak zmuszana do odwrotu, ponieważ oddziały na jej lewym skrzydle nie były w stanie przełamać obrony wroga i cofały się pod jego naporem. Gdy wyprowadzono trzecie uderzenie, konfederatom ponownie udało się dotrzeć na skraj lasu. Tam natarcie straciło impet i atakujący się zatrzymali. Po chwili stojące na prawym skrzydle oddziały Pegrama się wycofały. Peck postanowił więc dokonać odwrotu razem z nimi. Konfederaci odtworzyli ponownie swoją linię w lesie, gdzie kontynuowano walkę. Po wyczerpaniu amunicji brygada została odesłana na tyły w celu jej uzupełnienia i nie brała już udziału w walkach. Jej straty w tej bitwie wyniosły 6 zabitych i 17 rannych¹⁶³. Dowódcą 14 pp z Luizjany podczas tych walk był prawdopodobnie por. Enoch Farmer, a 15 pp – kpt. J. W. B. Penrose, obaj widnieją w wykazie organizacji Armii Północnej Wirginii z 31 stycznia 1865 r.¹⁶⁴. Bardzo możliwe, że zostali oni ranni podczas bitwy nad Hatcher's Run, gdyż w wykazie z 28 lutego jako dowódca 14 pp widnieje już por. Thomas White, a 15 pp – kpt. S. H. Faulkner. Wiemy także, że jeszcze przed kapitulacją pod Appomattox stanowiska dowódców 1 i 2 pułku Brygady Polskiej obsadzili odpowiednio kpt. Benjamin Hyatt i płk Edmund Pendleton, choć na podstawie zachowanych źródeł trudno ustalić, kiedy dokładnie dołączyli oni do swoich

¹⁶² *Organization of the Army of Valley District, Lieut. Gen. Jubal A. Early, C.S. Army, commanding, October 31, 1864, w: The War of the Rebellion: A Compilation of the Official Records...*, ser. 1, t. 43, cz. 2, Waszyngton 1893, s. 912.

¹⁶³ No. 179. *Reports of General Robert E. Lee, C.S. Army, commanding Army of Northern Virginia, of operations February 5–8 and March 25, w: ibidem, ser. 1, t. 46, cz. 1, Waszyngton 1894, s. 381; No. 181. Reports of Maj. Gen. John B. Gordon, C.S. Army, commanding Second Army Corps, of operations February 6 nad March 25, w: ibidem, s. 390; No. 182. Report of Col. William R. Peck, Louisiana Brigade, of operation February 5–7, w: ibidem, s. 391–392.*

¹⁶⁴ *Organization of the Army of Northern Virginia, General Robert E. Lee, C.S. Army, commanding, January 31, 1865, w: ibidem, ser. 1, t. 46, cz. 2, Waszyngton 1895, s. 1181.*

jednostek. W tym czasie nastąpiła także zmiana na stanowisku dowódcy połączonych brygad z Luizjany. Został nim płk Eugene Waggaman, który zastąpił awansowanego do stopnia generała brygady Williama Pecka¹⁶⁵.

25 marca 1865 r. obie jednostki uczestniczyły jeszcze w nieudanym szturmie na Fort Stedman¹⁶⁶. 2 kwietnia oddziały Lee opuściły linie obronne Petersburga i kierowały się na Danville. 6 kwietnia Longstreet dotarł do Rice's Station, pozostałe jednostki (w tym korpus Gordona) miały tam dotrzeć tuż za nim, ale nad Sailor's Creek zostały zaatakowane przez jazdę federalnych. Większość dostała się do niewoli, reszta uciekła. Gordon, który cały dzień szachował ruchy wroga na drodze z Amelia Springs, został wówczas wystawiony na ataki przeciwnika. Wprawdzie udało mu się dwukrotnie odeprzeć natarcie, ale wkrótce został oskrzydłony i zmuszony do ucieczki. Wieczorem 8 kwietnia resztki armii dotarły do Appomattox C.H. Jeszcze w nocy podjęto próbę przebicia się. Drogę miały torować oddziały Gordona, lecz wkrótce, wobec bezcelowości dalszych walk, Lee postanowił skapitulować¹⁶⁷. W 1 pułku Brygady Polskiej jedynie 2 oficerów i 25 żołnierzy doczekało tej chwili, w 2 pułku zaś jeszcze mniej, bo zaledwie 2 oficerów i 17 żołnierzy¹⁶⁸. 14 pp z Luizjany był jedynym regimenterem z tego stanu w Armii Północnej Wirginii, w którym podczas wojny nie zginął żaden oficer polowy¹⁶⁹.

Wprawdzie na liście żołnierzy zarówno 14, jak i 15 pp z Luizjany, zgodnie z tym co pisał John B. Jones w dzienniku, faktycznie trudno odnaleźć polskie nazwiska¹⁷⁰, nie możemy jednak zapominać, że jednostki te powstały z inicjatywy i za pieniądze Polaka – Kacpra Tochmana, który w ten sposób chciał okazać przywiązanie do swojej nowej ojczyzny. Dlatego też, mimo wszystko historia tych pułków ściśle wiąże się z polskim wkładem i zaangażowaniem w amerykańską wojnę domową.

¹⁶⁵ *Organization of Infantry and Cavalry of the Army of Northern Virginia, General Robert E. Lee, C.S. Army, commanding, February 28, 1865*, w: *ibidem*, s. 1271; N. Bartlett, *op. cit.*, cz. 1, s. 38; T. L. Jones, *op. cit.*, s. 221.

¹⁶⁶ *ibidem*, s. 221–223; N. Bartlett, *op. cit.*, cz. 1, s. 39–41; No. 179. *Reports of General Robert E. Lee...*, w: *The War of the Rebellion: A Compilation of the Official Records...*, ser. 1, t. 46, cz. 1, s. 382.

¹⁶⁷ No. 267. *Reports of General Robert E. Lee, C.S. Army, commanding Army of Northern Virginia*, w: *ibidem*, s. 1264–1266; No. 275. *Report of Lieut. Gen. Richard S. Ewell, C.S. Army*, w: *ibidem*, s. 1292–1294; T. L. Jones, *op. cit.*, s. 223–226.

¹⁶⁸ Oto lista żołnierzy 14 i 15 pp z Luizjany, którzy skapitulowali pod Appomattox C.H. 14 pp – kpt. Benjamin R. Hyatt, por. Thomas White, sierżanci: Jacob Bouton, Z. Imbeau i Dan. Scanlin, kapral Thomas Brown, muzycy: C. Adams i H. H. Geck, szeregowcy: S. Bagget, Thomas Berry, J. D. Bree, Joe Brown, W. H. Clay, J. Davis, P. Denna, Sam. Drewry, E. C. Eatman, C. Gaffney, J. T. Hale, H. Herr, Ed. Knight, L. McFadden, C. F. Myers, Dennis O'Malley, H. Reece, J. Sullivan i J. C. Taylor; 15 pp – płk Edmund Pendleton, ppor John B. Davenport, sierż. J. Casburg, szeregowcy: O. Baddaex, Jno. Baily, T. B. Beeler, J. M. Carter, M. Faloon, J. Gallagher, F. Hammons, C. Henry; E. M. Hick, A. Lott, Jno. McKann, Wm. Noyes, Geo. Rogers, P. Smith, M. Vige i Jno. Young. Zob.: *Southern Historical Society Papers*, t. 15, Richmond 1887, s. 230–235.

¹⁶⁹ A.W. Bergeron jr, *op. cit.*, s. 109, 111.

¹⁷⁰ Zob. Civil War Soldiers & Sailors System. Jest to skomputeryzowana baza zawierająca podstawowe informacje o żołnierzach obu walczących stron w wojnie secesyjnej. Informacje o poszczególnych żołnierzach zostały wprowadzone z rekordów, które są wykazane w dokumentach dotyczących żołnierzy zarówno Unii, jak i Konfederacji utrzymywanych przez National Archives and Records Administration. System ten znajduje się na stronie internetowej: <http://www.itd.nps.gov/cwss/regiments.htm>.

SUMMARY

**Piotr Derengowski, Kacper Tochman and Polish Brigade.
The History of the 1st and 2nd Infantry Regiment of the Polish Brigade
in the Army of Confederacy, from 1861 to 1865 (14th and 15th Infantry Regiment
from Louisiana)**

Polish political emigration in the South, similarly to its counterpart in the North, took also the effort to form „Polish” troops. A major initiative of this type was an attempt to call into being the Polish Brigade, taken by Kacper Tochman – one of the greatest representatives after November emigration. After the election of Abraham Lincoln for a president, Tochman joined to the group, which offered its support in negotiation of some form of compromise on slavery between the North and the South. At the same time he asked Seward – the Secretary of State to acknowledge him to the position of the American consul in Paris, where he wanted to go with a mission to persuade the French Government in order not to consider the formation of the Confederate States of America. When on 15th April, 1861, Lincoln issued a proclamation calling for the arms 75 000 soldiers in order to suppress the rebellion, Tochman left the ranks of the Union and on 1st May, he sent a letter to Jefferson Davis offering his service for the Confederacy. On 11th May, 1861, Tochman received an appointment to the rank of colonel, while nine days later (20th May) a permission to enlist 10 or, if possible, 20 companies to arrange them in the Polish Brigade.

РЕЗЮМЕ

**Пётр Деренговски, Каспер Тохман и польская бригада.
История 1-го и 2-го пехотных полков польской бригады армии конфедератов
во время гражданской войны в США в 1861–1865 гг. (14-й и 15-й пехотные
полки из Луизианы)**

Польская политическая эмиграция на Юге, впрочем как на Севере, приступила к формированию „польских” отрядов. Самой серьёзной инициативой этого рода была попытка создания польской бригады, которая принадлежала одному из видных деятелей эмиграции Касперу Тохману. После выборов Абрахама Линкольна президентом Тохман присоединился к группе, которая предложила свою помощь в переговорах Севера с Югом с целью достижения компромиссного решения в вопросе рабства. Одновременно Тохман просил госсекретаря штата Невада назначить его консулом в Париже, где хотел убедить французское правительство не признавать государственного создания конфедератов Юга. Когда 15 апреля 1861 г. Линкольн призвал в армию 75 тыс. чел. с целью подавления бунта, Тохман оставил ряды Союза и 1 мая выслал письмо Джефферсону Девису, в котором предложил свою службы Конфедерации. 11 мая 1861 г. Тохману было присвоено звание полковника, а спустя девять дней (20 мая) получил разрешение на организацию польской бригады в составе десяти, а в случае если это будет возможно, двадцати рот.